

MAGYARÖRMÉNY TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a Magyarörmény Tudástár ingyenes digitális könyvtárból töltötték le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

A VISSZATÉRT SZAMOSUJVÁRNAK!

Dr. HOVHANNESIAN EGHIA

HAZAI ÖRMÉNYEK
A NEMZET
SZOLGÁLATÁBAN

Függelék:

A magyarországi örmény családok teljes névsora

1940

E l ő s z ó

Ismerkedéseim során több ízben kérdezték tőlem, vajjon az örmény nyelv nem hasonlít-e a török nyelvhez, vajjon az örmények nem mohamedánok-e és hogy mi igaz abból, hogy egy örmény felér öt zsidóval, egy görög pedig öt örménnyel és így tovább.

Sokszor úgy éreztem magam, mint Montesquieu Lettres Persanes-jában az a bizonyos perzsa, akit a párisiak bámulnak és csodálkozva kérdik tőle: „Monsieur, Vous êtes persan?”

A feltett kérdésekre a válaszom csak az lehetett, hogy az örmény keresztény egyház immár több mint ezerhét-
száz éves, hogy az örmény nyelv a legtisztább indogermán nyelvek csoportjához tartozik és hogy az örménységnek a zsidósággal való bármilyen összehasonlítását minden örmény súlyos sértésnek tekinti. Az ismereteknek gyakran megállapítható hiánya indított engem arra, hogy azt a népcsoportot, amelyhez származásomnál fogva tartozom, közelebbről megismer-
tessem és ennek a feladatnak talán a legjobban akkor felelek meg, ha ehhez a népcsoporthoz tartozó egyéniségeket mutatok be teljes tárgyilagossággal.

Sohasem csodálkozom azon, ha az egyik, vagy a másik népcsoportot a tőle földrajzilag távol eső népek tagjai nem igen ismerik, de bevallom, felette rosszul esett, amikor az örménység félreismerésében a tudatlanság mellett könnyelműen felületes megítéléssel is találkoztam. Alárendelt irodalmi értékű elbeszélésekben gyakran jelentetik meg egyes, minden tárgyismeretet nélkülöző szerzők az örményt mint fondorlatos kal-
márt, akit külsejében és belsejében úgy rajzolnak meg, hogy az olvasóban csak az ilyen embertípusokkal szembeni ellen-
szenv tud erőre kapni.

*Az értékek könnyelmű lerontását, különösen pedig fel-
kiismeretlen bemocskolását, egy önérzetes népcsoport hosz-
szabb időn át szótlanul nem nézheti, különösen nem Ma-
gyarországon, ahol az örmény leszármazás a nemzeti
megbízhatóság és az emberi érték szempontjából — te-
kintve a múltat — egy külön positivumot jelent, nem pe-
dig fogyatékkosságot.*

Gödöllő, 1940 szeptember havában

a szerző.

Felelős kiadó: Kalántai Géza

Nyomatott a Kalántai nyomdában Gödöllőn

I.

Az örményekről általánosságban.

1934 június havában „Armenia népe“ címen megjelent munkámban igyekeztem megismertetni az örmény nép múltját, történelmét, másfélévezredes irodalmát és mindazt, ami népi és nemzeti jellegéhez tartozik.

A jelen munkám célja más. Itt főleg a magyarországi örménységgel akarok foglalkozni és azt magyarsága, magyar nemzeti érzése és magyar hazaszeretete szempontjából megvilágítani.

Általánosságban azt szokás mondani, hogy a magyarországi örménység asszimilálódott, áthasonult. Ez a kifejezés nem teljesen kielégítő, mert a magyarországi örménység nem csupán asszimilálódott, hanem egészen magyarrá lett. A törzsökös magyaroknak is el kell ismerniök, hogy a hazai örmények mindenütt és minden időben nemcsak megütötték az átlag-magyar mértéket, hanem gyakran azt szembetűnően és a figyelmet magára vonó mértékben felülmúlták.

Az alábbiakban ezt számos adattal is igyekszem kimutatni.

A hazai örménység senki részéről sem hajlandó túrni, hogy az ő faji és vallási hovátartozandóságát, különösen pedig izzó magyarságát bárki is vita tárgyává tegye. A hazai örménység a magyar nemzeti életben már elfoglalta a maga helyét és ez a hely mindenki részéről csak tiszteletet és elismerést parancsol.

Épp ezért minden egyes magyar-örmény büszke leszármazására, azon nincs mit eltitkolni, abból nincs mit levetni, még kevésbé azt letagadni. Senkitől kioktatást nem tűr, mert arra szüksége nincsen és magyarsága szempontjából az ő örmény leszármazása nem értékcsökkentő, hanem csak értékfokozó kihatással lehet. A hazai örménység eddigi szereplése olyan, mintha a Kárpátok medencéjébe egy évezreddel azelőtt ültetett magyar törzs közvetlen kihajtása volna ez a népcsoport.

Az örmények az árja népcsoporthoz tartoznak, nyelvük az indogermán. Az árja népek önmagukat e szóval jelölték meg, mert az árja népek ősi nyelvén az „árja“ — „nemest, kiválót, erőset, különbvalót“ jelentett. Klasszikus örmény nyelven is „ari“ erőset, nemest jelent. Az örménység a semita népekkel állandóan harcban állott, az arabokat, a szíriaiakat ellenségeknek tekintette, velük már ez okból is, de különösen vallási okokból sohasem keveredett, a zsidókkal pedig történelme során még nem is jutott érintkezésbe. Így szó sem lehetett arról, hogy Armenia népe nagyobb semita-tömegeket vegyen be és szívjon magába. ¹⁾

Pontos antropológiai vizsgálatok szerint az örmények hajszínezete 67% barna, 27% középzin, 6% szőke. A szem 80%-ban sötét, 11%-ban kevert, 9%-ban világosszínű. A koponya 95%-ban brachikephal vagyis túlnyomórészt rövid fejűek az örmények; 3%-ban mezzokephalok és csak 2%-ban hosszúfejűek. Megjegyzem ezzel szemben, hogy a semiták túlnyomórészt hosszúfejűek.

¹⁾ Jansen: *Hititen und Armenier* 1894.

Dr. Marquart: *Die Entstehung u. Wiederherstellung der armenischen Nation.*

G. Klinge: *Die Stellung des Armenischen Volkes in russischer und kultureller Beziehung.*

Lehmann-Haupt: *Armenien einst u. jetzt* 3.

Paul Rohrbach: *Armenien* 9. old.

Dr. Johann von Sees: *Armeniertum und Ariertum* Berlin 1933.

Essabalian: *Das Armenische Volk im Wandel der Jahrhunderte.* Wien 1939.

v. Totomiantz: *Le rôle des Arméniens dans la civilisation mondiale.*

A felületes megfigyelő természetesen egészen más megállapításhoz jut. Mindenekelőtt legfeljebb csak a nagyobb keleti városokban élő örményt ismeri, aki — mint minden más ottani nemzetiségű — leginkább kereskedelemmel foglalkozik. E felette szűk körre szorított megfigyelése mellett az örménységnél feltűnik neki a sötétebb hajzat és barna szín, a rendszeren ivelt orra és nyomban megteszi azt a „tudományos“ megállapítást, hogy az örmény legalább is semita eredetű és így a zsidósággal rokon. A múlt század nyolcvanas évei, valamint az 1896–98 évi örménymészárlások folytán az örménység tekintélyes része a világ különböző részeiben szétszóródott, a diasporákban nem igen foglalkozhatott földműveléssel és magát leginkább a kiskereskedelemnek adta és ez az állapot is némi hasonlatosságot teremtett az örménység és a zsidóság között.

És mégis alig van nép, amelyik lelkiileg és érzéseiben annyira távol volna a zsidóságtól, mint az örménység, nincs nép, amelyik annyira idegenkedne a zsidóságtól, mint az örmény nép. Nemzeti szocializmus és zsidótörvény nélkül is élt benne mindig ez az ellenszenv. Az örménység már Krisztus után a harmadik században felvette a kereszténységet, ami a negyedik században már államvallássá lett Armeniában és pedig az egész világon legelsőnek tették azt államvallássá. Legelsőnek fordították le a bibliát az örmény nyelvre és a klasszikus (Ó) örménynyelvű Szentírás kútfőül szolgál, azt a fordítások királynőjének szokás nevezni. Harmincnégy betűből álló, igen gazdag ábécéje alkalmas volt irodalmi nyelv kialakulására. Ezerkétszáz év óta él a keresztény vallásban, hősi harcokat folytatott a kereszténység védelmében, százezrek szenvedtek vértanúságot a krisztusi hitük miatt. És mert a zsidóságban Krisztus teljes negatívóját látta, gyűlölettel volt mindig vele szemben.

Az örmény értelmisége, mélyebb kultúrája soha sem nélkülözte a nemzeti színt, erkölceit pedig kezdettől fogva keresztény eszmék hatották át. Az angol Lynch Armeniában járt, felkereste Ani város romjait és ezen útja után kiadott *Armenia c.* művében a következőket írja: „A Bagraditák fővárosának rombadöntött emlékei az örmény nép jellemére

erős fényt vetnek és történelmének legfontosabb vonásait hozzák napfényre. Semmi kétséget sem hagynak abban az irányban, hogy az örménység azon népekhez tartozik, amelyek a legmagasabb kultúrára is alkalmasaknak bizonyultak. Ezek az emlékek az örményeket úgy mutatják be, mint Byzánc, Róma és a kelet népei között derék és értelmes kultúrközvetítőket.¹⁾ Éppen Ani várossal kapcsolatban ez a megállapítás a magyar örménységre nézve már azért is fokozottabb jelentőséggel bír, mert Ani városából menekültek Európa felé egykori őseik. Az örmény nép jelenét multjára alapítja, nemzeti és népi hagyományaihoz görcsösen és végsőkig ragaszkodik. Anyagi előnyökért nem veti el vallását, sőt még a halálveszedelemben is hű marad hitéhez és inkább százezrével pusztultak el az örmények, de hitelhagyottan nem éltek.

Az örménység mély vallásosságának bizonyítékai Armenia területén — habár most már leginkább romokban heverő — sokezer számban felfedezhető templom, kápolna, kolostor; azt igazolja Ani város ezer temploma és az őskeresztény építkezés számos remekműve. Strzygowsky, a bécsi egyetem tanára hatalmas szakmunkájában azt írja, hogy az európai nagyvonalú templomépítkezéseket (Aja-Sofia, Szent Péter templom stb.) Armenia ó-keresztény építőmestereinek úttörő munkája nélkül alig lehetne megérteni.²⁾

Az örmény nem idegenkedik a fizikai munkától. Az örmény nem az a mindenütt és mindig jólöltözött, gondozott külsejű és meglehetősen litterált kozmopolita és nem fekszik rá mindenütt a gazdasági életre, nem ragadja magához a pénzügyeket és a banküzleteket. Armenia ősi földjén 65 %-ban földműves. Azok, akik a mérszárítások miatt Amerikába vándoroltak ki, Fresno körül mintaszerű gyümölcsösöket és szőlőkerteket létesítettek és földjeiket maguk művelik. 1896—98 évek menekültjeinek nagy része Bulgáriában teherhordozással és favágással kereste kenyerét. Konstantinápoly külvárosaiban

¹⁾ Lynch: Armenia I. köt. 391. old.

²⁾ I. Strzygowsky: Die Bankunst der Armenier und Europa. Wien, 1918. II. kötet 747. old.

a nyílt tengerre kihajózó halászok jó fele örmény. 1918—1924 években Franciaországba menekült örmények igen nagy része cipőkisiparos lett.

Politikai világnézetében üt el a zsidótól az örmény leginkább. Az örmény sehol sem szabadkőműves, nem nemzetközi, de nem is kozmopolita. Végsőkig nacionalista, a nacionalizmust sovinizmusig fejleszti ki magában. És amikor idővel beolvad az őt befogadó nemzetbe, nacionalizmusa csak színben, nem pedig tartalomban, még kevésbé intenzitásban változik meg.

Érdekes, sehol a diasporákban az örménységet nem hozzák oly gyakran összefüggésbe és egybeállítva a zsidósággal, mint éppen Magyarországon, ami alig érthető meg. Az örménység sehol sem fejtett ki olymértű és annyira értékes közéleti tevékenységet és sehol sem olvadt annyira egybe az őt befogadó nemzettel, mint éppen Magyarországon. *Sehol, semmiféle kisebbség, semmiféle idegenből bevándorolt elem nem bizonyult annyira jó honfiúnak, mint az örménység Magyarországon. Épp ezért kétszeresen is rosszul esik az örménységnek, hogy a zsidósággal kapcsolatba hozzák, amihez soha semmi köze sem volt.* Az örménység Szamuely Tiborokkal és Kun Bélákkal nem, de aradi vértanúkkal igenis rendelkezik.

Sokszor a szélesebb néprétegek és a kimért műveltségűek fogyatékos megfigyelőképességében rejlik a téves kritikai megállapítás. Aki sem a keleti, sem a déli tájakon nem volt, annak szemében zsidó minden barna típusú ember, akinek arckifejezése kissé exotikus. Zsidónak nézi az olaszt, a görögöt, a törököt és minden keletit. Ezeket az embereket az istambul—galatai hid közepére szeretném állítani, ott nézzék meg az áthaladó törököt, kurdot, örményt, cserkeszt, arabot és osszák ketté az áthaladókat zsidókra és nem zsidókra. Magyarországon a zsidóság oly nagy tömegekben jelentkezik, hogy külső tekintetben sok más idegent is ehhez a nagy tömeghez tartozónak tekintenek, csak legyen kissé barnaszínű és orra ivelt.

Kevesen ismerik az örménység és a zsidóság közötti nagy űrt és ellentétet. 1895/96 években, amikor Szultán Hamid

több mint százezer örményt mészároltatott le és Franciaországban az örménység érdekében megmozdulás volt észlelhető, az ottani zsidóság nyomban akcióba lépett, a törökök védelmére kelt, erősen letompította az európai armenofil megmozdulást. Az 1908 évi adanai örménymészárlásokat a szaloniki-i szabadkőműves (zsidó) páholy rendelte meg és ezt a szörnyű bűntényét ügyesen az eltűnő hamidi rezsim számlájára írta. 1922. évben Kilikiának a franciák részéről való kiűritése a „Nagy Kelet“ szabadkőműves páholy zsidó testvéreinek nyomására történt és ennek a területnek Franklin Bouillon által történt kiűritésével negyedmillió örmény kényszerült kezébe vándorbotot venni. 1922/23. években Franciaországban a zsidó páholyok az összes menekült örményeknek francia területéről való kiűldözését követelték. ¹⁾

Az erdélyi örmények, akik már a XIX. század derekán sem tudtak örményül, hanem csak magyarul beszéltek, egymásközi beszélgetéseik során a zsidót „anoren“-nek nevezték anélkül, hogy a későbbi generációk tudták volna, hogy mit jelent ez a szó. Anoren szó alatt egyszerűen zsidót értettek. Pedig őseik ezt a jelzőt tudatosan használták. Anoren örményül törvény nélkülit, törvényen kívülit jelent. Egyszóval a zsidót törvényen kívül állónak tartották.

(Oren, orenk=törvény, — ius, iura, „an“ fosztó rag, anoren=törvénytőlküli.)

II.

Az örménység az idegenben.

Az örmény nép kivándorlása is más irányt mutat, mint a zsidóságé. A zsidóság az eredeti hazájától meglehetősen messzire ment; az örménység csak akkor hagyta el ősi földjét, amikor perzsák, arabok, törökök hatoltak be oda és onnan kikényszerítették őket. Közvetlenül az ősi hazájuk közelében helyezkedtek el, így Kaukázusban, onnan később tovább

¹⁾ Turabian: La France, Les Arméniens et les Juifs. Paris 37—40.

üldözve Krim félsziget környékén, további üldöztetésük során Moldovába, Lengyelországba, majd pedig e területekről Erdélybe. A másik irányban a Balkán félszigetre, Egyiptomba, Cyprus szigetére és mint minden más nép is, Amerikába. A nyugati államokba csak kevesen vándoroltak ki.

Az egész világon élő örménység számát 2 millió 300 ezerre tehetjük, amiből egymillió a mai Szovjet Armeniára esik, Kaukázus egyéb részeire kb. 500.000, egész Európára kb. 300.000, Szíria, Perzsia, Irak stb. ugyancsak 300.000, a maradvány pedig Afrikára és Amerikára esik. Nagyon tanulságos az örménységnek új letelepülési helyén tanúsított magatartása és betöltött szerepe.

Örmény uralkodók a byzánci trónon.

A byzánci trónon több örmény származású uralkodó ült. Tizenkét byzánci császár volt egészben, vagy legalább is anyai ágon, örmény származású. Örmény származású volt V. Leó (813—820.), akit örmény melléknévvvel is szoktak megjelölni. Örmény származású volt Bölcs Leó (886—912), továbbá Konstantinus Porphyrogenet (913—959), II. Romenos és VIII. Konstantin is. ¹⁾

A byzánci örmény császárok sora Mauricius-sal (582—603) kezdődik, aki Tiberius Constantinus veje volt. A második örmény császár a byzánci trónon Philippicus (711—713). A IX. század elején, 813-ban a görög nép Örmény Leót kiáltotta ki császárnak. V. Leó fékezte meg a bolgárokat. Örmény származású volt Macedoniai Basilius is (867—886), aki melléknévét csupán születési helye után kapta. Az általa alapított uralkodói család kétszáz éven át uralkodott a byzánci trónon és örmény származása mellett görögobb volt, mint maguk a görögök.

¹⁾ Alfred Rambaud: L' empire grec au dixième siècle, Paris 1870
E. de Muralt: Essai de Chronographie Byzantine, S. Petervar 1855
S. Der-Movsesian: Byzanc örmény császárai (örmény nyelven) Venezia 1927.

Charles Diehl: Histoire de l' empire byzantin. Paris 1920. 99. old.

Egyiptomban.

Az örmények nagyobb szerepe Egyiptomban Muhammed Ali idejében vette kezdetét. Országos, sőt világhírű politikusokat, közgazdászokat és diplomatákat adott az örménység Egyiptomnak. Miniszterek, sőt miniszterelnök is került ki közülük. *Egyiptom szabadságának, függetlenségének, közgazdasági fellendülésének az örmény származású miniszterek igen nagy szolgálatot tettek.*

Már 1824—44 években a smirnai származású Jusufian Boghos bey külügyi, majd pedig kereskedelmi miniszter, Muhammed Ali legbizalmasabb embere, aki kieszközölte, hogy az utóbbinak családjára nézve a trón örökletessé tétessék.

Jellemző, hogy mikor Boghos bey 75 éves korában elhunyt és alexandriai örmény templom kertjében eltemették, Muhammed Ali diszes állami temetéssel temettette és a temetésen ő is személyesen megjelent.

Ugyancsak külügyi és kereskedelemügyi miniszter volt nyomban Jusufian után az örmény származású Tcherakian Artin bey. Számos reform fűződik az ő nevéhez.

Artin bey 1848-ban Muhammed Alit Európába kísérte. 1849-ben Istambuli tartózkodása alatt Bala rendfokozatot kapott, ami akkoriban a keresztényeknek nem adományozható, legmagasabb rendfokozat volt. 1854-ben újból felkinálták neki a külügyminiszteri állást, de azt nem fogadta el, hanem mint tárcanélküli miniszter és az államfő belső titkos tanácsadója szolgálta Egyiptom ügyeit. Több katonai és államtudományi irányzatú könyve jelent meg francia és török nyelven. Artin bey fia Yakub Artin pasa, néhai Fuad király oktatója volt, különböző magas hivatalokat viselt, az egyiptomi közoktatásügyi miniszteriumban két évtizeden át szolgált; iskolákat alapított, a felső és középfokú oktatást, valamint a leányok oktatását megreformálta. Az egyiptomi vasutaknál is viselt állást, ő építette a kairói vasuti állomást, a szuezi csatorna érdekességénél mint kormánybiztos Egyiptom érdekeit képviselte.

Artin bey után Arakel bey Nubar — ugyancsak örmény — lett Egyiptom kereskedelmi minisztere, majd pedig Szudán kormányzója.

Ugyancsak szmirnai származású örmény volt Nubar pacha, aki előbb csak efendi, majd bey, végül pasa címet kapott. Ismail pasa idejében, 1863-ban, amikor a szuezi csatorna építési munkálatai megakadtak, a kormány Nubar pasát küldte Istambulba és Párisba tárgyalni és e tárgyalások eredménye volt az, hogy a csatorna építését újból megkezdték és 1869-ben befejezték. E körüli érdemei elismeréséül kapta a pasa címet. Ő eszközölte ki 1867-ben a magas Portánál az egyiptomi kormányzó részére a khedive címet. Mint miniszter, később pedig miniszterelnök, ő szüntette meg a kapitulációkat, a konzuli biráskodást és független vegyes bíróságokat állított fel. Felláhok védelmében számos gazdasági törvényt hozott, „felláhok barátjának“, „a felláh miniszternek“ nevezték őt e miatt.

Nubar pasa élete céljául tűzte ki a felláhok sorsának gyökeres megváltoztatását. 1864-ben már miniszter; 1878-ban már miniszterelnök, 1883-ban külügyminiszter és újból miniszterelnök. 1889-ben harmadizben miniszterelnök. Sőt a khedive távolléte alatt két ízben az ország kormányzója lett. Egyiptom legnagyobb államférfia volt Nubar pasa, az angol túlkapások ellen erélyesen védelmezte Egyiptomot. Emlékére az egyiptomi kormány hatalmas szobrot állított fel. Az egyik legfinomabb gyapófajtát is róla nevezték el.

Két ízben volt Egyiptom külügyminisztere és az örmény miniszterek sorában ötödik, Dikran pasa d' Abro. Egy ízben az angol megbizottnak méltatlankodva mondta: „Mi vagyok én? Egyiptom minisztere, vagy az angol kormány tisztviselője?“

Nagy közéleti tevékenységet fejtettek ki Egyiptomban Reizian, Kaluszdzian, Melkonian és Mathossian, valamint a nagy miniszter fia Boghos Nubar pasa, akit az örmények a „nagy örmény“-nek neveztek el. Boghos Nubar az egyiptomi vasutak elnök-igazgatója volt.

Egyiptom gazdasági és politikai függetlenségének kivívása körül az ottani — habár a lakosságának alig fél százalékát kitevő — örménységnek hervadhatatlan érdemei vannak, amit úgy az ottani nép, mint az egyiptomi kormányok kellően méltányolnak.

Perzsiában.

Az alkotmányosság kivívásában nagy része volt a szabadsághősnek tisztelt örmény származású Yeprem generalissimusnak. Perzsa önkéntesekből álló hatalmas hadsereget szervezett és harcolt az absolutizmus ellen. Több ízben foglalt helyet a perzsa kormányban és diplomáciai képviselőként örmény származású miniszter és nagykövet. Perzsa egyik legkiválóbb külügyminisztere volt Melkon Khan. Híres orvosok voltak és az iráni közegészségügynek nagy szolgálatot tettek dr. Titikian Khan és dr. Basile Khan.

Romániában.

Az örmény származású Ibraileanu Garabed (szül. 1871) hírneves író és költő. Örmény volt Konta Vasul (1845—1882) híres filozofus. Románia leghíresebb költője Eminescu Mihály (1850—1889) ugyancsak örmény volt. (L' Illustrazione 1939 aug.: Una dolorosa figura di uomo ed una gloriosa figura di poeta. Ha fatto il fachino nel porto di Galatz, il suggeritore di una compagnia drammatica, lo studente a Berlino e a Vienna, giornalista a Bucarest, bibliotecario a Jassy.)

Moldovai örmény Trancu — Jas Gergely, aki ismételtén képviselő, majd 1920-ban miniszter volt. Örmények voltak Petrescu Jon (1851—1932) híres színész, Bejecliu Grigor (1840—1912) képviselő, szenátor, majd tagja a legfelsőbb törvényszéknek, végül ügyvéd. Örmény származású volt Zadig hadvezér is.

Angliában.

A világhírű Arlen Michael író örmény, akinek tulajdonképpen neve: Kujumdjian Dikran; családja a bulgáriai Rusztsukban élt. Ott született ő is, öt éves korában került Londonba. Regényeivel világhírré tett szert. Műveit kivétel nélkül angol nyelven írta meg, de az örmény származását sohasem titkolta el.

És örmény Norman Sylva író is, akinek családi neve Nahabedian. Kaluszd Gülbenkian teremtette meg a mezopotámiai kőolaj-ipart.

Megjegyzem, hogy egész Angliában nincs még 2000 örmény sem.

Franciaországban.

Napoleon híres tábornoka Murat és a Rostand család (Edmond Rostand) örmény származású.¹⁾ A francia Akadémia tagja lett még évekkel azelőtt Tchobanian Archag, hírneves író, aki ötven éve él a francia fővárosban és akinek ötven éves írói jubileumát nemrég ünnepelték meg.

Egy iszpahani örmény, Althen János, a XVIII. század elején Franciaországba vándorolt ki és magával pirosító buzérmagot vitt. Montpellier-ban telepedett le, ott buzér termelésével foglalkozott és azt ott, később pedig Avignonban meghonosította. A kiváló festékanyagot szolgáló növény meghonosítása nemcsak új termelési ágat, hanem új iparágat is létesített ott, a vidék fellendült és halála után Avignonban, majd Rocher de Domesban (1846) a hálás nép szobrot állított fel neki.

Itáliában.

A Velencei Mechitarista atyák fejtenek ki széleskörű tudományos és irodalmi működést Veneziában, San Lazzaro szigetén, akiknek sokoldalú működéséről csak külön munka kapcsán lehetne beszámolni.

Trieszti születésű, örmény származású hírneves kémikus volt Giacomo Ciamcian (1857—1922), akiről Triesztben külön utcát neveztek el. Megjegyzem Triesztben mindössze 15—20 örmény család él. Örmény származású Aghanoor Pompili

¹⁾ V. Totomiantz: Le rôle des Arméniens dans la civilisation mondiale, Belgrade 1938.

író, sőt egyesek szerint örmény származású volt Eleonora Duse, a híres színésznő is. ¹⁾

(Istanbul egyik negyedében, Kurucesmében élt a Düz — később Düzian család. Az ottani örmény templom udvarán levő családi sírboltban 30 Düz (francia formában írva Duse) nyugszik. Nevüket egyik ősiüktől kapták, aki a szultán házi aranyművese volt és egyenes testtartása miatt a szultán őt „düz“-nek, azaz egyenesnek nevezte. Ebből a családból nemcsak udvari szállítók, hanem kincstári igazgatók kerültek ki. Ennek a Düz (Duse) családnak egyik Italiába került ágának leszármazottja volna Eleonora Duse, a világhírű tragika is, aki Asoloban, az ottani örmény tanintézet közelében van eltemetve.)

Oroszországban.

Orosz területen élő örmények főfoglalkozása, mint a törökországi örmény vilajetekben is a háború előtt, a földművelés. Oroszországban az örménység részben Kaukázusban, részben pedig az ország különböző városaiban él, különösen Pétervárott, Moszkvában.

Oroszországban különösen Nagy Péter cár vette az örményeket pártfogásába és mint keresztényeket a muhamedán támadásokkal szemben védelmébe vette. Az ő idejében jöttek át nagyobb számban orosz földre, magukkal hozva a szőlőművelést, a selyemtenyésztést. Nagy Katalin cárnő két örmény várost alapított orosz területen: Nachitsevant és Grégoripolt. 1828-ban Aszerbeidsán perzsa tartományból 40.000 örményt telepítettek le Oroszországba.

Különösen a cári orosz hadseregben találunk feltűnően sok örmény katonatisztet, akik közül sokan tábornoki, sőt hadvezéri rangra emelkedtek. Az örménység tehát nem idegenkedik a katonai szolgálattól, de nem idegenkedik a hadviseléstől sem. Itt is csődöt mond az örmény — zsidó ösz-

¹⁾ E. Schneider : Eleonora Duse, Paris 1927.

Marie de Bonneuil : Au pays de la Duse „Revue des deux Mondes 1937. IX.

sze hasonlítás. Az oroszok által a perzsák és törökök ellen viselt háborúban az orosz katonák soraiban harcoltak hősiessé. ¹⁾

A hadseregben több oroszországi örmény származású tábornok tűnt ki, Madatoff (Madatian) herceg pedig Napoleon ellen is harcolt. Örmény volt Argutinszky-Dolgorukoff herceg, Loris-Melikoff (Melikian) tábornok, Selkownikoff, Lazareff és Ter-Ghukasoff tábornokok, valamint Alkhazof és Bebutof hercegek is. Lazareff később a moszkvai keleti nyelvintézet igazgatója lett és Moszkvában róla elnevezett tanintézetet találunk. (Lazarian-intézet). Loris Melikoff nemcsak mint hadvezér tűnt ki a törökök elleni orosz hadjáratban, hanem II. Sándor cár alatt belügyminiszter is volt és Oroszország részére egy demokratikus alkotmány-tervezetet dolgozott ki. ²⁾ Alig huszonnyolc éves korában már őrnagy és az orosz-török háborúban ő vette be Karsz-ot. 1877—1879-i orosz-török háború során bevette Erzerumot és ezért grófi rangra emeltetett.

Nagyhirű egyetemi tanárokat is találunk az orosz egyetemeken, így Eghiasarof, Gambarof, Nersesof, Aghababof, Vartanof, Nazarianz, Patkanian, Adontz, Orbeliani stb.

Az örménységnek oroszországi szerepe annyira sokoldalú és kimagasló, hogy nehéz volna itt szűk keretekben még csak kivonatossan is megismertetni. Aivazovszky, a híres tengerfestő (híres festményei: A Khaos, Velencei Mechitarista Rend birtokában, Venezia, San Lazzaro; továbbá A vihar, Csend a Földközi tengeren stb.) örmény volt: Spendarian, országoshírű zeneszerző, Atamian (Hamlet szerepében európai hírnévre tett szert), a színművész ugyancsak örmény volt. A kaukázusi eredetű kőolajat szállító tartályokon szereplő Mantasof, Ghukasof, Surabekof, Amirof stb. márkák örmény neveket jelentenek.

¹⁾ V. Potto : La guerre en Causase, St. Petersburg. 1888. III. köt. 722. old.

²⁾ V. Totomiantz : Le rôle des Arméniens dans la civitation mondiale. 65. old.

Prof. Kovalevszky *Le Caucase* c. művében a transkaukázusi örményeket a következő módon jellemzi: „A karabagh-i örmények általánosságban magastermetű és csinos megjelenésű emberek, arckifejezésük szelid. Tekintetük nyilt. Felette erélyesek, vállalkozószelleműek és intelligensek. Dicsőséges tábormokok kerültek ki közülük, mint Matadoff, Bebutof, Loris-Melikof, Lazaref, Ter-Ghukassof stb.“

A karabagh-i örmények a földet művelve a földmivelést a legmagasabb színvonalra emelték. A földmivelés is állandóvá tette jellemüket, konzervatívok lettek és a haza iránti nagy szeretetük csak emelkedett. ¹⁾

Lengyelországban.

A XIV. században és az azt követő időkben a török-tatár törzsek üldözése elől oda menekülő örmények teljes mértékben ellengyelesedtek és igen jó lengyelek lettek belőlük. A lengyel parlamentben sok örmény foglalt már helyet, sőt volt idő, amikor a szenátus elnöke örmény volt. Örmény származásúak a Theodorovitsok, az Abgarovicsok, Abrahamovicsok, Arakelovicsok, Augusztinovicsok, a Malakovszky, Grigorovics, Ogunovszki, Avakovics, Avedik és Akszentovics előkelő, a lengyel közéletben gyakran szereplő családok.

Lengyelországban legrégebb települési helyük Kamenetz, Podolsk és Lemberg voltak. Ezeken a helyeken helyi autonómiát élveztek, ügyeikben a tizenkét tagú tanács, a „Voit“ intézkedett.

¹⁾ P. I. Kovalevszky: *Le Caucase*. St. Petersburg 1914, I. köt. 303. old.

III.

A magyarhoni örménység.

A magyarországi örménység ismertetése előtt csupán azért futottam végig az idegenben élő örmény szórványokon és csak azért tettem ezekre egy rövid szempillantást, hogy az olvasó ezekből is megállapíthassa, hogy az örménység a maga letelepedési helyén, új hazája érdekeinek szolgálatában és annak nemzeti küzdelmeiben fenntartás nélkül részt vesz. *Sehol és sohasem hat jelenlétével a nemzeti érzésre és felfogásra bomlasztóan, nem destruál, hanem ellenkezőleg építő és alkotó munkát végez. Nem marad mindvégig lelkileg idegen, hanem az őt befogadó nemzettel együtt küzd, azzal együtt szenved, kinlódik és boldogul.*

Szükségesnek tartottam az örmény szórványoknak idegen letelepülési helyein lefolyt életének rövid ismertetését, annak kidomborítása céljából, hogy az örménységnek a közpályákon való szereplése mennyire figyelemreméltó. Még feltűnőbb a katonai pályákon tanusított magatartása és az a tény, hogy *az őt befogadó nemzet függetlenségi mozgalmában, szabadságharcában és háborúiban mindig aktív részt vett és az őt befogadó nép ügyével teljesen azonosította magát.* Nem a börzeépületet sajátította ki magának, de mindenütt adott kitűnő katonákat, politikusokat, írókat, bírákat, hirneves orvosokat és kiváló ügyvédeket, számarányát messze meghaladó számban országgyűlési képviselőket. Népbiztosokat, politikai

megbizottakat és terrorfiúkat azonban hiába keresünk közöttük.

Dr. Hermann Antal, a kolozsvári Egyetem volt etnológus tanára az örménység jellemzése során a következőket írja: „A legmagyarabb elem, a legértékesebb honi népfaj az örménység.“ (Armenia XX. évfolyam, 2. füzet, 43. old.)

Dr. Ávedik Félix a budapesti büntetőtvényszék másod-elnöke: „A magyar örménység multja és történeti jelentősége“ című füzetében a következőket írja: „Legváltóságosabb percekben, midőn az egyes népelemek — sajátos érdekeiktől vezetve — az általános zavart javukra akarták kihasználni, az örmény szilárdan és tántoríthatatlanul állott a jog és a törvényesség mellett.“¹⁾

Ani-ből indultak el egykoron . . .

Ani, Ararat tartomány főhelye, a X. században a városok királynője. A XI. században georgiaiak, görögök, perzsák, szeldsuk-törökök, tatárok rohanták meg ezt a várost. 1319-ben hatalmas földrengés pusztította és ennek dacára még századokon át versengtek a népek e város birtokáért.

A feljegyzések szerint az erdélyi örmények Ani városból költöztek el és jöttek át európai tájakra. Ez a tudat élt a magyarhoni örménységben kétszázötven évvel azelőtt is és ez a tudat él bennük ma is. Oly erős ez az apáról-fiúra szállott hagyomány, hogy annak mögötte csak a színvalóság állhat. Igenis, az erdélyi örmények Ani városának, Bagratida (Bagratuni) örmény királyi ház fővárosának és annak közvetlen környékének voltak lakói, onnan indultak el hatszáz évvel ezelőtt és török-tatár, lengyel és oláh területeken keresztül jutottak Erdély területére.

Az egykori leírások szerint Ani-ban ezeregy templom volt. Igaz, hogy „hazar u meg“ azaz ezeregy az örmény nyelv-járásban egyúttal nagyon sokat is jelent, de a megmaradt romokból és várfalakkból megállapítható, hogy annak a városnak

¹⁾ Idézett munka első old.

százezernél is több lakósa lehetett, templomainak, szentélyeinek száma pedig legalábbis megközelítette az ezret. A várfalak mentén templomok és kápolnák követik egymást, I. Gagik király által felépített székesegyház homlokzata és falai ma is szilárdan állanak és restaurálhatók.

Ani város romjai évezredes dokumentumai annak, hogy ott jómódú, gazdag nép, de egyúttal vallásos nép lakhatott. A sok szentélyt az örmény nép ősi keresztény hitéből fakadó mély vallásossága állította fel és az ezeregy templom, az oltárok sokasága azt a vallásosságot csak mélyítette és fokozta. A magyarországi örménység, amikor Anit elhagyni kényszerült, magával vitte ezt a vallásos érzelmet és a keresztény ősi hit, ami már akkor több mint egy évezredre tekinthetett vissza, kísérte őt Krim vidékére, Moldovába, Lengyelországba és tette elviselhetővé a sok üldöztetést és szenvedést vándorútjain. Ezzel a vallásos hittel jöttek a magyarországi örmények elődei Erdélybe is.

A letelepülési helyükön legelső dolguk volt a felépítendő templom helyének kijelölése, amint Franz Werfel „Musa — dagh negyven napja“ -ban is Musa daghra felvonult örmények első dolga volt az oltár összeácsolása, a szentély felállítása.

Erdélybe jutva az elődeink az Egek Urának rövidesen oly házakat emeltek, amelyek bárhol is beillenének székesegyházaknak. A szamosujvári örmény katolikus plébániatemplom méreteivel, művészi vonalaival és kincseivel nem egykétezer hívőt enged sejtetni maga körül, hanem tizezreknek, püspöki székhelynek is díszére válhat. Áll ez Erzsébetváros kéttornyú, hatalmas plébániatemplomára is és a szebb templomok közé tartozik a várszerűen körülépített gyergyószentmiklósi templom is. A szamosujvári örménység 3—4000-nél több sohasem lehetett, de a műemlékké nyilvánított nagy plébániatemplomán kívül még három templomban imádkoztak az örmény katolikus hivek, Erzsébetvárosban pedig három az örmény katolikus templomok száma.

Mintha az Ararat tövében egykoron virágzó Ani folytódott volna Szamosujvára és a többi örmény letelepülési helyeken, mintha az ani-i templomok és kápolnák költöztek volna tömjén illatukkal Erdély berkeibe hiveikkel együtt! A

magyarörménység mélységes vallásosságát megérthetjük, ha Ani-ból indulunk ki és együtt tesszük meg az Ani—Erdély vándorutat.

Évezredes néma kövek hirdetik Ani egykori nagyságát és gazdagságát. Pazar épületek és paloták állottak ott valamikor. Az örmény irredentizmus jellegzetes propaganda képe az ani-i romok között ülő és bánkódó Armenia, amit Keleten az örménység ünnepélyei alkalmával élőképekben is be szoktak mutatni. F fiatal örmény anya siratja Armenia multját, martyr halált halt fiait. Ani fogalom az örménység előtt, Ani jelenti a nagy nemzeti multat, a függetlenséget és a nemzeti jólétet.

Strzygowsky József a bécsi egyetem rendes tanára az armeniai építkezés tanulmányozása során bámulattal nézi Ani romjait és művében azokat úgy jellemzi, hogy valóságos „Freilicht-Museum“-nak nevezi. ¹⁾ Ebből a gazdag városból a magyarhoni örménység nem tarisznyával a hátán, nem koldusbottal a kezében, nem kiéhezetten, még kevésbbé zsákmányra éhesen jött, hanem sok arannyal és vagyontérő kincsekkel.

Ani a sirági járásban volt. Sirág Armenia legtermékenyebb járása volt. Ma is a keleten élő örmények között a következő közmondás él: „Ha neked olyan torkod van, mint Sara-nak, a mi kamráink mégsem Sirág kamrái“. Ezt mondják a költekező embernek. Sara, az egyik Haygazian családbeli királyfi volt, aki szerette a jólétet, evés-ivást, miért is atyja az ő részére megfelelő termékeny tartományt jelölt ki és ez a Sirág tartomány volt.

Ilyen vidékről, ezekről a helyekről jöttek el a magyarörmények. Az Ani vidéki lakosság színe-java lehetett az, amely ilyen hosszú és költséges útra indult. Erre a magukkal hozott vagyonból, családi kincsekből is lehet következtetni, de különösen következtetni lehet több magyarörmény családnevéből is, ami nemest, vezért, előljárót, fejedelmet, nagyurat stb. jelent. Az ottani nemesség és annak kíséző személy-

¹⁾ Strzygowsky József: Baukunst der Armenier und Europa.

zete jött Aniból Erdély felé. Merza Gyula szerint is a kívándorolt és végre Erdélyben letelepült örmények előkelő származását — keleti szokás szerint — azok családnevei is bizonyítják és így hivatkozik Amira, Aján, Azbej, Ávák, Avedik, Csausz, Gorove, Melik, Merza, Sahin stb. nevekre. ¹⁾

A hazai örménység nem kér, nem óhajt egyebet, mint azt, hogy őt ne nézzék és ne tartsák másnak, mint ami. Jakab Elek Erdély történetirója írta: „Sokat foglalkoztam erdős kis hazám történetével, sok maradt meg emlékemben. De több szépet, tanulságosat és érdeklőt nem igen láttam, mint örmény származású testvéreink életéből . . .“

Ezeknek az örmény származású magyaroknak életéből ismertetek a következőkben néhány szemelvényt.

¹⁾ Merza Gyula: Az örmény betelepülés története Magyarországon, Armenia XXII. évf. I—II. sz.

Szongott Kristóf: Magyarhoni örmény családok genealogiája.

IV.

Örmények a magyar közéletben.

A magyar szabadságharc éveiben.

Három örményszármazású 48-as magyar tábornok,
két örményszármazású aradi vértanú.

Az elmúlt száz év alatt a történelem két ízben tette különös próbára a magyar állampolgárok nemzeti hűségét és magyar értékét: az 1848-as szabadságharc és az 1914—18-as világháború utáni összeomlás és kommunizmus idején. Ezen tűzpróbák során tisztázódott az, hogy egyik-másik népcsoport a nemzet szempontjából mit ér és a magyarsága mennyire értékelhető. Ezen nagy történelmi események során tanusított magatartása kiválóan alkalmas lehet az egyes népcsoportok és fajok nemzeti értékének megmérésére, nemzeti maligan-mutatónak lehetne nevezni ezt a két történelmi periodust. Mindkét alkalommal az örménység fényesen kiállotta ezt a tűzpróbát, egy és mindenkorra letette a magyar-nemzet-hűségi vizsgát és pedig kétségtelenül kiváló eredménnyel.

Gróf Teleki Sándor 1848/49 honvédezered, író az örményekről „Emlékeim“ c. művében következőképp írt: „...minden nemzetiségek között az egyedüli, mely él velünk és halna érettünk; szorgalmatos, takarékos, vállalkozó, vendégszerető nép, pártfogója irodalmunknak, művészetünknek, bátor katona: az 1848/49 erdélyi hadjáratban minden nemzetiségből került ellenünk kém, örmény egy sem!“¹⁾

¹⁾ Ávedik F.: A Magyar Örménység multja és történelmi jelentősége. 8. old.

1889 szept. 3-án az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) nagy gyűlését Szamosujvárt tartotta. A város akkori polgármestere, Placsintár Dávid, az előkelő vendégekre mondott felköszöntőjében többek között a következőket mondotta:

„Az 1848—49-iki dicső években, midőn a magyar nemzet élete és függetlensége kétesse tétetett, az örménység azonosította magát a magyar nemzet küzdelmeivel és hála Istennek büszkén mondhatom el, hogy martirokat adott a szent ügynek, de árulót egyet sem!“¹⁾

Igazat mondott Placsintár Dávid!

És ha a jövőben a balsors újból megpróbáltatásoknak tenné ki a magyar nemzetet, ha a nemzet függetlenségét, területi épségét végzetes zivatarok újból veszélyeztetnék, a Kiss Ernők és Lázár Vilmosok utódai újból a helyükön lesznek. A magyarörménység ott lesz a támadás kivédésében és jelen lesz az ország felépítésében is.

A magyar szabadságharc idejében az egész országban kb. 10.000 magyar örmény élhetett, vagyis az akkori lakosságnak alig egy ezredrésze; a tizenhárom aradi vértanú közül kettő — Kiss Ernő és Lázár Vilmos örmény származású volt.²⁾ A lakosságban egy ezrelék, a vértanúk között 150 ezrelék! De volt egy harmadik 48-as örmény származású tábornok is, Czetz János. Életrajzukat néhány sorban ismertetem.

Örmény származású kiváló egyéniségek felvonultatása előtt idézem Mály Istvánnak Szongott Kristófhhoz intézett, 1892 április 4-i keletű levelének következő sorait: „Meggyőződéseim szerint a mi népünknek is voltak és vannak oly tagjai, kik Ararát nemzetének firmamentumán, mint örök fényben égő csillagok, az idők végéig ragyognak“. (Armenia VI. évf. 5. füzet).

Ismeretésemet hős katonák életével kezdem. Az örménység katonai erényeit könnyebben értjük meg, ha Armenia népének két évezredes történetébe is visszapiillantást teszünk.

¹⁾ Szongott K.: Szamosujvár 178. old.

²⁾ Mindkettőnek családja erzsébetvárosi volt, az őseik nemesi diplomájukat mint erzsébetvárosi kereskedők kapták.

Kr. után 451-ben, mikor a tűzimádó perzsák szorongatták Armeniát, Vardan hadvezér hadsereget szervezett, a tűzimádó oltárokat szétrombolta, a perzsa papokat elkergette és Avarair mezején, Araxes jobbpartján megtámadta a túlsúlyban levő perzsa hadsereget. Vardan az ütközetben elesett, de az avarairi csata az örmény kereszténységnek első igazi tűzpróbája volt.

A Zejtunioták a katonai vitézség és harci készség szempontjából külön fogalmat jelentenek. A kilikiai hegyekben, sziklákra épült Zejtun város és környékének lakói voltak ezek, akik függetlenségüket évszázadokon át meg tudták védeni. Az ellenségre nézve félelmetes harcosok és lövészek voltak. Az örményországi függetlenségi harcok számos hőst tudnak felmutatni. A cári orosz hadseregben több magasrangú katona és hadvezér volt. Az örménység mindig kedvelte a katonai pályát, a vitézi életet.

Kiss Ernő

tábornok — aradi vértanú
1800—1849.

Temesvárott született 1800-ban. Az örmény eredetű eleméri és ittebei Kiss család sarja volt. A család 1760-ban kapta nemességét Mária Teréziától. Az ittebei és eleméri uradalmakat 1782-ben szerezte meg a család akkori feje Kiss Izsák. (Rokonságban Issekutz-családdal, ami örményül „Iszakuc“, Kiss Izsákot jelent).

Kiss Izsák Erdélyben nagy szolgálatot tett a kir. kincstárnak. Ennek unokája volt Kiss Ernő az aradi vértanú.

Kiss Ernő fiatalon lépett katonai pályára; előbb a huszároknál, majd a dsidásoknál szolgált, ahonnan mint alezredes újból a huszárokhoz került. A Hannoveri huszárezred parancsnoka volt akkor, amikor a délmagyarországi szerb mozgalmak már lázadás jellegűvé kezdtek válni. A szerb felkelés megfékezésével bízták meg és a szerbek elleni harcokban kitűnt. Megszállotta Nagyikindát. Pancsovánál is hosszabb ideig harcolt a szerbek ellen, a torontálmegyei Perlaszt 1848 szeptember 2-án az ott elsáncolt szerb tábor szétveré-

sével szuronyrohammal vette be, mire a szerbek bosszúból elpusztították Kiss Ernő eleméri kastélyát. Ezen harci sikerei elismerésül a kormány őt tábornokká nevezte ki. *Az örmény származású Kiss Ernő volt az első honvéd magyar tábornok.* Pestre mint tábornok került és ott Görgey kinevezéséig a hadügyminiszteriumot vezette. 1848 XII. 5-én a tomaseváci sáncok elleni ostrom után elfoglalta Tomasevácot és egyesült Damjanich-csal.

Világos után fogságba került. Az aradi várban Ernst elnöklele alatt tartotta üléseit a cs. kir. haditörvényszék, amely Kiss Ernőt 1849 szeptember 21-én golyó általi halálra ítélte. Október 5-én reggel kihirdették előtte az ítéletet és október 6-án végre is hajtották. Módjában állhatott volna a külföldre való menekülés, mert Haynau régi katonatársa volt és ez az ismeretség valószínűleg elnázta volna a menekülését. Katalin-falván alussza örök álmát.¹⁾

1906-ban Nagybecskerekén szobrot állítottak Kiss Ernőnek. Ugyanabból az eleméri és ittebei Kiss családból származik Kiss Antal is, aki 1911-ben magyar báró lett.

Egykori leírások szerint Kiss Ernő annyira súlyt helyezett katonáinak jól öltözöttségére is, hogy katonáinak saját költségén is egyenruhát készíttetett. A társas érintkezésben nyájas és előzékeny, a harctéren bátor és minden vonatkozásban jó katona volt. Egykorú írásokból megtudjuk azt is, hogy a magyar szabadságharc megindulásakor a hadviselés költségeire nyomban felajánlotta családi ezüstműit és arany tárgyait.

Jelen munkám befejezése előtt dr. Jakabffy Pál ny. törvényszéki elnök barátomhoz fordultam néhány adatért. Leveleiben több magyarörmény kiváltság nevének felsorolása után Kiss Ernő neve előtt megjegyzi: „Et nunc veniam ad fortissimum virum!“ — Igenis Kiss Ernő volt a legnagyobb magyarörmény!

¹⁾ Emléklapok az 1848—49 magyar függetlenségi harcokról. Armenia 1892.

Czetz: Bem's Feldzug, Hamburg 1850.

Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története.

Hegedüs János: Kiss Ernő, az aradi vértanú Nagybecskerek 1906

Lázár Vilmos

aradi vértanú
1815—1849.

Lázár Vilmos 1815-ben született Nagybecskerekben. Családja Erzsébetvárosról származott, címerszerző Lázár János erzsébetvárosi tanácsos, örmény kereskedő volt. Katonai pályára lépett, a császári huszárezredben szolgált. Báró Reviczky Máriát vette nőül, a katonai szolgálatból kilépett és a zempeleni birtokán gazdálkodott. Mindjárt a szabadságharc kezdetén hadba vonult. Osztrák tisztí rangjának megtartása nélkül lépett a magyar honvédségbe és a betörő orosz csapatok ellen küzdött kis seregével. Résztvett a szőnyi és a temesvári csatákban, ez utóbbi helyen személyes bátorságával kitűnt. Az ellene harcoló osztrák és szerb csapatok majdnem bekerítették katonáit és bátor katonai ténnyel tudta csak őket kimenteni az osztrák-szerb csapatok harapófogójából.

Lázár Vilmost a harc tér mindegyik részén ott találjuk. Oroszok, osztrákok, szerbek ellen harcolt, majd Karánsebest és Orsovát kellett kivédenie, ahol a fellázadt románok ellen vette fel a küzdelmet. Ő reá volt bízva Lugos védelme is.

A világosi fegyverletétel után ő is fogságba került és az osztrák haditörvényszék őt is halálra ítélte. Esküszegés címén ítélték halálra, habár osztrák tisztí rangjának megtartása nélkül lépett be a magyar hadseregbe. Kegyelemképen golyóval végezték ki Lázárt és Kisst; Schweidellel és Desseffyvel együtt az aradi vár kapujától jobbra a sáncokban lőtték agyon s estig hagyták őket temetetlenül, majd pedig a sáncokban temették el őket.

Czetz János

48-as tábornok
1822—1904.

A szabadságharc előtt az erdélyi magyar hadsereg vezérkari főnöke volt nemes Czetz János, akkor még csak őrnagy. 12150 gyalogos és 2385 lovas katonával, mindössze 25

ágyúval, megfelelő ruházat és felszerelés nélkül állott Erdély határain. 1848 december 20-án már Zsibónál szétverte Binder őrnagy seregét. A nagyszebeni csatát ő döntötte el, ezen kiváló katonai tényének elismeréséül Bem tábornokká léptette elő. December 23-án Czetz egyesült Bem csapatával és december 25-én bevonultak Kolozsvárra. Onnan Bem Czetzet Tordára küldte. 1849 áprilisában, amikor az oroszok a tölgyesi szorost fenyegették, Bem ugyancsak Czetz Jánosra, akkor már m. kir. honvédtábornokra bízta, hogy az orosz betörés elleni szükséges intézkedéseket tegye meg.

Világos után külföldre menekült. Előbb Itáliába ment, ahol tevékeny részt vett az itáliai magyar légió megszervezésében. 1861-ben kivándorolt Argentínába, ahol a buenos-airesi katonai iskola igazgatója lett és megalapította az ottani katonai földrajzi intézetet. Még mielőtt a buenos-airesi katonai iskola élére került volna, az argentinai köztársaság elnöke az ország déli határainak védelmét bízta reá. Mozgalmas, sokoldalú és tehetséges élet fejeződött be 1904-ben Buenos-Airesben, ahol Czetz János meghalt. Ha nem sikerült volna Világos után kimenekülnie, az aradi vértanúk sorsa várt volna reá is.

Czetz János 1892 március 5-én Buenos-Airesből Armenia c. havi szemle szerkesztőjéhez, Szongott Kristófhöz intézett levelében a következőket írja: „... legforróbb óhajomásom még egyszer viszontláthassam édes hazámat, szülőföldemet és édesatyám és anyám sirjain imát emelhessek a Mindenhatóhoz”. (Armenia, 1892. 136. old.)

Magyar Nemzet c. bpesti napilap 1940 július 16-i számában a következőket írja: „A Kossuth-emigráció délamerikai szereplése” című cikkben:

A délamerikai magyar emigránsok közül kétségtelenül Czetz János érte el a legnagyobb karriert.

Czetz János honvédtábornok, mint az köztudomású, az osztrák nagyvezérkar legképzettebb tisztjéből lett Kossuth legodaadóbb katonájává. Bem tábornokari főnöke volt az erdélyi hadjáratban. 49-ben Nagyszeben piacán in effigie fölakasztották. Végigjárta az európai emigráció állomásait, majd Argentínában telepedett le. *Megalapította a buenos-airesi*

kartográfiai intézetet és igazgatója lett az általa létesített tisztképző-akadémiának.

Az 1848. évi szabadságharcban az örménység nemcsak tábornokainak és vértanúinak feltűnő számával vette ki a maga részét, hanem általánosságban is. Szamosujvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csikszereda örmény férfilakosságából igen sokan jelentkeztek önként katonai szolgálatra. Az erdélyi örmény metropolisok hatalmas összegeket teremtettek elő önkéntes adományokból a hadviselés céljaira és az itt megnyilvánuló áldozatkészség fölötté állott az egyebütt tapasztalt áldozatkészségnek.

Szamosujvár, az örmény metropolis Urbán császári alvezredesnek 40.000 forint hadisarccal fizette meg a magyar államisághoz való ragaszkodását és nemzeti hűségét. Sőt Erzsébetvárost is kirabolták a császári csapatok védelme alatt a városkörnyéki szászok. ¹⁾

Az erdélyi örmények már a napoleoni hadjáratokban is a magyar nemesi felkelőkkel együtt harcoltak. 1809 február 3-án Szamosujvárt kelt hivatalos feljegyzés szerint Napoleon seregei ellen elrendelt utolsó magyar nemesi felkelésben Szamosujvárról részt vettek: Balta Márton fia Emánuel lóháton; Kovrik Tódor fia János lóháton; Kovrik Simon fia lóháton; id. Kovrik Márton gyalog; ifj. Novák Márton lóháton; Balta János lóháton; Szarokán Kristóf, Novák Jakab lóháton; Novák János és Emánuel lóháton; id. Lászlóffi Bogdán lóháton; Mártonffy Miklós gyalog; Verzár Lukács és Verzár Joachim lóháton. ²⁾

Amint a magyar szabadságharc kitermelte a maga nemzeti értékeit, éppen így az 1918 októberi őszirozsás forradalom és az azt követő kommunizmus is kitermelte a maga penészvirágait. Az örménységet ott találjuk a nemzeti értékek között, de az 1918/19. évek forradalmi által kitermelt penészvirágok között örménységnek még a nyomát sem találjuk. A

¹⁾ Dr. Avedik F.: A Magyar Örménység multja és történeti jelentősége. 12. old.

²⁾ Szongott Kristóf: Szamosujvár. 99. old.

hazai örménység a maga intellektualitása folytán sok vezető helyet foglalt el, de a dicstelen forradalmak alatt az akkori vezető helyeken egyetlen egy örményt sem találunk. *Nem voltak örmény nemzeti-tanácselnökök, sem népbiztosok, sem politikai megbizottak. Egyetlen egy népcsoport, nemzetiség sem maradt olyan messzire ezektől a dicstelen forradalmaktól, mint éppen az örmény.* Az örménység és a zsidóság lelkisége és érzelmi világa közti nagy űr itt is szembeűnik a megfigyelőknek.

A hazai örménység nemcsak, hogy nem vett részt az 1918/19. évi forradalmakban, hanem ellenkezőleg az ellenforradalmi mozgalmakban láthattuk az örményeket. A szegedi ellenforradalmi kormány egyik elnöke dr. Pattantus Ábrahám Dezső ugyancsak örmény származású. Dr. P. Ábrahám Dezső irodatársával, a kommunisták által kivégzett dr. Stenzel János ügyvéddel együtt szervezte már Budapesten az ellenforradalmat. ¹⁾ Hosszas bujdosás után került Szegedre és ott ő szövegezte meg a magyar nemzeti hadseregbe való önkéntes belépésre vonatkozó nyilvános felhívást.

A kommunista-szocialista Peidl kormánynak 1919 aug. 6-i erőszakos eltávolításában dr. Ávedik Félix, mint a Fehérház néven egyesült ellenforradalmi központnak tagja vett részt.

Az 1848—49. évi események idején más örmény egyéniségek is kiténtek mint kiváló politikusok, kitéűnő szónokok és körültekintő államférfiak.

gattájai Gorove István

író — politikus — miniszter
1819—1881.

Gorove László írónak fia, Budapesten született. Egyetemi hallgató korában a pesti tudományegyetemen hazafias és irodalmi kört alakított. Temesmegyei tartózkodása alatt a vár-

¹⁾ Magyar Nemzet: 1939 május 11-i száma.

kartográfiai intézetet és igazgatója lett az általa létesített tisztképző-akadémiának.

Az 1848. évi szabadságharcban az örménység nemcsak tábornokainak és vértanúinak feltűnő számával vette ki a maga részét, hanem általánosságban is. Szamosujvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csikszereda örmény férfilakosságából igen sokan jelentkeztek önként katonai szolgálatra. Az erdélyi örmény metropolisok hatalmas összegeket teremtettek elő önkéntes adományokból a hadviselés céljaira és az itt megnyilvánuló áldozatkészség fölötté állott az egyebütt tapasztalt áldozatkészségnek.

Szamosujvár, az örmény metropolis Urbán császári alvezetésnek 40.000 forint hadisarccal fizette meg a magyar államisághoz való ragaszkodását és nemzeti hűségét. Sőt Erzsébetvárost is kirabolták a császári csapatok védelme alatt a városkörnyéki szászok. ¹⁾

Az erdélyi örmények már a napoleoni hadjáratokban is a magyar nemesi felkelőkkel együtt harcoltak. 1809 február 3-án Szamosujvárt kelt hivatalos feljegyzés szerint Napoleon seregei ellen elrendelt utolsó magyar nemesi felkelésben Szamosujvárról részt vettek: Balta Márton fia Emánuel lóháton; Kovrik Tódor fia János lóháton; Kovrik Simon fia lóháton; id. Kovrik Márton gyalog; ifj. Novák Márton lóháton; Balta János lóháton; Szarokán Kristóf, Novák Jakab lóháton; Novák János és Emánuel lóháton; id. Lászlófi Bogdán lóháton; Mártonffy Miklós gyalog; Verzár Lukács és Verzár Joachim lóháton. ²⁾

Amint a magyar szabadságharc kitermelte a maga nemzeti értékeit, éppen így az 1918 októberi őszirózsás forradalom és az azt követő kommunizmus is kitermelte a maga penészvirágait. Az örménységet ott találjuk a nemzeti értékek között, de az 1918/19. évek forradalmi által kitermelt penészvirágok között örménységnek még a nyomát sem találjuk. A

¹⁾ Dr. Avedik F.: A Magyar Örménység multja és történeti jelentősége. 12. old.

a) Szongott Kristóf: Szamosujvár. 99. old.

hazai örménység a maga intellektualitása folytán sok vezető helyet foglalt el, de a dicstelen forradalmak alatt az akkori vezető helyeken egyetlen egy örményt sem találunk. *Nem voltak örmény nemzeti-tanácselnökök, sem népbiztosok, sem politikai megbízottak. Egyetlen egy népcsoport, nemzetiség sem maradt olyan messzire ezektől a dicstelen forradalmaktól, mint éppen az örmény.* Az örménység és a zsidóság lelkiisége és érzelmi világa közti nagy űr itt is szembeűnik a megfigyelőnek.

A hazai örménység nemcsak, hogy nem vett részt az 1918/19. évi forradalmakban, hanem ellenkezőleg az ellenforradalmi mozgalmakban láthattuk az örményeket. A szegedi ellenforradalmi kormány egyik elnöke dr. Pattantyus Ábrahám Dezső ugyancsak örmény származású. Dr. P. Ábrahám Dezső irodatársával, a kommunisták által kivégzett dr. Stenzel János ügyvéddel együtt szervezte már Budapesten az ellenforradalmat. ¹⁾ Hosszas bujdosás után került Szegedre és ott ő szövegezte meg a magyar nemzeti hadseregbe való önkéntes belépésre vonatkozó nyilvános felhívást.

A kommunista-szocialista Peidl kormány 1919 aug. 6-i erőszakos eltávolításában dr. Ávedik Félix, mint a Fehérház néven egyesült ellenforradalmi központnak tagja vett részt.

Az 1848—49. évi események idején más örmény egyéniségek is kitűntek mint kiváló politikusok, kitűnő szónokok és körültekintő államférfiak.

gattájai Gorove István

író — politikus — miniszter
1819—1881.

Gorove László írónak fia, Budapesten született. Egyetemi hallgató korában a pesti tudományegyetemen hazafias és irodalmi kört alakított. Temesmegyei tartózkodása alatt a vár-

¹⁾ Magyar Nemzet: 1939 május 11-i száma.

megyei elienzéknek egyik vezető alakja és legjobb szónoka. Európai utazásai után kiadta a Nyugat c. két kötetes munkáját. 1842-ben Nemzetiség c. munkájában nagy reformeszméket pengetett. Ezért és kitűnő hirlapi cikkeiért a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. 1848-i pesti országgyűlésen mint Temesvármegye követe jelenik meg. Az országgyűlésnek egyik legkeményebb, leghatásosabb szónoka volt Gorove. A ház Kossuthot, Szacsvayt és Gorovet küldte ki a függetlenségi nyilatkozat megszövegezésére. E nyilatkozat nyilvánította ki a Habsburg dinasztiát trónfosztottnak és indoklásában mondja a szerző: „Tartozunk azzal Isten törvényeinek, tartozunk Hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, a becsületnek, Európának és a civilisatio érdekeinek“.

Világos után Gorove István is hontalanná lett, mint magyar emigráns éveken át külföldön élt. 1861-ben tért haza az emigratióból. 1867-ben közgazdasági miniszter Andrássy Gyula kabinetjében, 1870-ben pedig közlekedési miniszter lett. Így már az első függetlenségi kormánynak örmény származású minisztere volt és a magyar-örmény miniszterek sorát Gorove István nyitotta meg, akiről Budapest Székesfőváros Tanácsa utcát nevezett el.

A hatvanas évek fontos magyar eseményeit és a kiegyezési tárgyalások anyagát hiven és részletesen írta meg *Naplójában* Gorove István, ez az éleseszű és kiváló kritikai képességű közéleti férfiú. A kiegyezés utáni parlamenti működése idején tagja volt Széll Kálmánnal, Szlávyval és Csengeryvel együtt a Nyolcas bizottságnak és a Deák párt legértékesebb tagjai közé tartozott.

Történettudósaink állapították meg, hogy nagy műveltségű férfi és minden vonatkozásban önzetlen hazafi volt, akinek a politikai élettől való visszavonulása nagy veszteség volt a magyar közéletre nézve. Temetésén Jókai Mór mondta a gyászbeszédet.

Gajzágó Salamon

az állami főszámvevőszék elnöke
1830—1902.

A jásznagykunszolnok megyei Turpásztón született 1830 febr. 2-án. Atyja Gajzágó Lukács, anyja Gál Terézia volt.

Gajzágó Salamon volt az állami számvevőszék legelső elnöke. Iskolai tanulmányait Szamosujvárott, Pozsonyban és Pesten végezte. Jogi tanulmányainak elvégzése után egy ideig gróf Széchenyi István mellett patvarista volt. A szabadságharc után egészen fiatalon, önként jelentkezett katonai szolgálatra és mint hadnagy több alföldi csatában vett részt. A móori ütközetben hadifogságba került, gyalog vitték Bécsbe, majd pedig Königsgrätzbe. Kiszabadulása után szépirodalmi írásokkal foglalkozott. *Békéssy* című szomorújátékával 60 aranyból álló jutalmat nyert és a darabot Kolozsvárott is, Pesten is előadták. 1861-ben Belső-Szolnok vármegye főjegyzője, 1863-ban Szamosujvár őt a nagyszebeni tartománygyűlésbe követnek választotta, de mivel ezt a gyűlést törvénytelennek minősítette, mint a többi örmény származású képviselő, ismételt megválasztása ellenére sem jelent meg a gyűlésen. 1865. évi kolozsvári országgyűlésen — ez volt Erdély utolsó országgyűlése — ezután pedig a pesti közös országgyűlésen 1866—1870. években, mint Szamosujvár követe jelent meg és előbb az országgyűlés jegyzőjévé, 1866-ban pedig annak alelnökévé választották. Kiváló parlamenti szónok volt és felszólalásai általános figyelmet keltettek. 1870-ben az akkoriban felállított főszámvevőszék elnökévé nevezte ki őt a király. Huszonkét éven át töltötte be ezt a magas állást, 1892-ben valóságos belső titkos tanácsos lett, később pedig a király őt a főrendiház örökös tagjává nevezte ki.¹⁾

Gajzágó Salamon a sokoldalú és minden irányban ki-magasló közérdekű tevékenységével a Gajzágó család nevének örök időkre megbecsülést biztosított.

A 48-as idők egyik derék örmény papja

Govrik Adeodát

plébános.

Bárány Lukács, a nagynevű szamosujvári örmény katolikus plébános Armenia c. lapban azt írja, hogy a nemzeti

¹⁾ Armenia III. évf.

önvédelem harcában (1848-as szabadságharc) „számunkat meghaladó arányban vettünk részt“. Az első áldozatok legeslegeleje is magyarörmény volt, a budai bástyának vértanúja: Novák Tódor. Az 1848-as magyar szabadságharcnak első hősi halottja tehát magyarörmény volt.

A kufsteini magyar rabok között is találunk örmény származású egyént, aki előbb szentjobbi káplán, a kufsteini szenvedései után pedig érkeserüi plébános volt. Erről a fiatal káplánról jegyezte fel a történelem, hogy a kufsteini börtönben lábain csörgő rabláncot nap-nap után felemelte, megcsókolta, mert azokban isteni rendeltetést látott. Összeomlás után a hadbíró azon kérdésére, hogy miért hirdette ki a szöszékről ünnepélyesen az országgyűlési határozatot, vajjon azt nem a plébánosa parancsából, tehát kényszerhelyzetben tette-e, teljes határozottsággal válaszolta, hogy meggyőződésből hirdette ki az országgyűlési határozatot és nem kényszerből. Beteges, törékeny ember volt, a hadbíró a kérdés felvetésével sorsán segíteni akart, de Govrik Adeodát a megadott válasszal úgyszólván önként ment száműzetésbe. Nagykárolyban alussza örök álmait. Barátai és hivei siremléket akartak felállítani és e mozgalom során Sas Ede a következőket írja: „Ennek az erős léleknek, ennek a hatalmas akaratnak, ennek az „integer homo“-nak nincs siremléke a nagykárolyi temetőben, csak egy korhadt fejfája. Ha obeliszket nem is állíthat az utókor, a szabadságharc minden névtelen hősének, sirja fölé egy szerény emlékművet talán megérdemelne a szentjobbi káplán!“¹⁾

Örmény származású miniszterek.

A magyarországi örmény származású miniszterek sorát gattájai Gorove István nyitotta meg, akinek személyével a szabadságharc idejében feltűnt nagy örmények ismertetése

¹⁾ Armenia 1913. I—II. s. 88. old.

kapcsán foglalkoztam. A XIX. század utolsó évtizedében négy örmény származású magyar miniszterrel találkoztunk, akik működésükkel nagy hírnévre tettek szert és maradandót alkottak miniszteri tevékenységük során. Br. Dániel Ernő, Lukács Béla, Lukács György miniszterek, Lukács László miniszterelnök pályafutása különös figyelmet érdemel.

Báró Dániel Ernő

kereskedelmi miniszter
1843—1923.

A Dániel család a szamosujvárnémeti előnévvel örmény származású nemesi család. Egyik őse Dániel Tódor „Az örmény compania“ első főbírája volt, aki Szamosujvár alapítása és az örmények itteni letelepítése körüli érdemeiért III. Károly királytól nemességet kapott, Jeremiás és Pál nevű fivéreivel együtt 1725-ben.

A család egy része még a XVIII. században Arad megyébe származott át. A család több érdemes alispánt és főjegyzőt adott Arad megyének és a szomszédos vármegyéknek.

Ennek a családnak egyik legkiválóbb tagja báró Dániel Ernő. Erdélyi Eleméren született 1843-ban. Eredetileg ügyvédi pályára készült, 1865-ben Torontálmegye tb. aljegyzője, 1867-ben szolgabírája, 1868-ban törvényszéki ülnök.

Már 27 éves korában országgyűlési képviselő volt és mint a Deák párt hive vonult be a magyar parlamentbe 1870-ben. Béga-Szentgyörgy kerületét a parlamentben 1875-ig képviselte, 1878-ban már Nagybecskerekét, 1887-ben pedig Pancsovát képviselte. Harminc éven át tagja volt a magyar parlamentnek.

A közigazgatási téren kifejtett tevékenységével magára vonta az illetékesek figyelmét. 1876-ban megszervezte a nagybecskereki—tiszai ármentesítő társulatot és része volt a Tiszavölgyi Társulat megalapításában is. Többek között igazgatója volt az Első Hazai Pesti Takarékpénztár Egyesületnek is.

1895—99-ig a Bánffy kormány kereskedelemügyi minisztere. Minisztersége idejére esett az 1896. évi milleniumi

kiállítás Budapesten, amelynek sikeres megrendezéséért I. Ferenc József báróságot adományozott neki és törvényes utódai részére. Ugyancsak az ő kereskedelemügyi minisztersége idejére esik a Vaskapu szabályozásának befejezése is.

Báró Dániel Ernő sohasem titkolta el örmény származását, sőt arra büszke volt. 1921-ben amikor Budapesten a Magyarországi Örmények Egyesülete megalakult, annak elnöke lett és ugyancsak elnöke volt az abban az időben megalakult Örmény Magyar Kereskedelmi r.t.-nak is.

1923-ban hunyt el Budapesten 80 éves korában. A mindenkori magyar kormányok egyik legtehetségesebb és legtevékenyebb tagja volt.

Egy kedves, kis epizódot mondunk el még br. Dániel Ernő életéből. II. Vilmos német császár budapesti tartózkodása alatt, tiszteletére a Park Clubban — a magyar arisztokracia népszerű Klubja volt akkor — teaestélyt rendeztek. A háziasszonyi tisztet báró Dánielné töltötte be, akinek Vilmos császár kezét csókolt. Egész Európában szenzáció számba ment a császári kézcsók.

Lukács Béla

kereskedelemügyi miniszter
1847—1901.

Lukács Béla ugyanazon eredetű örmény családból származik, mint Lukács László, a volt miniszterelnök.

Lukács Béla 1847 április 27-én született Zalatnán. Atyja Lukács Simon volt, akit „gazdag Lukács“-nak neveztek. Középiskolai tanulmányait Gyulafehérvárt végezte, jogi tanulmányait pedig a budapesti egyetemen. Jogi tanulmányainak elvégzése után szépirodalommal foglalkozott. A „Hazánk“ és a „Hon“ c. lapoknak volt munkatársa, később pedig „Közvélemény“ cím alatt napilapot szerkesztett. Néhány évi újságírás után jogi és gazdasági tanulmányokkal foglalkozott, majd pedig politikai pályára lépett. Egyik pénzügyi szakmunkájával a Magyar Tudományos Akadémia pályadíját nyerte el. 1872-ben a pénzügyminisztériumba került, ugyanazon évben Sza-

mosujvár városa őt Deák-párti programmal képviselővé választotta. Abban az időben Szamosujvár két követet küldött az országgyűlésbe. Később mikor Szamosujvár követeinek számát egyre szállították le, Lukács Béla Gyulafehérváron lépett fel, ahol báró Kemény Gábor miniszterrel szemben a választók Lukács Bélát választották meg képviselőnek.

Már Kerkápoly Károly miniszter is észrevette Lukács Béla kiváló tehetségét és a bécsi pénzügyi tárgyalásokra mindig magával vitte. Pályája gyors léptekben ment előre. Amikor 1886-ban a magyar államvasutakat újjászervezték, a Máv igazgatója lett, 1889-ben pedig Baross Gábor miniszter elhalálása után a király Lukács Bélát kereskedelemügyi miniszterré nevezte ki. A Wekerle kormány lemondása után többé nem vállalt miniszteri tárcát. Valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot kapott.

Lukács Béla az 1900. évi párisi nagy világkiállításon mint a kiállítás magyar kormánybiztosa a magyar részt szervezte és a kiállítás nagy sikere az ő munkásságára vezethető vissza.

A sokoldalú tevékenység és a túlfeszített munka megátadta idegeit, miértis hosszabb időn át szanatóriumi kezelést vett igénybe. Az állapota nem igen javult. 1901 január 7-én öngyilkos lett, a jejes Dunába ölte magát.

Fontosabb gazdasági dolgozatai: A magyar keleti vasút. (1870) Az 1848/49-i pénzügy. (Pest 1881) Austria és Magyarország pénzügyi adórendszere. (Budapest 1896) Államháztartás és adózás Franciaországban. (1884) Államháztartás és adózás Angliában. (1884)

Lukács László

miniszterelnök
1850—1932.

Lukács László Zalatnán született 1850 november 24-én. Atyja vagyonos bányatulajdonos volt és egyúttal bányászszaktekinély. Jogi tanulmányainak elvégzése után külföldre ment, több évig tartó tanulmányútja után 1874-ben alig 24

éves korában a győri jogakadémia rendkívüli tanára lett. 1878-ban mint a magyarigeni kerület képviselője bevonult a magyar parlamentbe, ahol különösen pénzügyi természetű felszólalásaival magára vonta a figyelmet.

1887-ben Tisza Kálmán mint tanácsost maga mellé hívta a pénzügyminisztériumba, 1892-ben a Wekerle kormánynak pénzügyi államtitkára lett, majd pedig Wekerle lemondása után tíz éven át megszakítás nélkül ő volt a magyar pénzügyminiszter. Ezen tíz évi minisztersége alatt az ország oly nagymérvű fejlődésen ment át, hogy Lukács László által a minisztersége végén benyújtott költségvetés végösszegei kétszeresét tették ki a minisztersége első évében benyújtott költségvetés végösszegeinek. 1905-ben, tízévi minisztersége jubileuma alkalmával I. Ferenc József király őt külön kéziratral üdvözölte. A koalíció idejében a politikai élettől visszavonult, de rövidesen megalakította a Nemzeti Társaskört, ahonnan később egy újabb pártalakulás indult ki. 1909-ben a király újból kabinetalakítással bízta meg, de az akkori nagy pártok közötti ellentéteket nem sikerült áthidalnia és így a megbízást visszaadta és Khuen Héderváry Károly által alakított kormányban a pénzügyi tárcát vállalta magára. Ugyanakkor Nagyenyed képviselője és 1912-ben miniszterelnök, egyidejűleg megtartotta a belügyi tárcát, a király személye körüli minisztérium vezetését is, 1912 június 4-én Tisza István házelnöksége mellett parlamenti csinnnyel megszavaztatta a véderő és a honvédség újjászervezéséről szóló javaslatokat, amelyeknek tető alá hozását az akkor már erősen puszkaporos európai légkör is sürgette. Ily módon nemcsak a magyar pénzügyek terén, hanem a véderőreform körül is nagy érdemeket szerzett. 1913-ban mondott le, őt mint miniszterelnök nyomban Tisza István követte. A király Lukács László lemondását újabb megleghangú iratban vette tudomásul és megköszönte mindvégig önzetlen és közérdekű tevékenységét. Itt említjük meg, hogy a Déry Zoltán-féle támadás folytán keletkezett rágalmozási perben is Lukács László személye teljesen intakt maradt.

Lukács László a legnagyobb magyar kitüntetések kaptá és számos külföldi kitüntetésnek is tulajdonosa volt. 1896-ban valóságos belső titkos tanácsos, majd pedig I. oszt. vasko-

ronarend, Lipóttrend nagykeresztjeit és a Szent István rend nagykeresztjének tulajdonosa lett.

Lukács László a legnagyobb magyar pénzügyi politikus volt és a magyar pénzügyek terén hervadhatatlan érdemeket szerzett. Nagy-Magyarország legeszesebb pénzügyminiszterének nevezték őt. Pályafutása kezdetén írta meg: „Az erdélyi nemes fém-bányászat jelene és jövője“ c. munkáját. A háború és az összeomlás utáni években a magyar kormány szerette volna őt a pénzügyek vezetésével és miniszteri tárcával megbízni, de a megtiszteltetést azzal háritotta el magától, hogy magas kora folytán nem teheti ki magát a parlamenti interpellációkkal és beszámolókkal járó izgalmaknak.

Lukács György

miniszter
1865—

Ugyancsak örmény származású erzsébetvárosi dr. Lukács György, aki 1865-ben született Nagyváradon. (Ily módon a Lukács nevű örmény családok három kiváló minisztert adtak az országnak). Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte és a jogtudori cím megszerzése után a belügyminisztérium szolgálatába lépett.

Több ízben tett külföldi tanulmányutat, a közigazgatás egyes ágazatait tanulmányozta a nyugati államokban és tapasztalatai alapján ő vezette be 1895-ben a rendszeres állami anyakönyvvezetést, azzal egyidejűleg 4500 anyakönyvi kerületet állított fel.

1897-ben Békésvármegye, négy év mulva pedig Hódmezővásárhely főispánjává nevezték őt ki.

A kettős főispáni méltóságát az 1905-ben történt kultuszminiszteri kinevezéséig viselte. Ebbeli minőségében megszervezte az alkohol és a tuberkolózis elleni védekezés tanítását az iskolákban. Különösen sokat köszönhet Lukács Györgynek Gyula város, amelynek kórházának fejlesztése, a főgimnáziumának létesítése az ő nevéhez fűződik.

Sokoldalú irodalmi tevékenységet is fejtett ki, szociál-

politikai és agrárpolitikai cikkeket irt és egy ideig a Monarchia c. külpolitikai közlönyt ő szerkesztette.

A politikai élettől való visszavonulása után „Életem és kartársaim“ című könyvében több évtized történetét és saját működését ismerteti.

A forradalom leverése után a II. Nemzetgyűlésben egységspárti programmal a gyulai kerületet képviselte.

Lukács György nemzetközi viszonylatban is igen hasznos tevékenységet fejtett ki. Tagja az Interparlamentális Uniónak és Népszövetségi Ligák Uniójának és eredményes közreműködésének tudható be, hogy a frankügy nem került népszövetségi tárgyalás alá. A magyar irredentizmus szolgálatában is tevékenyen vett részt, a Reviziós Ligának hosszú éveken át ügyvezető elnöke volt.

Örmény főpapok és papok.

Az erdélyi örmények mély vallásosságát könnyen értethetővé teszi, hogy sokan léptek papi pályára és úgy egyházi, mint írói tevékenységükkel kitűntek. Pedig örmény püspökség hiányában az örmény-katholikus papok felszentelése csak külföldön, Bécsben, Velencében vagy Lembergben történhetett az ottani örmény-katholikus püspök által. Az örmény katolikus papság nagy szolgálatot tett az örmény irodalom egyes részeinek a magyar nyelvre való átültetésével és ismertetésével és ugyanakkor a külföldi örménységgel ismertették a magyar népet és irodalmat. Azonfelül többen emberbaráti és vallásos intézményeket létesítettek, hatalmas alapítványokat tettek.

A nagynevű örménykatholikus főpapok sorát

Verzár Oxendius

örmény kath. püspök
1655—1715

nyitotta meg, aki Zilifdar Minas püspök halála után mint annak utóda 1700-ban Lipót királytól engedélyt nyert arra, hogy Martinuzzinak a Szamos partjától délre levő területen

levő vára közelében az örmények letelepedhessenek és ott várost alapíthassanak. A területért 12.000 forintot fizettek a kincstárnak. A megépítendő város terveit Alexa nevű akkori örmény mérnök készítette el. Így lett Verzár püspök Szamosujvár város tulajdonképpeni megalapítója.

A város alapkövét 1700-ban tették le. Az erdélyi örménységnek a Szentszékkal való egyesülése is Verzár Oxendius nevéhez fűződik. Püspöki működése alatt az egész erdélyi örménységnek szellemi vezetője és irányítója volt, kinek halála után az örmény katolikus püspöki szék betöltetlen maradt, így ő volt az utolsó örmény katolikus püspök Magyarországon. XII. Ince pápa aladini c. püspökké nevezte ki őt és 1691-ben szenteltetett fel püspökké. Lipót király felesége ez alkalommal díszes egyházi ruhákat ajándékozott nekik, amelyek ma is meg vannak a szamosujvári örmény templomban.

Verzár püspök nemcsak hiveinek lelki szükségleteiről gondoskodott, hanem gazdaságilag is megszervezte őket. A szamosujvári örmények közül sokan foglalkoztak börgyártással és timársággal, gyártmányaik nagy keresletnek örvendtek. Verzár püspök a szamosujvári timárokat társulatba szervezte és pedig az akkori céhrendszer szellemében, ő állította össze a társulatnak tíz pontból álló alapszabályait is. Sok érdekes rendelkezést tartalmaznak ezek az alapszabályok. (A 8. pont: A tagok kötelesek megjelenni a miséken, ott a „Hair mert“ — Miatyánkat — éneklük, két tag égő gyertyával kezében az oltár előtti lépcsőn térdelve marad az áldozás utánig).

Verzár püspök — kinek neve egykori írásokban Verzellescu, Verzerescu alakban is szerepel — 1815-ben hunyt el Bécsben.

Ákontz Kövér István

érsek — mechitarista apátfőnök
1739—1834.

Ákontz Kövér István Gyergyószentmiklóson 1739-ben született. Tízennyolc éves korában papi pályára lépett és a Velencei Mechitarista Rendnek Velencében, San Lazzaro szí-

getén levő intézetébe került, ahol 1763-ban örmény katolikus pappá szentelték és belépett a Rendbe. Harmincéves korában már a San Lazzaro-i papnevelőintézet igazgatója lett, 1785-ben pedig az akkori apátfőnök mellé, annak helyettesesül választott meg. 1790-től 1800-ig Erdélyben működött, 1800-ban San Lazzaroba visszatért és ugyanazon évben a Rend generális apátjává választotta meg őt és egyúttal mint Szünik (örmény) tartomány címzetes érsekét szentelték fel Rómában. Az ő apátsága idejére esnek a napoleoni háborúk. Napoleon a Mechitarista Szerzetrend egész vagyont el akarta kobozni és a Rendet megszüntetni, de Ákontz Kövér Istvánnak sikerült ügyes fogással Napoleonnal a rendházat mint Örmény Tudományos Akadémiát elismertetni és e módon a rendet és annak vagyont megmenteni. Az ő apátsága idejében több európai uralkodó kereste fel San Lazzaro szigetét. A Velencei Mechitarista Rendnek egyik legtehetségesebb apátja, aki alatt a Rend anyagilag is megerősödött és kultúrintézményeinek számát megnövelte. Egyúttal sokoldalú író is volt; számos teológiai munkája jelent meg örmény nyelven és tizenegy kötetből álló földrajzi munkát adott ki 1802—1808 években, 7742 oldalas terjedelemmel.

Ákontz Kövér István 1834 június 29-én hunyt el. A magyar-örménységnek nemcsak itthon, hanem külföldön is dicsőséget szerzett eredményes főpapi működésével és egyúttal külföldön és a külföldi örmény körökben a magyar névnek is.

A Velencei Mechitarista atyák papnöveldéjük papnövendékei a közel Keletről, Balkán félszigetről és Erdélyből kerültek ki. Több ízben jelentették ki előttem a velencei atyák, hogy az erdélyi örmény katolikusok sorából kikerült növendékeik nemes ember-anyagra vallanak, hiszen „egyik legtehetségesebb rendfőnökünk is erdélyi magyar-örmény volt“, jegyezték meg kiegészítésül.

Dr. Esztegár Vártán

érsek
1843—1886.

Az erdélyi örménység kiváló emberanyagát mutatja az a tény is, hogy a Bécsi Mechitarista Rend eddigi hét apátja

közül a negyedik Esztegár Vártán és a hatodik Govrig Gergely erdélyi örmény volt. Hét apátfőnök közül kettő magyarországi. A Velencei Mechitarista Rendnek eddigi hét apátfőnöke közül már a harmadik Ákontz István magyar-örmény volt. Pedig a világon élő örmény katolikusok száma meghaladja a 250.000-et, aminek a magyarhoni örménység szám szerint alig huszad részét teszi ki.

Esztegár Vártán Szamosujvárott született 1843-ban. Keresztneve Adeodát volt, papi felszentelése alkalmával vette fel a Vártán nevet. Atyja Esztegár László, anyja Korbuly Mária volt. Már egészen fiatalon a papi pályára lépett, a szerzetesi fogadalmat 1859-ben tette és 1862-ben pappá szentelték, a Bécsi Mechitarista Rend kötelékébe került. 1884-től 1886-ig volt ennek a Rendnek apátfőnöke. Előbb mint teológiai tanár és intézeti igazgató működött. Igen tehetséges egyéniség volt, a Rend kultúrintézményeit tovább fejlesztette, számos tudományos munkája jelent meg. Örményország egyháztörténetéről írt munkája korszakalkotó. Érseki rangra emelkedett, Selimbtai címzetes érsek volt. A Bécsi Mechitarista atyák Esztegárt mint a Rend egyik legtehetségesebb apátfőnökét emlegetik ma is, akinek céltudatos és bölcs vezetése nagymértékben előmozdította a Rend anyagi megerősödését.

1885 júniusában Esztegár meglátogatta szülővárosát. A papság, a városi képviselő, a gimnázium, az elemi iskolák növendékei zászlók alatt vonultak ki ez alkalommal a vasúti állomásra és beláthatatlan tömeg várakozott ott. Az egész város ünnepi díszet öltött e napon. Következő napon, Világosító Szent Gergely napján Esztegár érsek vezetésével ünnepi körmenet volt, ami a város történetében emlékezetes maradt. Esztegárt július 3-án, eltávozása előestéjén, fáklyás zenével tisztelte meg az örmény metropolis derék népe. És egy év múlva, 1886 június 23-án a szamosujvári örmény plébánia templomok nagy harangja szomorú hangjával adta tudtul a gyászhirot, hogy dr. Esztegár Vártán fiatalon, 43 éves korában, Triesztben elhunyt.

Govrik Gergely

érsek — mechitarista apát
1841—1923.

Szamosujvárott született 1841-ben. Fiatalon a bécsi Mechitaristák rendházába került, ahol 1861-ben pappá szentelték. Bécsben, Erdélyben, Konstantinápolyban fejtett ki tanári működést. Szongott Kristóffal együtt szerkesztette az Armenia című folyóiratot. Bécsben megjelenő Handesz Amszoria című folyóiratban ismertette a nevezetesebb erdélyi örmény családok történetét és több kötetes munkában jelentette meg Szamosujvár és Erzsébetváros monographiáját, sok eredeti örmény nyelvű okmány és kézirat felhasználásával. Erzsébetvárosról irt munkája 1086 oldalas és ma már kútfőül szolgál. (Bécs 1893—1899) Munkatársa volt több keleti örmény folyóiratnak is, kitűnő ismerője volt a klasszikus örmény nyelvnek.

Éveken át Erzsébetvárosban működött mint káplán. 1909-ben a Bécsi Mechitarista Rend apátjává választották meg, 1910-ben pedig érseki méltóságot nyert. Úgy ötvenéves, mint hetvenéves papi jubileumát a magyarországi örmények is megünnepelték. Huszonkét éven át vezette a Bécsi Mechitarista Rendet. Több földrajzi és történelmi munkája is megjelent, népszerű imakönyvei pedig több kiadást értek el. Nemcsak itthon, hanem Austriában és Törökországban is nagy tudásával, működésével és egyéniségével a magyar névnek is dicsőre vált.

Lukácsy Kristóf

örm. kath. — plébános
1804—1876.

Lukácsy Kristóf 1804-ben született Bethlen községben (Szolnok-Doboka vármegye). Középkiskoláit részben Szamosujvárt, részben Gyulafehérvárt végezte, ez utóbbi helyen tanult bölcseletet is, a teológiát pedig Bécsben. 1826-ban szenteltetett fel örmény katolikus pappá a bécsi mechitaristák templomában. 1826—1837-ig Szamosujvárt segédlelkész, 1837—53-ig pedig az ottani gimnázium igazgatója volt. 1856-ban

Szamosujvár örmény katolikus plébánosa és kerületi esperes. Az ottani gimnázium tizenöt éven át igazgatója volt.

A szabadságharc utáni években, az abszolutizmus alatt Lukácsy Kristóf szembe szállt az idegen elnyomatással és passiv ellentállást fejtett ki.

Lukácsy Kristóf kilenc nyelven beszélt, irt és olvasott. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki, több örmény munkát fordított magyarra. Önálló művei közül kiemeljük: Adalékok az erdélyi örmények történetéhez, A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után. Kolozsvár 1870. Ez utóbbi munka iránt a Magyar Tudományos Akadémia elismerését fejezte ki. Továbbá: Világosító Szent Gergely élete.

A szamosujvári örmény fiúárház — Szent Gergely árvaintézet — alapját Lukácsy vetette meg, amit két ízben 4.000—4.000 forintos adománnyal hívott életre, sőt végrendeletében gondoskodott arról is, hogy az intézet a hagyatékából a jövőben is segélyben részesülhessen. (Összesen 40.000 forintot adott e nemes célra). A szamosujvári gimnázium megerősödése is az ő érdeme.

Lukácsy 1876 október 24-én hunyt el Szamosujvárt, a gimnázium igazgatója és belső szolnokmegyei főesperes, áldozó papságának negyvenkilencedik évében. A szamosujvári örmény katolikus plébánia templom sirboltjában helyezték örök nyugalomra. Sirfeliratában olvassuk: „... Decus, columnen et benefactorem lugent omnes Armeni transilvani!“ Az árvaintézet állott szívéhez legközelebb. Ezért helyezték át 1888. évben hamvait az új árház kápolnájába.

Szamosujvár méltó módon gyászolta papját. Nyolc napos teljes gyászt rendelt, a városi képviselők is nyolc napig gyászszalagot viseltek és a városi rendkívüli közgyűlés Lukácsy felállítandó szobrára 1876 október 26-án 1000 forintot szavazott meg.

Avedik Lukács

örm. kath. plébános
1847—1909.

Erzsébetvárosban 1847-ben született, ugyanott halt meg 1909-ben.

1871-ben szentelték örmény szertartású lelkésszé, 1871-ben az erzsébetvárosi örmény katolikus algimnázium tanára, 1878-ban Erzsébetváros örmény katolikus plébánosa lett, 1894-ben pedig kerületi főesperes. Közérdekű munkásságáért és a tanítás terén szerzett érdemei elismerésül a Ferenc József rend lovagkeresztjét kapta (1897). Beutazta nyugatot, keletet, volt Palesztinában (1882) és Egyiptomban is.

Számtalan egyházi, történelmi, társadalmi vonatkozású cikke jelent meg különböző lapokban.

Önálló munkái: Erzsébetváros monographiája és okmánytára, Az örmények történelme, I. rész, Az örmény tudományos akadémia, Szentföldi emlékfűzés, Erzsébetváros kegyúri jogai és kötelmei, Az örmény kereszténység eredete, Az örmény katolikus szentmise, Dicsőítő beszéd, melyet Arany-szájú Szent János tartott Világosító Szent Gergely ünnepén.

Külföldi és örmény hetilapokban gyakran ismertette a magyarországi viszonyokat és ezzel is szolgálatot tett magyar hazájának.

Görög Joachim

1862—1928.

Görög Joachim az erdélyi örménység metropoliszában, Szamosujváron született 1862-ben. Elemi iskoláit ugyanitt, gimnáziumi tanulmányait a kolozsvári piaristák intézetében végezte, mindig fényes eredménnyel. Kimagasló tehetsége és ragyogó szelleme tanárai és tanítványai előtt egyaránt közkedvelté tették őt.

A theológiát a gyulafehérvári papnevelőben 1884 június havában fejezte be, de közben a kolozsvári tudományegyetemen magyar-latin nyelvcsoport tanári diplomáját is megszerzte. 1885-ben Ardinian Arzén mechitarista érsek, főapát örmény szertartású pappá szentelte őt Bécsben. Ugyanezen évben választotta meg plébánosává a gyergyószentmiklósi örmény szertartású egyházközség, melynek 42 éven át szervező lelke, lánghordozó regenátora és féltő szeretettel körülrajongott atyja volt. Élete széleskörű tevékenység. Egyházközségében a

templom művészi renoválása, a plébánia-lak modern átalakítása, a temető befásítása és rendezése Őrzi nagy nevének emlékét. Mint tanár előbb a helyi fiú és leánypolgáriiskolában, majd a világháború előtt létesült fiúgimnáziumban működött. 1911-ben a fogarasi püspöktől alapított leánynevelő intézetnek lett igazgatója. Alkotó erejét ezen intézetnek kibővítése, internátussal való ellátása tette az utókor számára örökösen becsültté. Igazi társadalmi vezér, ki irányító befolyást gyakorolt minden egyesületnél, társuláznál, szervezetnél. Működésével egyházát, a magyar nemzetet és a társadalmat egyaránt szolgálta.

Érdemei elismerésül előbb szentszéki tanácsossá, majd t. kanonokká, 1922-ben pedig az örmény szertartású egyházak püspöki biztosává nevezte ki Majláth gróf püspök úr.

A világháború utáni években két cikluson át a csikvármegyei összmagyarság közbizalma szenátorrá választotta őt és mint szenátor a bukaresti parlamentben több ízben tette szóvá az erdélyi magyarság sérelmeit.

1925-ben ünnepelték lelkipásztorlásának 40 éves jubileumát, 1928-ban hunyt el 66 éves korában.

Bárány Lukács

főesperes — plébános
1841—1920.

Szamosujváron született 1841 augusztus 4-én. Iskoláit Marosvásárhelyen és Kolozsváron, a theológiát pedig Gyulafehérváron végezte. 1862—1879-ig a szamosujvári örmény katolikus algimnáziumban tanárkodott. 1879-ben Szamosujvár örmény-katolikus plébánosnak választotta és mint ilyen igazgatója lett az összes örmény katolikus iskoláknak és intézményeknek Szamosujvárott.

1895-ben főesperesnek nevezték ki. 1899-ben pedig c. kanonok lett. Az ő nevéhez fűződik a szamosujvári Salamon templom 1899. évi általános renoválása, melyhez egy újabb keresztkápolnát építtetett.

Az ő szorgalmazására épült fel és nyílt meg 1903-ban

a „Govrik Tivadar“-ról elnevezett szamosujvári örmény katolikus leányárvaház. Lelkes támogatója volt Szongott Kristófnak az örmény hagyományok védelmét és erősítését illető munkájában. Több cikke jelent meg az Armeniában. Szenvédélyes gyűjtője volt a régi könyveknek és irományoknak. Tevékeny része volt a szamosujvári örmény Museum Egyesület megalapításában. Több mint négy évtizeden át állott a szamosujvári örmény egyházközség élén.

1911-ben Kolozsvárt bizottságot alakított dr. Mály István, dr. Duha Dávid, Fáraó Simon, Görög Joachim és Merza Gyula részvételével annak érdekében, hogy legalább is az örmény-katolikus püspöki vikáriusi szék felállítható legyen. A bizottság részletes javaslatot dolgozott ki és azt gróf Majláth püspök útján a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztette. Sajnos az erdélyi örménységnek ezen óhaja nem tudott megvalósuláshoz jutni.

Irók és művészek.

A magyarországi örménység a 48-as szabadságharc alatti, valamint a szabadságharc utáni időkben tanusított magatartásával, fegyverrel a kezében, magyarságának fényes bizonyítékait nyújtotta. De ugyanezen izzó magyarságról tesz tanubizonyságot az a nagyszámú lelkes sereg, amely a magyar irodalom és a magyar művészet oltárainál teljesített szolgálatot. Helyszűke miatt csak a legkiválóbbakat ismertethetem meg ezen a helyen. Írásuk nemcsak nyelvben, hanem lélekben is magyar volt, művészetük is jellegzetesen magyarnak mondható.

Az örmény származású magyar írók száma is messze meghaladja a magyar-örmények számbeli arányát. Nemcsak a szépirodalom, hanem az újságírás terén is írásaikkal gazdagabbá és színesebbé tették a magyar irodalmat.

Az örmény származású magyar írók legkiemelkedőbb alakja

Csiky Gergely

író
1842—1891.

Csiky Gergely 1842 december 8-án született aradmegyei Pankotán. Atyja Csiky János ugyancsak aradmegyei születésű volt, Fibicsen született, megyei főorvos volt, anyja pedig Verzár Heléna volt. Tehát Csiky Gergely úgy atyái, mint anyai ágon örményszármazású. Tanulmányait Aradon kezdte, 1861—64-ig a budapesti központi papnevelő intézet növendéke volt. 1864-ben pappá szentelték. A teológiai doktori címet a bécsi Augustineumban szerezte. 1870-ben Temesvárott gimnáziumi tanár, 1871—78. években az egyházjog és a történet tanára, az ugyanottani teológiai főiskolán.

1871-ben „Jóslat“ című darabjával, 1877-ben „Janus“ című művével ismételten elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Teleki díját és 1879-ben további két pályadíjat nyert „Az ellenállhatatlan“ és a „Bizalmatlan“ című műveivel. A Kisfaludy Társaság tagjai sorába hívta meg őt és még ugyanabban az évben a Társaság másodtitkára lett, a Tudományos Akadémia pedig levelező tagjává választotta.

A csanádi püspök kifogásolta, hogy Csiky Gergely sokat forgolódik szinpadí körökben és ezt 1880-ban hivatalos levélben is tudtára adta. Csiky erős lelkiküzdelem után kilépett az egyházi rendből.

Csiky Gergely a nyolcvanas évek páratlanul népszerű írója volt, aki eredeti művekkel látta el a szinpadot. Még a teológiai tanárkodása alatt írta meg a „Dramaturgiát“. Lefordította Plautust és Sophoklest, fordított Shakespeare műveiből és neki köszönhetjük Taine angol irodalomtörténetének magyar fordítását is. Szindarabjaiban korának társadalmi kérdéseit vitte szinpadra. Nagy hatással volt a „Proletárok“ c. drámája, ami írói pályafutásának megadta a diadalmas irányt. Ebben nem a mai értelemben vett proletárokkal foglalkozik: a tönkrement gentry és a feltörő iparmágnás világát tárja elének. Legnagyobb sikert a „Nagymama“ című vígjátékával ért, ami évtizedeken át szerepelt a műsoron. A „Cifra nyomorúság“ a legnagyobb magyar szinpadí sikerek egyike, címe

akkoriban fogalommá lett. Tizennyolc kötetben jelentek meg összegyűjtött színművei.

Csiky művei éles megfigyelőképességről, a szinpadai hatás titkainak ismeretéről, kitűnő szerkesztőképességről tanuskodnak. ¹⁾

Nemcsak mint szinpadí író és műfordító tűnt fel, hanem mint jogász is: kánonjogi és házasságjogi tankönyveket írt, paptanári korában szerkesztője volt az Egyházi Közlönynek és a válóperekben mint egyházjogász szerepelt. Az egész irodalmi munkásságán tiszta ethikai jelleg vonul végig. A nyolcvanas években szindarabjaival Csiky Gergely Szigligeti diadalmas szerepét vette át.

gattájai Gorove László

író
1780—1839.

A magyarhoni Gorove család nemcsak híres politikust adott, hanem nagynevű író és akadémikust is.

Gorove László 1780-ban született Szamosujvárott. Földbirtokos örmény nemes család gyermeke.

Iskolai tanulmányait Szamosujvárott kezdte, Kolozsváron folytatta és Pesten fejezte be. Egyéniségének kialakulására az örmény metropolis, Erdély centruma és az ország fővárosa kedvező hatással volt. Atyja halála után a király által adományozott gattájai birtokára költözött. Gazdálkodása mellett irodalommal foglalkozott és szolgálta a magyar közművelődést. Különböző szindarabokat írt (Jetzid és Hábá. A jegyesek Carthagoban. Az érdeemes kalmár stb.) Ez utóbbi a legsikerültebb műve, amit 1807-ben jelentetett meg. Történelmi és ethikai tanulmányokkal is foglalkozott. Mint gazdálkodó is kitűnt; a temesi bánság területén gazdasági egyesületet alakított. Nagy érdemeket szerzett a délvidék megmagyarosi-

¹⁾ Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái. Armenia, 1888. évfolyam.

tása körül, ami figyelemmel az ő örmény származására külön érdeme.

1835-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett és testvéreivel együtt 1839-ben ő alapította a róluke elnevezett „Gorove“ alapítványt. (Romániában a Román Tudományos Akadémia részére a legnagyobb alapítványt ugyan-csak ottani örmény származású író tette).

Az alapítványt oly összegre tették, hogy annak kamataiból évente száz aranyat lehessen jutalmul kifizetni. Esztetikai és magyar művelődéstörténeti tárgyú, önálló értékkel bíró munkáknak adható ki a jutalom.

Lukács Móric

író
1812—1881.

Erzsébetvárosi Lukács család egyik jeles ivadéka volt Lukács Móric, aki 1812 szeptember 5-én született Pesten. Atyja Lukács Gergely temesmegyei Brestovácson volt földbirtokos. Az erdélyi örmények között több család költözött át Bánátba és Bácskába, ahol földbirtokot vásároltak; ezek közé tartozott az erzsébetvárosi Lukács család is. Lukács Móric gondos nevelésben részesült; még iskolai tanulmányai alatt több külföldi utat tett és már iskolás fiú korában jól birta a nagy nyugati államok nyelveit, tökéletesen beszélt németül, angolul, franciául és olaszul.

Már tizenhétéves korában az irodalommal foglalkozott. Az iskolai tanulmányainak befejeztével 1831-ben Krassó vármegye szolgálatába állott, mint tiszteletbeli aljegyző és amikor Pestre költözött, Pestvármegyének lett tb.aljegyzője 1836-ig, később pedig Klauzá! Gábor kereskedelmi miniszter mellett elnöki titkár volt, tanácsosi rangban.

Sokoldalú irodalmi és tudományos működést fejtett ki, miértis a *Kisfaludy Társaság 1842-ben* tagjai sorába vette fel őt, amely társaságnak Toldy Ferenc elhalálozása után 1876-ban *elnöke* is lett.

Lukács Móric korának legünnepeltebb politikusainak és

irodalmi tekintélyeinek egyike volt. Különösen műfordításokkal foglalkozott. Különböző angol írók munkáit, kiváltképpen Lord Byron műveit fordította le magyar nyelvre. Spanyolból magyarra fordította Cervantes „Bőkezű Szerető“ c. munkáját. A Budapesti Szemlének munkatársa volt és írásaival nagyban elősegítette az essay-irodalom kifejlődését. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban tiszteletbeli taggá választotta. Nagyobb munkái: „A román nyelvek alakulásáról 1859“, „Róma régi történetének hitelességéről és eredetéről 1858“. Emlékiratait nem fejezhette be. 1881-ben hunyt el Budapesten, holttestét utolsó akarata értelmében Meránba szállították, ott nyugvó felesége mellé temették. Végrendeletében bőkezűen gondoskodott a Magyar Tudományos Akadémiáról és a Kisfaludy Társaságról; az előbbinek 20.000 forintot, az utóbbinak 10.000 forintot hagyott.

K. Papp Miklós

lapszerkesztő
1837—1880.

K. Papp Miklós 1837 október 29-én született Désen. Atyja jó módú örmény kereskedő volt. Iskolai tanulmányainak elvégzése után nyomban irodalommal foglalkozott. Egymásután jelentek meg irodalmi munkái a Kolozsvári Színházi Közlönyben. 1859—1867. években írta meg: „A megtestesült fatum“, „Száz kancsuka egy csókért“, „Egy veszedelmes szép leány“, „Tarka képek a régi jó világból“, „Hogyan fogták hajdanában az ellenséget“ című műveit, részint álnév alatt, részint saját neve alatt. Egy ideig a „Korunk“ című politikai hírlapnak volt munkatársa, majd pedig Dózsa Dániel által szerkesztett „Kolozsvári Közlöny“-nél dolgozott. 1867-ben „Magyar polgár“ c. politikai lapot alapította és azt oly gondosan szerkesztette, hogy a vidéki lapok között a legelsőkközött állott.

K. Papp Miklós kiváló tehetségű lapszerkesztő és újságíró volt. Szeretettel foglalkozott történeti irodalommal és különösen szépirodalommal. Több színművet is írt, amelyek:

közül „Bajszerző“ című vigjátéka, „Judit asszony“, „Az ördög bibliája“ a legismertebbek. K. Papp Miklós a haladó és felvilágosodott irányzatnak volt lelkes híve, ami művein is észlelhető. Termékeny író volt. Fiatalon, 43 éves korában hunyt el 1880 január 15-én.

Hollóssy Kornélia

operaénekesnő és színművésznő
1827—1890.

Férjezett nevén Lonovics Józsefné. A Hollóssy család neve eredetileg Korbuly volt és ennek magyarrá való átfordításával magyarosította a család egy része korábban a nevét Hollóssyra.

Hollóssy Kornélia Gesztenyésen született 1827 április 13-án. Jómódú család gyermeke volt, a család már korábban magyar nemességet kapott. Temesvárott, Bécsben és Milánóban tanult énekelni. Bécsben Salvi olasz énekes, Milánóban pedig Lamberti volt tanítómestere. Külföldi tartózkodásai alatt több ízben fellépett és nagy sikereket aratott.

Legelőször Korfuban lépett színpadra, mint Elvira az Ernani c. operában, hatalmas sikert aratott. Korfu után Torinóban és rövid ideig Bukarestben lépett fel, majd Magyarországra visszatérve a Nemzeti Színházhoz szerződött és rövidesen ünnepelt művésznője lett a magyar fővárosnak és őt a magyar nemzet csalogányának nevezték el. Különösen Verdi operákban aratott nagy sikert. 1846—1862-ig működött a Nemzeti Színháznál és ezen 16 év alatt csupán másfél évig volt távol, amikor Varsóban lépett fel, mint az ottani udvari opera tagja. 1862-ben visszavonult a színpadtól, Lonovics József csanádmegyei főispánhoz ment férjhez. 1890-ben hunyt el Dombegyházán.

Hollóssy Kornélia a magyar színművészetnek sok dicsőséget szerzett úgy külföldön, mint itthon. Határtalan népszerűségre tett szert már az első fellépése alkalmával.

Tutsek Anna

(Tábori Róbertné)

író

1869—

Tutsek Anna Kolozsvárt született 1869-ben. A jelenkor egyik legismertebb magyar írónője, aki életének hetvenedik és írói működésének negyvenéves évfordulóját az elmúlt évben ünnepelte meg. Írásai leginkább a magyar ifjúságnak, a magyar leányoknak szólnak, novellái, regényei is leginkább ilyen irányúak. Több mint ötven ifjúsági regényt írt. Írásaiban nemcsak hozzáértés, hanem meleg szeretet is nyilvánul meg a magyar leányifjúság iránt, amelyet emelni és lelkületében még finomabbá tenni akar.

Már tizennégy éves korában cikke jelent meg a Fővárosi Lapokban és nemsokára utána valamennyi fővárosi lapban írt és mindjárt pályája elején „Későn érkezett” című elbeszélését a Kisfaludy Társaságban bemutatták.

Jubileuma alkalmával a Pesti Hirlap 1939 április 4-én számában azt a megállapítást teszi, hogy „Tutsek Anna a magyar ifjúsági irodalom legnagyobb értéke, akinek része van abban, hogy az ifjúsági irodalmunk európai színvonalra emelkedett”.

Tutsek Anna évtizedek óta szerkeszti a Magyar Lányok című folyóiratot, amelynek saját írásaival is állandóan irányt adott és amely lap a serdülő korban levő leányifjúságunkra nevelő hatással is volt. Negyvenéves írói jubileuma alkalmával a Kormányzó úr legfelsőbb elismeréssel tüntette ki őt.

Szorosan nevéhez fűződnek a „Cilike” sorozatú népszerű regényei és ő írta az első háborús leányregényt is, „Évike feljegyzései”-t. Regényei közül legismertebbek Marietta, Tündérek szigete, Vetés és aratás, Vidorka, Hegyek között. Az utolsó Eörssy leány című regényei. Saját visszaemlékezéseit „Az én utam” c. munkájában írta meg.

Az elmúlt század végén jelentek meg „A fenyvesek közül” 1839, „Az Ilva folyó partján” 1891, „Viola története” 1895, „Elbeszélések és rajzok” (Kolozsvár 1887) c. művei.

Tutsek Anna írásait egész generációk élvezték, kiváló

tolla nemzedékekre volt hatással. A női lélek művészi megrajzolásához kitűnően ért és novelláit, rajzait, elbeszéléseit költői felfogása, előadásának közvetlensége és írásaiban megnyilvánuló természetes kedvesség teszik élvezetessé.

A Pesti Hirlap fentebb idézett megemlékezését következő szavakkal fejezi be: „Most pedig hetvenéves születésnapján őszinte megbecsülés árad felé minden olvasója: magyar nagyanyák, anyák, leányok szivéből”.

Jakabffy Elemér

politikus és közi

1881—

Ugyancsak az erdélyi nagy Jakabffy család leszármazottja Jakabffy Imre államtitkár fia, Jakabffy Elemér, aki 1910-1918. években a magyar képviselőház tagja volt. Az összeomlás után Lugoson maradván, fényes tehetségével úgy szóval, mint irodalmi munkájával a magyarság ügyét szolgálta és annak ottani kisebbségi jogait védte. 1922 óta a Romániai Magyar Párt alelnöke és több cikluson át a román kamarának tagja volt.

Ügyvédi diplomája van ugyan, de ügyvédi gyakorlatot nem folytathat Romániában, mert az előirt esküt nem tette le. Minden idejét a magyar kisebbség ügyének és az újságírásnak szentelte, a Magyar Tudományos Akadémia irodalmi érdemei elismerésül tagjává választotta őt. A „Magyar kisebbség” című folyóiratot szerkeszti és adja ki immár évek óta és a Nemzetközi kisebbségi kongresszuson több ízben vett részt és azokon az erdélyi magyarságot képviselte.

Jakabffy Elemér úgy írói, mint politikai működésével öregbítette Jakabffy család hírnevét. A család sok kiváló egyént adott a nemzetnek. Atyja Jakabffy Imre belügyi államtitkár, valóságos belső titkos tanácsos, hosszabb ideig Krassó vármegye főispánja volt és több cikluson át országgyűlési képviselő. Jakabffy Imre öccse, Jakabffy Ferenc építész pedig ugyanakkor a Budapest IX. Ferencváros kerületet képviselte.

Ez utóbbinak fia Jakabffy Zoltán a kereskedelmi miniszteri-
umban h. államtitkár és osztályfőnök volt.

Ugyanazon Jakabffy család tagja Jakabffy István is, aki
Csanádvármegye főispánja volt és a magyar-örmény egyesü-
leti mozgalmakban tevékeny részt vett.

Jakabffy család igen sok kiváló közéleti férfit adott.
Közismert az a mondás, hogy „so jung und schon Jakabffy!“
I. Ferenc József királynak mutattak be egy fiatal Jakabffyt,
amikor a király azt a megjegyzést tette volna, hogy „ilyen
fiatal és máris Jakabffy!“ — Gajzágó családnévvel kapcso-
latban is hallottam ezt az elbeszélést.

Hollóssy Simon

festőművész

1857–1918.

Hirneves festőművész és világhírű művész-paedagogus
volt. Máramarosszigeten született 1857 február 2-án. Tanul-
mányait Budapesten és Münchenben végezte. A nyolcvanas
évek végén Münchenben magán-festőiskolát alapított, amely
nagy jelentőségre tett szert és ott magyar és külföldi művész-
növendékek oktatásban részesültek. 1896-ban az iskoláját
Nagybányára helyezte át és ezzel megvetette a nagybányai
művésztelep alapját. Nyári művészeti tanfolyamot tartott itt és
művészbártaival és tanítványaival együtt az egész nyarat
éveken át itt töltötte. Nagybánya jelentősége megmaradt ak-
kor is, amikor egy időre iskoláját Técsőre helyezte át.

„Tengeri hántás“ c. festményét a Szépművészeti Museum
megszerezte — ezzel a képpel keltett feltűnést és 1878-ban,
majd 1885-ben budapesti országos kiállításokon nagyérmet
kapott ezen festményeért. Párisban is érmet nyertek kiállított
képei. „Ősz“ című képét is a Szépművészeti Museum sze-
rezte meg.

Egyéb festményei tárgyát is a magyar életből vette. Ké-
peinek nagy része Amerikába került.

Nagy festői koncepciója, művészet-paedagogiai tehetsége,
a magyar művészet történetében külön helyet biztosít részére.

Több magyar művészt nevelt fel Hollóssy festőiskolája. Nem-
csak magyar ifjak, hanem külföldiek is felkeresték a nagy-
bányai iskolát és ezzel az iskolával egyúttal a magyar festő-
művészet hírnevét is öregbítette. Művészetét impresszionizmus
és naturalizmus jellemezte.

Bányay Elemér

(Zuboly)

író

1873—1915.

Szamosujvárt született 1873 augusztus 22-én. Atyja
Bányai Tivadar városi alkapitány volt, anyja Balla Katalin
ugyancsak örmény katolikus volt. Alig tíz éves korában el-
vesztette atyját és mint árva gyermek, a szamosujvári örmény
katolikus fiúárházba került. 1887-ig ott tanult, onnan
Máramarosszigetre, majd pedig Kolozsvárra került és az ot-
tani piarista gimnáziumban tette le az érettségi vizsgát. 1896-
ban a kolozsvári egyetemen magyar-francia szakra iratkozott
be, ott több újságnak munkatársa volt és cikkek írásával
biztosította kenyerét. 1901-ben bölcsészdoktor lett, Szamos-
ujvárra visszament és a Szamosujvári Közöny című hetilapot
szerkesztette, egyidejűleg felügyelője lett az ottani fiúárház-
nak, ahol egykor ő is otthont talált. 1904-ben Budapestre
került, ott Zuboly álnév alatt elmés tárcacikkeket és tudomá-
nyos cikkeket írt a Budapesti Hirlapba, Pesti Naplóba és a
Vasárnapi Újságba. Ugyanabban az évben a Nemzeti Muze-
umhoz díjnoknak nevezték ki. Két év múlva egyetlen gyer-
mekének és feleségének elvesztése mély nyomokat hagyott
lelkében. 1908-tól kezdve kizárólag a magyar irodalomnak
élt. Több napilapba írt; önálló munkái is megjelentek. 1903-
ban megírta Pesti Hirlap történetét, 1908-ban pedig a Pesti
Napló történetét, Lisznyay Kálmán életrajzát. Örmény anek-
doták c. munkájában leginkább az erdélyi örmények között
ismert anekdotákat gyűjtött össze és azokat igen szellemesen
írta meg. Szerkesztette az Állatok védelme c. szaklapot. A
világháború kitörésekor hadbavonult, 1915 április 2-án, nagy-

pénteken, mint tartalékos hadnagy hősihalált halt a galíciai Komarniki községben; az ottani templom mellett temették el. Hadbavonulása után újságíró társai megkísérelték a katonai szolgálat alóli felmentését, de ő nem volt hajlandó az e célra szolgáló, személyesen kitöltendő ívet aláírni.

Összegyűjtött válogatott műveit 1916-ban adták ki. Bányay Elemér büszkén vallotta magát örmény származásúnak és előszeretettel foglalkozott nemcsak szülővárosa dolgai-
val, hanem az erdélyi örmények életével és sorsával is.

A Budapesti Újságírók Egyesülete újságírók árváinak segélyezésére Zuboly-alapot létesített és Bányay Elemér hamvait hazahozatta. 1915 szeptember havában helyezték el földi maradványát a Kerepesi uti temető hősök parcellájában. A temetésen Prohászka Ottokár tartotta a gyászbeszédet. ¹⁾

Ötvös Ágoston

író
1811—1861.

Az Ötvös család eredetileg szamosujvári örmény család, amelynek neve valamikor Voszgerics (örményül aranymives) volt. Ez a család nevét mindig „Ötvös” alakban írta.

Ötvös Ágoston Gyulafehérvárott született 1811-ben. Eredetileg orvosnak készült, középfokú tanulmányait Gyulafehérvárott, az egyetemi tanulmányait pedig Pesten és Bécsben végezte. Tanulmányainak elvégzése után nyomban irodalommal, majd pedig politikával foglalkozott, 1848-i utolsó kolozsvári országgyűlésen mint Gyulafehérvár követe jelent meg. A szabadságharc éveiben résztvett a nemzeti ellenállásban. A szabadságharc után számos tudományos értekezése jelent meg. Már korábban, 1836-ban hosszabb értekezést írt Erdély gyógyvizeiről. A szabadságharc utáni írásai a tudomány különböző ágait ölelték fel, írt a Budapesti Szemlébe, az Új Magyar Muzeumba, a Győri Történelmi és Régészeti füzetekbe,

¹⁾ Zuboly könyve 1916.

a Magyar Történelmi Társaság társszerkesztője volt az Erdélyi Muzeumegylet Évkönyvének. Említésre méltó még „Rejtelmes levelek I. Rákóczi György korából” című munkája is, ami 1848-ban jelent meg.

A tudományos írói tevékenységet a Magyar Tudományos Akadémia azzal honorálta, hogy őt 1860-ban levelező tagjává választotta. 1861-ben hunyt el szülővárosában.

A magyar színművészetben előkelő helyet foglal el

Dajbukát Ilona

férjezett Bársony Istvánné is, aki különösen a magyar parasztszínjátszó színvonalának alakításában nagy művészetet mutatott eddig is. Dajbukát Ilona minden vonatkozásban magyaros művészetével immár országos hirre tett szert.

Meg kell emlékezni

Tutsek Piroskáról

(férjezett Bogdánffy Gézáné) is, akinek édesatyja dr. Tutsek Géza, Brassó vármegye v. tiszti főorvosa ugyancsak örmény származású. Tutsek Piroška immár közel egy évtized óta a m. kir. Operaház magánénekesnője és évek óta állandóan vendégszereplője a bécsi állami Operaháznak. Ugy a m. kir. operaháznál, mint a bécsi állami színháznál kizárólag elsőhelyű szerepkört tölt be. (Drámai alt).

Tutsek Piroška férje Bogdánffy Géza építész-mérnök, ugyancsak örmény származású, Bogdánffy Géza számos középületet tervezett és épített, így többek között az OTI színházát, Máv betegbiztosító intézet rendelőjét, a belügyminiszterium Fehérvári úti rendőrlakótelepét stb. és vidéken számos nagy középületet.

Kazacsay Tibor

zeneművész
1892—

Született 1892 március 12-én. Zenei tanulmányait a Zeneművészeti Főiskolán 1915-ben végezte. A világháború alatt harctéri szolgálatot teljesített. (Volhynia, Dél-Tirol, Al-

bánia) Katonai szolgálata befejezése után először a budai Zeneakadémia, majd a Balassa-féle magánzeneiskola zeneelmélet tanára. 1920-ban a berlini Klindworth Scharvenka Konzervatorium meghívta tanárának, ahol zongorát és elméletet tanított. Később hazatért és a Nemzeti Zenede elmélet-tanára lett. Egy évi működés után zeneiskolát alapít, amelyet 10 éven keresztül vezetett. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1933-ban őt a zeneiskolák országos szakfelügyelőjévé nevezte ki. Azóta ebben a minőségében dolgozik. A budapesti rádió állandó h. zongorakísérője.

Mint zeneszerző a mai napig 70 művet alkotott. E művek egyrésze zenekarra írott szinfonikus mű, továbbá hangverseny zongoramű, ifjúsági zongora darabok, fúvós- és vonóhangszerekre írott kamarazeneművek, karművek, dalok. Darabjait úgy a hazai, mint a külföldi rádiók veszik műsorra. Zenekari műveit a Budapesti Filharmonia, Budapesti Hangverseny zenekar és a Székesfővárosi zenekar több ízben tűzte műsorára. Külföldön is szerepelnek zenekari művei. (Wien, Karlsbad, Brüsszel stb.) Műveinek főjellemvonása a zenei humor és a líra. Ezenkívül különböző zenei szaklapokba cikkeket ír. Befejezés előtt áll: „Az új zene összhangzattana“ című elméleti könyve.

Mint a zeneiskolák országos szakfelügyelője kétféle működést fejt ki: 1. Inspirálja úgy a fővárosi, mint a vidéki városi, egyesületi és magánzeneiskolákat. 2. Vidéki zeneiskolákat szervez. Eddig kb. 55 zeneiskolát szervezett vidéken. E zeneiskolák megszervezésével kapcsolatosan a vidéki zeneélet megszervezésén is dolgozik, szimfonikus zenekarok felállítására, leventék zenei oktatása stb. Jelenleg előkészíti a zenei oktatás filmjét is.

Pattantyús Ábrahám Ernő

író és hírlapíró
1882—

P. Ábrahám Ernő író és hírlapíró született 1882 március 15-én Debrecenben. Ugyanott és Budapesten jogot hallgatott. Már joghallgató korában több fővárosi és vi-

déki lapban jelentek meg novellái. Gondolkodásban, kifejezőmódjában a nemzeti szellem folytatója, fejlesztője. Elbeszélő műveiben és drámáiban a népies motívumokat szereti. Témaköre mindig magyar vagy magyar vonatkozású, nyelve a legtisztább magyar népi nyelv. Egyik legkitűnőbb ifjúsági írónk. Művei: Kerek ég alatt, A kis kakas és egyéb történetek, Hét szilaj csikó (elbeszélések), Török császár fája, Az öreg Bús király csikói, Csillagok a Tiszában, A kisszemű bárány, Rozmaring, Tengerke, Tűzkirályfi, Gyalma, Bábjátékok (gyermekszínház 3 képben), Bús király (legendák dédapámról), Isten vára, (Miszterium, a Kőműves Kelemenné székely népdallada feldolgozása, Nemzeti Színház 1923), Révész (dráma 1926. Kamaraszínház). Közismert regénye: „A csodaszarvas“.

Nehéz volna kimerítően felsorolni az örmény származású írókat és művészeket. Részben helyszűke, részben pedig a rendelkezésemre álló adatok hiányossága miatt több érdemes íróról és művészről nem emlékezhettem meg. Az örmény származású írók és művészek sorát még nem zárhatom le anélkül, hogy úgy a multból, mint a jelenből még néhány nevet ide ne iktassak.

Lamperdi Korbuly Bogdán is Szamosujvár szülöttje volt. (1816-ban született). A kolozsvári nemzeti színház intendánsa és e színház bőkezű támogatója, aki a magyar színművészet terén szerzett érdemeiért magyar nemességet kapott. Leányát nagybarcsai Barcsay Domokos vette nőül és így a két család rokonságba került.

Hirneves erdélyi író volt Pételei István (1852—1910), aki Marosvásárhelyt született. Nemcsak mint újságíró tűnt fel, hanem regényeivel és novelláival is sok sikert aratott.

Az új generációból meg kell említenem Temesváry János (szül. 1891-ben) hegedűművészt, a m. kir. Operaház hangversenymesterét, valamint az alig 17 éves Lengyel Gabriella hegedűművésznőt, aki immár nemzetközi hangversenyeken is szerepelt és pedig igen eredményesen.

A magyar közéletben

és pedig felelősségteljes állásokban sok helyen és gyakran találkozunk örmény származású magyarokkal. Egy egész lexi-kont kellene írnom, ha mindazokat fel akarnám sorolni, akik fontosabb őrálló helyeken teljesítettek szolgálatot az elmúlt száz év alatt. Államtitkárok és miniszteri tanácsosok, főispánok és alispánok, főrendek és országgyűlési képviselők, nagy-tudású szakemberek nagy számban szerepelnek.

Már az 1848-as országgyűlésen több örményszármazású képviselő volt és számuk a parlamentben állandóan emelkedett. Szamosujvár és Erzsébetváros mindig örményszármazású képviselőt küldött a magyar parlamentbe, egy ciklus kivételével, amikor Szamosujvárt Jókai Mór képviselte. 1842—93. években Szamosujvár képviselői voltak: Novák Márton történetíró, Jakabffy Bogdán, Korbuly Bogdán, Simay Gergely, Gajzágó Salamon, Lászlóffy Antal, Lukács Béla, Gajzágó Ferenc, dr. Molnár Antal.

Nagy-Magyarország utolsó parlamentjében (1913—1918) tizenöt örményszármazású főrend és képviselő volt és pedig Dániel Pál, dr. Issekutz Győző, Jakabffy Elemér, Jakabffy Imre államtitkár, dr. Lukács György, Lukács László v. miniszterelnök, Lengyel Zoltán ügyvéd, báró Papp Géza, Patantyús Ábrahám Géza, Urmánczy Nándor és Vertán Etele képviselők, továbbá báró Dániel Ernő nyug. kereskedelem-ügyi miniszter, gróf Karátsonyi Jenő főrendek. A képviselők száma az országos lélek-számarányát harmincszorosan meghaladta.

A magyar országgyűlésen az örmény képviselők száma az 1867-es kiegyezés utáni ciklusokon 10—20 között mozgott.¹⁾ Az örmény képviselők fiatalabbik része majdnem kivétel nélkül harcos 48-as függetlenségi politikát folytatott. (Zakariás János, Vertán Etele, dr. Lengyel Zoltán stb.) A kormánypárti irányzatú képviselők rendszeren államtitkári vagy

¹⁾ Armenia, 1913. I—II. sz. 8. old.

miniszteri minőségben is foglalták el helyüket a magyar parlamentben.

A kiegyezés után az első országgyűlésen a képviselőház alelnöke Gajzágó Salamon, amint már említettem, örmény származású volt.

A főispánok és az alispánok sorából néhai Dániel Lászlót, Lukács Györgyöt, Kabdebót, Jakabffy Imre belügyi államtitkár, Krassó vármegye főispánját, Gajzágó László küllömegyei, Jakabffy István csanádmegyei, Jakabffy Gyula bajai, Szongott Ádám tolnamegyei alispánokat, bobdai Gyer-tyánffy Dávid (1797—1878) Torontál megye főispánját, csanádi Meskó Sándor Csanádvármegye volt főispánját (született 1842) említem meg.

A magyar közigazgatásnak derék főtisztviselője volt Lukács György belügyi államtitkár (született Mezőkovácsházán 1818—1912), továbbá a nemrég elhunyt, mindenki által ismert Issekutz Aurél belügyi államtitkár, aki örmény származására mindig büszkén hivatkozott. A gyámügyek kiváló ismerője volt Ágoston Géza, Budapest Székesfőváros árvaszékének volt elnöke. (A kommun külügyi h. népbiztosa Ágoston Péter nem örmény, hanem zsidó volt, eredeti neve pedig Augenstein volt, így természetesen semmi köze sincs az örmény Ágoston családhoz). Külön meg kell emlékezni néhai Buzáth János, Budapest Székesfőváros volt alpolgármesteréről, aki a Községi Takarékpénztár elnöke is volt éveken át.

Politikai pályán és a közigazgatás nagyobb felelősségű állásaiban nagy számban találjuk az örmény származású magyarokat. NévSORUK E téren kimeríthetetlen, miértis elnézést kérek, ha egyes, megemlítésre nagyon is méltó egyének felsorolásomból kimaradtak.

Különösen a Jakabffyak és Lukácsok töltöttek be méltó helyet a magyar közéletben. Már megemlített és az alábbiakban részletesen ismertetett közéleti férfiakon kívül megemlitem még Jakabffy Imre (szül. 1850) volt belügyi államtitkárt, Jakabffy Simon udvari tanácsost, aki a XVIII. sz. második felében élt.

A szabadságharc idejében Győr vármegye kormánybiztosa volt a fiatalon elhunyt Lukács Sándor (1822—1854), aki

Nagyváradon született. Ugyancsak nagyváradi születésű volt Lukács Dénes (1816—1868) is, I. Ferenc Józsefnek mint főhercegnek tüzérségi oktatója.

Katonai pályán magas fokot ért el és érdemeket szerzett néhai Balta Béla altábornagy, az élők közül pedig Lukács Béla altábornagy, Császár Jenő ny. tábornok.

Az irodalom, különösen az újságírás terén érdemeket szerzett Vákár P. Arthur, aki a magyar politikai életben is hosszú éveken át aktív résztvevő és akinek minden írása és felszólalása a magyar haza, különösen pedig Erdély ügyét szolgálta és szolgálja jelenleg is.

Néhány örmény származású közéleti férfi pályafutását alábbiakban részletesen ismertetem. E rövid életrajzok elolvasása után egy egységes kép alakul ki a figyelmes olvasóban: az izzó hazafias érzésű, nagy akaraterejű, szívós munkaképességű és sokoldalú tehetséggel megáldott magyar-örménynek alakja.

gróf Karátsonyi Guido

kir. kamarás
1817—1885.

A magyar-örmény családok között az egyetlen grófi család a gróf Karátsonyi. A család már 1749-ben erdélyi nemesi oklevelet kapott, Karátsonyi Kristóf pedig 1799-ben a torontálmegyei „beodrai“ uradalomra királyi adománylevelet nyert és innen van a „beodrai“ előnév. A Karátsonyi családnak több hirneves tagja volt. A család őse Karátsonyi Grazian ügy atyai, mint anyai ágon örmény származású volt és Szamosujvárról származott. Karátsonyi Lázár Torontálmegye alispánja és országgyűlési követe volt, aki a Ludovica Akadémia felállítására 1812-ben 18.000 forintot adományozott. Karátsonyi László ugyancsak Torontálmegye alispánja és parlamenti követe volt, 1848-ban pedig ugyanazon vármegye főispánja.

A grófi rangot Karátsonyi Guido kapta és pedig 1858-ban osztrák birodalmi, 1874-ben pedig magyar grófi rangot.

Minden közérdekű mozgalomban tevékeny részt vett. 1858-ban a magyar irodalom támogatására 40.000 forintos alapítványt tett, amelynek kamataiból a Tudományos Akadémia a világháború előtt, két évenként 200 arannyal jutalmazott drámai munkákat (Karátsonyi alapítvány). Sokoldalú közéleti tevékenységének és nemeslelkű adományainak, a magyar haza és a tudomány körül szerzett elévülhetetlen érdemeinek elismerése és jutalmazása volt a valóságos belső titkos tanácsosi, a császári és királyi kamarási cím, majd pedig a grófi rang adományozása, amely utóbbi személyének és törvényes utódainak szólt. Hitvese puchói és csókai Marczibányi Mária, az önfeláldozó közérdekű munkájában odaadó munkatársnak bizonyult.

Gróf Karátsonyi Guidó fia gróf Karátsonyi Jenő (1861—1932) ugyancsak titkos tanácsos, kir. kamarás volt. Ő volt a Máltai Lovagrend budapesti követe, továbbá hosszú éveken át a Budapesti Önkéntes Mentőegyesület elnöke. Az ő tulajdonát képezte a híres budai Karátsonyi palota, amely az elmúlt évben lebontásra került. Ebben a palotában rendezett udvari bálon jelent meg az akkor Budapesten tartózkodó XIII. Alfonz spanyol király és neje, valamint I. Ferenc József király. Gróf Karátsonyi Jenővel a család grófi ága kihalt, nemesi ágai Szamosujváron és Torontálmegyében élnek.

Jakabb Bogdán

polgármester — főispán — képviselő
1809—1887.

Jakabb Bogdán Nagyváradon született 1809-ben. Jogi tanulmányait Budán végezte, de már mint 18 éves ifju Krassó megyében mint irnok szolgált. Jogi tanulmányainak elvégzése után, 1829-ben a pesti kir. táblánál hites jegyző lett és ezen állását 1835-ig viselte. 1836-ban Szamosujvárra került mint a város megválasztott főjegyzője, amely állását 1849-ben történt polgármesteri megválasztásáig viselte. 1841—43 és 1846—47-ig az erdélyi országgyűlésen mint képviselő vett részt, ami akkoriban a városi főjegyzői állással nem volt összeférhetetlen. Novák Mártonnal együtt Szamosujvár első

képviselője volt. Szamosujvár polgármesteri székében tizenkét éven át maradt, amely idő alatt a város erősen fejlődött. Jakabb Bogdán Szamosujvár városának teljes huszonöt éven át állott szolgálatában. Érdemei elismeréséül 1848-ban magyar nemességet kapott.

1861 február 11-én Gyulafehérvárt tartott országos értekezleten Jakabb Bogdán képviselte az erdélyi szabad királyi városokat. Ugyanabban az évben az erdélyi kir. főkormány-székhez tanácsosnak nevezték ki, 1868-ban pedig ezen állásának megtartása mellett a kolozsvári jogakadémia igazgatója és az államtudományi vizsgálóbizottság elnöke lett. Ebbeli minőségében és szolgálatában is ismételten legfelsőbb elismerésben részesült.¹⁾

Az erdélyi kir. főkormány-szék feloszlatása után 1869-ben a kereskedelmi minisztériumba került osztálytanácsosi minőségben. 1873-ban Szörénymegye főispánjává nevezetett ki, amely állásban három évig maradt, 1876-ban történt nyugalmomba vonulásáig. 1878-tól 1881-ig újból Szamosujvár országgyűlési képviselője lett a pesti országgyűlésen. 1887-ben hunyt el Kolozsvárott. Teljes hatvan esztendőn át állott a köz szolgálatában.

Mály Mihály

mérnök-kari tábornok
1799—1858.

Mály Mihály Szamosujvárott született 1799 szeptember 20-án. (Mindenesetre feltűnő, hogy Szamosujvár, ez a kis őrmény város, mennyi nagy férfit adott a Hazának!) Keresztneve tulajdonképpen Minász volt, abból lett Mihály. Atyja Mály János szamosujvári tanácsos volt, anyja pedig Duha Mária. Mály Jánosnak nyolc gyermeke volt, akik közül ketten papi pályára mentek, egyikből kanonok, a másikkól főesperes lett.

Mály Mihály kiképezését a mérnöki akadémián nyerte,

¹⁾ Szongott Kristóf: Szamosujvár irásiban és képekben 138. old.

a hadsereg mérnök-kari osztályába lépett, 1821-ben mint hadnagy nyert beosztást a hadtestbe. Mint hadnagy Frankfurtba, Rastattba (1822) került és 1829-ben már kapitány volt. 1831-ben Olaszországba ment, Peschiera, Verona, Milano, Velence városokban mérnöki tanulmányokat folytatott és erődítési tervek készítésével és erődítmények megépítésével foglalkozott. Verona és Brixen közelében levő Clausen erődítési terveit is ő készítette. 1843-ban tanulmányútja alatt lett őrnagy, 1894-ben alezredes, 1857-ben pedig mérnök-kari tábornok. A szabadságharc után ő készítette el Komárom új kiegészítő erődítési terveit. A legnagyobb katonai kitüntetések tulajdonosa volt, így a Lipótrend, a bádeni Zähring — Oroszlánrend lovagja (Ezt a kitüntetést a rastatti várépítésénél tanusított tevékeny közreműködéséért kapta.), az érdemkereszt tulajdonosa lett.

Przemysl-nél és Zalescyknél létesített erődítések körül is nagy érdemei vannak.

Mint mérnök-kari tábornok Lombardia, Karinthia és a partvidék harmadmérnöki felügyelője lett. 1858 augusztus 9-én hunyt el váratlanul Italiában, Recoaro fürdőhelyen. A Bécsben megjelenő Militär Zeitung 1858. évi 78. számában halála alkalmával a következőket írta:

„Die aufgeführten Befestigungen waren auch Maly's Verdienst, wie er überhaupt unter den Berufenen einer der Berufensten gewesen, welche den Ruhm seiner Waffe glänzend zu vertreten verstanden hatten”. Armenia 1892. 131. old.

Lukács Antal

Magyar Földhitelezet igazgatója
1842—1909.

Lukács Antal 1842-ben született Temesvárott, ugyancsak őrmény származású szülők gyermeke. Atyja: Lukács Ignác Temesvármegye főjegyzője volt, egyideig országgyűlési képviselője is. Később bírói pályára, a hétszemélyes tábla tagja lett, majd a m. kir. semmisítőszéknek, utóbb pedig a m. kir.

kuriának tanácselnöke, aki közszolgálati érdemei elismeréséül valóságos titkos tanácsossá neveztetett ki.

Lukács Antal iskolai tanulmányait Budapesten, Pozsonyban, Bécsben, Lipcsében és Drezdában végezte és különösen közgazdasági tudományokkal foglalkozott behatóan. Iskolai tanulmányainak elvégzése után nyomban kereskedelmi pályára lépett, előbb Bécsben egy ottani előkelő pénzintézetnek volt tisztviselője, utóbb pedig az Osztrák Földhitelintézetnek. Közvetlenül innen került a Magyar Földhitelintézet szolgálatába, amelynek szervezésében is igen nagy része volt. Gyors előmenetellel rövidesen az intézet igazgatója lett, majd pedig az intézet megalapítása és szervezése körüli kiváló érdemeinek elismeréséül annak tiszteletbeli elnöke lett.

Szakirodalmi működést is fejtett ki. Közgazdasági és pénzügyi tárgyú cikkeivel már pályája elején feltűnt. Több figyelemreméltó pénzügyi tanulmánya jelent meg a Budapesti Szemlében. A Kereskedelmi Törvény megalkotásakor annak előzetes megvitatására összehívott tanácskozmánynak tagja volt. Közgazdasági érdemeinek elismerése volt a főrendiház tagjává való kinevezése is. A parlament pénzügyi bizottságában éveken át helyet foglalt és ismételt tagja volt a magyar delegációnak is.

kissármási Mály Sándor

miniszteri tanácsos
1848—1929.

Mály Sándor 1848 december 9-én született szülőinek menekülő útján, Zombolyán. Középiskoláit Szegeden végezte, a selmecbányai bányászati és erdészeti akadémián. Bányászati pályára lépett. 1873-ban az állami bányászat szolgálatába állott. 1874-ben a kapnikbányai kohóhivatalnál, 1876-ban Ravaszpatakon teljesített szolgálatot. 1889-ben pedig Selmecbányán a vegyelemző hivatalnál, 1892-ben a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskolához rendes tannárrá nevezték ki, 1894-ben bányatanácsosi minőségben Budapestre, a pénzügyminiszteriumba rendeltetett be, 1906-ban miniszteri tanácsossá neveztetett ki. 1905 óta Petrozsény diszpolgára.

Sokoldalú irodalmi tevékenységet fejtett ki: kénsavgyártásról, kémiai technológiáról, szénkéneggyártásról, tellurgyártásról stb. . . irt dolgozatokat. A kálisó kutatás kérdésével hazánkban először Mály Sándor miniszteri tanácsos, az állami bányászati főosztály főnöke foglalkozott. Az ő javaslatára rendellék el a mélyfurások végzését és ezen mély furások kapcsán 1908-ban sor került a Kissármás határában dr. Papp Károly által végrehajtott mélyfurásra is, ahol a földi gáz tört elő. A Bányászati és Kohászati Lapok (XLIV. évf. 8. sz.) 1911 április 15-i számában a következőket írja: „És ha visszapillantunk a kálisó- és petroleum kutatás és földgáz történetén . . . mindenütt Mály Sándor miniszteri tanácsos nevével találkozunk, akit „kissármási” nemesi előnévvel történt legfelső elismerése alkalmával őszinte „Jó szerencsét!” kívánással a legmelegebben üdvözlünk”.

Gopcsa László

min. tanácsos, c. államtitkár
író
1865—1933.

1865-ben született Szamosujvárott, iskolai tanulmányait szülővárosában kezdte, Kolozsvárt folytatta. Ő is egyike azoknak, akik előbb az örmény metropolis levegőjét szívták magukba, majd pedig az erdélyi magyar központ légkörében nevelkedtek. Irodalmi működését már huszéves korában kezdte meg és különösen néprajzi, jogi és tanügyi cikkeket irt. A magyar gyorsírásnak nemcsak művelője, hanem az általa később elfoglalt kultuszminiszteriumi magas állásában nagy előmozdítója is. A vallás és közoktatásügy szolgálatába lépett 1888-ban, 1892-ben segédfogalmazó, 1893-ban a milleneumi kiállítás tanügyi csoportjának jegyzője, alig néhány évre rá miniszteri tanácsos, aki a miniszteriumban a középiskolai és az egyetemi ügyek, tehát a szorosan vett tanügyek élére került. Ott államtitkári címmel ment nyugdíjba és 1933-ban hunyt el Budapesten. Holttestét szülővárosába Szamosujvárra szállították és utolsó kívánságához képest ott helyezték örök nyugalomra.

Gopcsa László nemcsak hangoztatta örmény származását, hanem intenzíven foglalkozott örmény ügyekkel. A Pallas Nagy Lexikonban minden örmény vonatkozású ismertetés tőle származik. Örmény közmondások. (1888), Örmény elbeszélések. Örmény regék. Erzerumi levelek. (1924) címen örménytárgyú munkái jelentek meg. Kezdeményező részt vett a Magyar-Örmény Egyesület megalakításában, annak vezetőségi tagja volt. Több ízben tartott felolvasásokat az örmény irodalom köréből és három évtizeden át ismertette a szaklapokban megjelent cikkekben az örmény népet, annak ősi kulturáját és irodalmát. Az 1925-ben Budapesten megalakult Örmény Katolikus Egyházközségnek első világi elnöke volt és meghatározó módon ragaszkodott ősei vallásához, az örmény-katolikus rítushoz. A magyarországi örménység hálával emlékezik vissza Gopcsa Lászlóra és az ő kulturális működésére. A magyar gyorsíró körök is örök időkre feljegyezték az ő nevét, aki már 1893-ban megírta a magyar gyorsírás történetét, 1918-ban azt bővített kiadásban újból megjelentette, Arany és Petőfi gyorsírásáról is irt nagybecsű értekezést 1925-ben.

Dr. Mály István

orvos
1830—1908.

Dr. Mály István 1830 október 21-én született Szamosujvárott. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, középiskoláit Besztercén és Kolozsvárt. 1848-ban orvosi tanulmányait a pesti egyetemen a szabadságharc miatt félbe kellett szakítania és az egyetemi légióba lépett, majd 1850-ben újra beiratkozott, egy évre Bécsbe ment, az ottani orvosi karon folytatta tanulmányait. 1856-ban orvostudorrá avatták Pesten. Öt évtizeden át folytatott orvosi gyakorlatot Kolozsvárt. 1906-ban ünepelte az orvosi működésének félszázados jubileumát. Ez alkalommal a kolozsvári egyetem rektora nagyobb küldöttség élén üdvölte a jubiláló orvost. Sajat feljegyzései szerint több mint 6000 beteget gyógykezelt.

Dr. Mály István ötvenéves orvosi jubileumának szentelte

Armenia 1906. évi februári számát. Kiváló személyiségek emléksorait és egy terjedelmes jellemrajzot tartalmaz Armenia ezen jubileumi száma, amiből Mály István életének sok kedves és jellemző vonását ismerjük meg.

Jubileuma alkalmával mágnások, tábornokok, püspökök, tudósok, orvosok, de az egyszerű néposztály emberei is tömegesen keresték fel őt üdvözlő soraikkal és kézsorításaikkal.

Dr. Mály István nagy nyelvismerettel birt és a latin nyelvet még a szónoklásban is oly tökélyre vitte, hogy e téren abban az időben versenytárs nélkül állhatott. Klasszikus műveltségű kitűnő szónoknak, hallhatatlan nevű emberbarátnak, a hazai örménység egyik büszkeségének nevezi őt Szongott Kristóf, aki a Magyarhoni Örmény Családok Genealogiája c. könyvét neki ajánlotta. Mály István az Örmény Múzeumnak nagyértékű tárgybeli ajándékot adott.

Mály István Petőfi Sándorral benső barátságban volt és résztvett 1848 március 15-én a Pilvax kávéházi összejövetele és az egyetemi ifjuság felvonulásán.

Dr. Mály István szélesműveltségű, klasszikus tudású, humánus gondolkodású hazafi, vallásos érzületű, nagy ékes-szólású férfiú és jeles orvos volt — írja a Szamosujvári Közlöny.

báró Pap Géza

Altruista bank igazgatója
1864—1934.

Báró Pap Géza 1864-ben született. Pap Simon és Simay Anna gyermeke. Jogi tanulmányainak a berlini, heidelbergi, budapesti és pápai egyetemeken történt elvégzése után a közigazgatási pályára lépett, szolgálatát Torontálmegyénél kezdte, amelynek 1889-ben aljegyzője, 1890-ben pedig, tehát már huszonöt éves korában tiszteletbeli főjegyzője lett. Már fiatalon foglalkozott az országos politikával is, tagja volt az akkori szabadelvű pártnak, 1892-ben a bégaszentgyörgyi kerület képviselőjévé választotta, amely kerületet 1906-ig képviselte.

A koalíciós kormány alatt a napi politikától visszavonult,

de 1910-ben nemzeti munkapárt programmal a bégaszentgyörgyi kerület őt újból képviselőjévé választotta. A delegációnak tagja volt és ott a Bosznia Hercegovina költségvetésének előadója volt.

Ugyanabban az időben közgazdasági területre lépett, az u.n. Überland — földek kormánybiztosává nevezték ki, amely állásában 1913-ig maradt. Ezután az akkor alakított Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója lett és annak az intézetnek (Altruista Bank) élén maradt egész haláláig. A háború utáni években több ízben szóba került pénzügyminisztersége is, de azt elhárította magától.

A magyar közgazdasági és pénzügyi életben kifejttet hasznos tevékenységéért 1912-ben a király Pap Gézát bárói rangra emelte.

1926-ban Arad—Csanádmege képviselőtében bekerült a főrendiházba.

Báró Pap Géza nemcsak, hogy sohasem titkolta örmény leszármazását, hanem azt mindenütt hangsúlyozta és arra büszke volt. Alacsony termete miatt általánosságban „a kis örmény”-nek nevezték őt. I. Ferenc József király különösen kedvelte őt, mint embert is. Az Örmény Magyar Kereskedelmi r.t.-nak is éveken át igazgatósági elnöke volt.

Báró Pap Géza országoshírű közgazdasági és pénzügyi szaktekintély volt, bámulatos munkabírással, sokoldalú tudással és éles iudiciummal. Ugy a 33-as, mint annak kebelében alakult 6-os bizottságnak tagja volt. 1931-ben I. oszt. Magyar érdemkeresztel tüntette ki őt a kormányzó ur. A legelső között volt, akik a Vitézi Rend eszméjét felkarolták. Ő dolgozta ki a Vitézi Rend alapelveinek tervezetét is és lelkesedéssel működött közre a Rend kiépítésénél.

Urmánczy Nándor

közíró és politikus
1868—

A magyar politikai élet egyik országosan ismert alakja Urmánczy Nándor, aki elgondolója és megindítója volt az Országzászló mozgalomnak. Magyarország trianoni megcson-

kitása, szűkebb hazájának, Erdélynek elvesztése a nemzeti fájdalom és gyász állandó, külső kifejezésének szükségét éreztette és ez a szükséglet nyer kielégülést a félárbcra húzott nemzeti lobogóban, ami egyúttal emlékeztető és figyelmeztető mindenki részére. Az Országzászló mozgalmat Urmánczy Nándor indította meg, ez a mozgalom rövid idő alatt országos jellegűvé vált és a Felvidék egy részének, valamint Kárpátalja visszatérével még nagyobb jelentőséget nyert. Az Országzászló immár szent szimbolum a magyarság részére, aminek hazafias irányú nevelő hatása felbecsülhetetlen értékű.

Urmánczy Nándor 1868-ban született Maroshévízen (Toplice). Jogi tanulmányainak elvégzése után Kisküküllő vármegye szolgálatába lépett, 1901-ben a belügyminiszteriumba került, hosszabb időn át főispáni titkár volt. Már fiatal korában is foglalkozott irodalommal és több politikai vonatkozású cikke és elbeszélése jelent meg a napilapokban. Bejárta egész Nyugat-Európát, ellátogatott Amerikába is. Harmincnégyéves korában vonult be a magyar parlamentbe, mint a szászrégeni kerület képviselője. Függetlenségi 48-as programmal a kerületet egészen 1918-ig több cikluson át képviselte. A világháború alatt önként jelentkezett katonai szolgálatra, az összeomláskor pedig, 1918 novemberében katonai expedíciót vezetett Erdélybe. A világháború alatt a harctéren küzdő magyar katonák érdekében a parlamentben több bátor felszólalása hangzott el és ő volt az, aki a cseh származású katonai parancsnokok hazáruló magatartását a magyar parlamentben nyíltan szóvátette és ezeknek brutális bánásmódjával szemben a magyar katonák részére védelmet kért. Még élénk emlékezetünkben vannak ezek a beszédek. A románok Urmánczy Nándort megfosztották hatalmas erdélyi birtokaitól.

A kommunizmus megszűntével a háború után megalakult Magyar Irredenta Szövetség elnöke lett, később a Honvédelmi Pártnak, majd pedig a Magyar Szövetségnek volt elnöke. A napi politikától távol tartotta magát és minden erejét az irredenta mozgalom szolgálatába állította. A magyar irredentizmust szolgálták a Trianon utáni beszédei és írásai. Az erdélyi ügyeknek és a nemzetiségi kérdésnek kitűnő ismerője.

Wolf Gábor

gyógyszerész — botanikus

1811—1892.

Wolf egyike azon kevés számú magyar örmény családoknak, akik német nevet vettek fel (leginkább a szászok által lakott vidéken). Wolf Gábor Kőhalmon született 1811 április 7-én, szülői Wolf Bogdán kereskedő és Káringéc Zsuzsanna voltak. Brassói tanulmányai után gyógyszerészi pályára lépett, a 48-as szabadságharc idején a nemzeti mozgalmat anyagilag támogatta és maga is mint harcos több ütközetben vett részt. 1865-ben Tordán önnálló gyógyszerész, Erdély fűvészetével és rovarvilágával különös szeretettel foglalkozott és a Kolozsvárvidéki, valamint Tordavidéki flóráról önnálló, alapvető dolgozata jelent meg. Több általa felfedezett növényt róla neveztek el. Különböző belföldi és külföldi természettudományi egyesületnek levelező tagja lett. Benső barátságban állott Haynald kalocsai érsekkel, akivel erdélyi püspöksége idején ismerkedett meg. Wolf Gábor felesége Lukács Lujza néhai Lukács György belügyi államtitkár nővére volt.

Torda város életében tevékeny részt vett, a városi képviselőtestületnek, valamint Torda-Aranyos vármegye törvényhatósági bizottságának tagja volt. Huszonöt éven át elnöke volt az egyik tordai pénzügyhatóságnak, megalapította a Torda-Aranyos vármegyei gyümölcsstermelők iskoláját. Évtizedeken át összegyűjtött hatalmas növénygyűjteménye (Herbarium) ritkaságzámba ment.

Ugyancsak örmény származású híres növénygyűjtő volt **Czetz Antal** magyar botanikus is, (1801—1865) aki Désen született. Különösen Erdély flórájával foglalkozott ő is hatalmas herbáriumot gyűjtött össze, amit a Kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület őriz.

Czetz fiatal korában kereskedő volt és csak később kezdett botanikával foglalkozni és pedig oly alaposan és odaadással, hogy abban az időben az országnak egyik legismertebb botanikusa volt, egy erdélyi növényt róla neveztek el.

Merza Gyula

ny. muzeumigazgató — író
1861—

Merza Gyula nemcsak mint muzeumigazgató fejtett ki hasznos tevékenységet, hanem Erdély közéletében kifejtett sokoldalú társadalmi és irodalmi munkásságával is kitűnt. Éveken át szerkesztette az „Erdély” című folyóiratot. Erdélyi Kárpát Egyesület szervezője volt és vezetőségének mindvégig tagja. 1910 december 6-án írói működésének 25-ik évfordulóját töltötte be és ezredik cikke az erdélyi örmény katolikus püspökségről szólt. Több örmény vonatkozású munkája jelent meg, így „A hazai örménység jövője” 1896. Az örmény püspökség, 1896. Az örmény kereszt 1902. Az örmény település története Magyarországon. 1913. című munkái.

XII. Pius pápa 1939. június havában Merza Gyulának, nyugalmazott muzeumigazgatónak, egyházközeleti, írói és társadalmi munkásságának elismeréséül a Szent Szilveszterrend lovagkeresztjét adományozta.

Merza Gyula a magyarországi örmények történetének, kulturájának és egyházi életének egyik legalaposabb ismerője. Az erdélyi örmény letelepüléseket kivétel nélkül ismeri és azok minden kulturális megmozdulásában részt vett. A szamosújvári örmény Múzeum megalapításában is részt vett és a Múzeumegyesület figyelmét különösen az örmény nyelvű kéziratok gyűjtésére és megőrzésére hívta fel. (Szamosújvár város birtokában több mint százezer darab örmény nyelvű okmány volt.) Armenia címen magy-örmény havi szemlének, annak megszűnéséig munkatársa volt. Ismertető cikkei nagy számban jelentek meg erdélyi napilapokban és folyóiratokban. Fél százados írói jubileuma alkalmával az erdélyi magyar sajtó igen rokonszenves és megleghangon emlékezett meg róla.

Dr. Papp Antal

c. államtitkár
1875—

Dr. Papp Antal 1875 május 6-án született Erzsébetvárosban. Atyja Papp Antal, anyja Lukács Janka volt. Középszkoláit Erzsébetvárosban és Brassóban végezte, egyetemét

tanulmányait pedig Budapesten, ahol 1896-ban államtudományok doktorává avatták.

Dr. Papp Antal pénzügyi pályára lépett. Állami szolgálatát a budapesti székesfővárosi pénzügyigazgatóságnál kezdte meg, de már 1897-ben a pénzügyminisztériumba nevezték ki segédfoglalmazóvá. 1913-ban már királyi tanácsos és kolozsvári pénzügyigazgató. A világháború tartama alatt a pénzügyminisztérium az erdélyrészi kincstári sóbányák adminisztratív felügyeletével is megbizta, majd 1916-ban szervezett erdélyrészi főkormánybiztos pénzügyi tanácsadó-jává jelölte ki. Itt nyerte el soronkívül a miniszteri tanácsosi rangot. Hivatali megbízatása mellett a kolozsvári Ferenc József tudományegyetemen mint megbízott előadó működött egészen 1919 májusáig, amikor a megszálló románok az egyetemet elvették. 1920-ban a pénzügyminiszter a m. kir. pénzügyminisztériumba rendelte vissza és fél évvel később a miniszterelnök rendelkezésére bocsátotta, ahol 1922 tavaszán helyettes államtitkárrá neveztetett ki. Itt szolgált egészen 1932 október havában bekövetkezett nyugdíjazásáig, amikor államtitkári rangban ment nyugdíjba. Közben mindvégig tagja volt a gazdasági talpraállítás szolgálatában szervezett Takarékosági Bizottságnak.

Tudományos pályáján Kolozsvárt tagja volt az államtudományi államvizsga és számviteltani államvizsgabizottságnak. A szegedi Ferenc József tudományegyetem pedig magántanárává habilitálta. Egyházi téren az erdélyi római katolikus statusnak igazgató tanácsosa volt.

1927-ben a pénzügyminiszter a Hangya igazgatóságába delegálta őt a OKH nevéen jegyzett üzletrészek képviselőjére. Ebben a minőségben közvetlenül is résztvett a Hangya Központ ügyvitelében és a Hangya igazgatóságának ma is aktív tagja. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület felügyelő bizottsági tagja.

Dr. Papp Antal 1932 áprilisa óta országos elnöke a Magyar Cserkész Szövetségnek. Az ő elnöksége idejére esik az 1933 évi gödöllői világ jamboree. 1939 júniusában Edinburgban megtartott cserkész-világkonferencián a kilenctagú nemzetközi cserkészbizottság tagjává választották őt.

Több szakkönyve és számos szakcikke jelent meg. Leg-

utóbb „Adórendszerünk agrárpolitikai bírálata és refomszükséglete“ c. munkáját pályadíjjal tüntették ki.

II. oszt. érdemkereszt a csillaggal és a német birodalmi sasrend érdemkeresztje a csillaggal tulajdonosa.

Bogdánffy Ödön

c. államtitkár

1863—

Bogdánffy Dániel és Tutsek Mária fia, vajdahunyadi Bogdánffy Ödön 1863-ban született Tordán. Mérnöki oklevelet a budapesti műegyetemen nyert. Szolgálatát a Máv. gépgyárban kezdte, később kulturmérnöki minőségben a kolozsvári kerületben működött. 1893-ban a földmivelésügyi minisztérium vizrajzi osztályába helyezték. Az árvizjelző szolgálat tanulmányozására a kormány őt Franciaországba küldte. 1901-ben műegyetemi magántanári képesítést kapott, 1910-ben a Vizügyi Közlemények szerkesztésével bízták meg, 1916-ban műegyetemi rendkívüli tanári címet nyert és a budapesti kulturmérnöki hivatal vezetésével bízták meg. 1919-ben mint helyettes államtitkárt az Országos Vízépítészeti igazgatóság vezetőjének nevezték ki. Több vasút és csatorna megépítésében vett részt mint mérnök, továbbá a külföldön is híres magyar vízjelző szolgálat megszervezésében, a kolozsvári elektromos vizerőtelep létesítésében, rizstelepek létesítésében és Duna-Tisza csatorna megtervezésében.

Széleskörű irodalmi tevékenységet fejtett ki. Vizügyi vonatkozású munkái: Vízépítéset az 1896. évi milleneumi országos kiállításon. A Balaton környékének csapadékviszonyai. Hydrologia (aranyéremmel kitüntetett munka) Hidraulika. A Duna és Tisza közötti csatorna. A vízjelző. Az Alföld hidrologiája. . . Számos cikke jelent meg a szaklapokban, a Budapesti Szemlében és a napilapokban. Ezenfelül szocialpolitikai, gazdasági (A földmives szocializmusa és az Alföld öntözése 1899.) munkái jelentek meg és külön megemlítést érdemel „A székelykérdés“ c. munkája, amit Transsylvania írói álnév alatt adott ki.

Dr. Jakabffy Károly

Postatakarékpénztár vezérigazgatója
1882—

Dr. Jakabffy Károly, néhai Jakabffy Károly ügyvéd és néhai Kalocsay Clementine fia született Vácon 1882-ben. Közszolgálatát a m. kir. igazságügyminiszteriumban kezdte, honnan 1914-ben a m. kir. legfőbb állami számvevőszékhez segéd-fogalmazóvá nevezték ki. Itt gyors egymásutánban fogalmazó, segédtitkár, majd titkár lett s mint ilyen 1919 elején szolgálat-tételre az akkori közlelmészügyi miniszteriumba rendelték, ahol a háborus gazdasági szervek felügyeletével, majd fel-számolásával megbízott egyik elnöki osztály vezetője lett. E miniszterium 1921-ben bekövetkezett megszűnése után szol-gálat-tételre a pénzügyminiszteriumba rendelték. Itt 1922-ben miniszteri osztálytanácsos, 1926-ban a XVII. főosztály vezetője, az államszámviteltani állami vizsgálóbizottság elnöke, 1927-ben pedig miniszteri tanácsos lett. Pénzügyminiszteriumi szolgálata alatt a kormány számos különleges feladat megoldásával, 1933-ban pedig a közérdekeltségek felügyelő hatóságának megszervezésével bizta meg s ennek, a magyar közgazdasági életben rendkívül fontos feladatot betöltő új állami intézménynek alelnökévé nevezték ki. Szolgálatának erre az idejére esik egyes állami intézmények bonyolult ügyeinek kormánybiztosi minőségben történt eredményes rendezése. 1937-ben pénzügy-miniszteriumi miniszteri osztályfőnök, 1938-ban a postataka-rékpénztár vezérigazgatója, 1939-ben a Pénzintézeti Központ választmányának, a budapesti árú és értéktőzsde tanácsának, valamint a Nemzeti Önállósítási Tanács tagja lett. Az 1938-ban Budapesten tartott XXXIV. nemzetközi eucharisztikus kongresszus előkészítésében mint a pénzügyi bizottság elő-adója vett részt, 1939-ben az Actio Catholica országos elnök-sége pénzügyi tanácsadójává választotta.

1917-ben a II. osztályú polgári hadi érdemkeresztrel, 1921-ben kormányzói elismeréssel, 1935-ben a Magyar Ér-demrend középkeresztjével, 1938-ban újabb kormányzói el-ismeréssel, 1939-ben pedig a csillaggal ékesített pápai Szent Szilveszter rend középkeresztjével tüntették ki.

Dr. László Márton

ügyvéd, Pénzintézeti Központ igazgatója
1879—

Dr. László Márton Szamosujvárt született 1879 május 5-én. Középiskolai tanulmányait a szamosujvári örmény katho-likus algimnáziumban kezdte meg, a kolozsvári kegyesrendi főgimnáziumban fejezte be. Egyetemi tanulmányait a kolozs-vári, bécsi és berlini egyetemen végezte. Az ügyvédi oklevelet 1904. évben szerezte meg. Ettől az időtől kezdve 16 éven keresztül szülővárosában ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1907-ben Szamosujvár város tiszti főügyésze lett. Az Örmény Mu-zeum Egyesület megalakulásakor őt ügyészévé választotta. Öt éven át a „Szamosujvári Közlöny“ című hetilapot szer-kesztette. 1920. évben a románok a román állampolgársági eskü letételének megtagadása miatt Erdélyből kiutasították. Ekkor Budapestre költözött s mint városi tiszti főügyészt, szolgálat-tételre a m. kir. kincstár jogügyi igazgatóságához osztották be.

1921. évben a Pénzintézeti Központ szolgálatába lépett. A Pénzintézeti Központ 1921. évben ügyésszé, 1924. évben helyettes igazgatóvá, 1934. évben osztályigazgatóvá és 1935. évben igazgatóvá s egyúttal a jogügyi osztály vezetőjévé ne-vezte ki. A Kormányzó Úr 1935. évben pénzügyi téren szer-zett érdemei elismerésül részére a magyar királyi kincstári főtanácsosi címet adományozta. Önálló jogi munkái: A biz-tositéki jelzálogjog, A háború hatása a magyar magánjogra, Megjegyzések a jelzálogról szóló törvényjavaslatához.

Dr. Lengyel Zoltán

ügyvéd
1873—1939.

A világháború előtti Magyarországnak egyik legnépsze-rűbb politikusa volt. Mint a 48-as függetlenségi párt egyik legharcosabb tagja a béke évek ellenzéki mozgalmaiban te-vékeny részt vett. Éleseszű jogász, hirneves ügyvéd, kitűnő

szónok, politikus és ujságíró volt. Zilah városát képviselte a parlamentben és Kossuth Ferenc ellenzéki csoportjához tartozott. Nyugtalan, heves természete sokszor ragadta őt éles parlamenti és hírlapi támadásokra. Egymásután aratta politikai sikereit, Polonyi Géza akkori igazságügyminiszter kibuktatása pedig legnagyobb sikere volt. Parlamenti felszólalásában a politikus és az ügyvéd együttes erővel lépett fel. Különösen heves ellentállást fejtett ki a darabont-kormány szemben. Ismételen politikai körútra indult és mindenütt a lakosságot ellenállásra buzdította.

Dr. Lengyel Zoltán nagyobb horderejű perekben szerepelt és ténykedésével nevét közismertté tette. A koalíciós kormány bukása után Tisza István által alapított munkapárt egyik vezető tagja lett, de a kormánypárti politika támogatása nem felelt meg temperamentumának úgy, mint a bátor ellenzéki szerep.

Sokat foglalkozott a névmagyarosítás kérdésével is; az általa kiadott könyvben sokezer magyaros hangzású nevet állított össze, melyeknek egy része az ő elméjének alkotása volt. A mostani névmagyarosítási mozgalmak során is használták a nagy gonddal és szellemesen összeállított könyvét.

Az összeomlás utáni években mindinkább visszavonult a politikától és az ujságírástól.

Kovrig Béla

miniszteri tanácsos, egyetemi magán tanár
1900—

Kovrig Béla 1900-ban született, leszármazottja annak az erdélyi örmény családnak, amelyek egyik része Govrig, másik része Kovrig alakban írja a nevét. (Lásd. Függelék!) Már fiatal korában foglalkozott szocialpolitikai kérdésekkel. 1927-ben a népjóléti minisztérium szolgálatába lépett, ahol Vass József akkori miniszter mellett az Öregségi és Rokkantsági Biztosítási törvény tervezetét készítette, amit Lex Vass II. néven ismer a jogászvilág. A népjóléti minisztérium megszűnte után a miniszterelnökséghez került, ahol 1938-ban alig 38 éves

korában, mint miniszteri tanácsos a szocialis ügyosztálynak vezetője lett.

Kovrig Béla nagy irodalmi tevékenységet fejt ki. Éveken át szerkesztette a Társadalompolitikai és a Munkaügyi Szemle című szaklapokat. „Az öregségi és rokkantsági biztosításról” című hatalmas munkája nemcsak értékes elméleti munka, hanem valóságos jogforrás is. „Fascizmusról és Hitlerizmusról” című 1934-ben megjelent munkája is nem politikai, hanem szocialpolitikai szempontból foglalkozik a kérdéssel és igen érdekesen világítja meg e két nagyhatalom politikai vonalvezetésének szocialis kihatásait. Ez év elején megjelent „Korfordulón” című könyve az európai népek világnézeti életformáinak államrendszerű kialakításának ismeretét nyújtja.

A magyar királyi rendőrség szolgálatában különösen kiűntek a magyar nemességet nyert, erzsébetvárosi Thurkh—Török család egyes tagjai. (A család nemességszerzője Török Tódor (szül. 1756), aki Erzsébetvárosban levő Török templomot építette).

Török János

polgármester — Budapest rendőrfőkapitánya
1843—1892.

Török János a temesmegyei Vingán született 1843 december 27-én. Tanulmányait Budán végezte. 1864-ben mint városi aljegyző szülővárosának szolgálatába lépett. Az 1867—68-as években ügyvédi irodában működött, majd 1869-ben Temesvár thj. sz. kir. város aljegyzője, 1872-ben főjegyzője, 1876-ban pedig a szabad királyi város közönsége polgármesterévé választotta. Polgármesterségéhez fűződnek a délmagyarországi metropolis modern városrendezési tervei, ipari vállalatok tervszerű telepítése és a város rohamos kulturális felemelkedése. Céltudatos iskola és kultúrpolitikája folytán a „Klein Wien”-nek nevezett Temesvár magyar várossá lett. A város fejlesztése körül szerzett érdemei elismerésül a királyi tanácsosi cím adományozásában részesült. 1885-ben a buda-

pesti m. kir. rendőrség főkapitányává nevezetett ki. Hihetetlen erélyével, szervezőképességével és közmondásos puritanizmusával rövid időn belül példás rendet teremtett a rendészet minden ágazatában. A m. kir. rendőrség történetirői őt a modern budapesti államrendőrség megteremtőjének mondják. Különös gondot foglalkozott a gyermekvédelemmel. Életrehívta a „Fehér Kereszt“-et. Az 1892. évi koronázás alkalmával a király miniszteri tanácsosi címmel tüntette ki.

Dr. Török János

rendőrfőparancsnok
1882—

Dr. Török János a m. kir. rendőrség budapesti rendőri őrségének főparancsnoka, e. e. m. kir. tüzérőrnagy, a magyar Érdemrend és az olasz királyi Koronarend középkeresztese, az osztrák Érdemrend I. o. keresztese és még számos külföldi és belföldi kitüntetés tulajdonosa, Temesvárott született 1882 augusztus 16-án. Középiskoláit a Jezsuitarend kalocsai Stephaneumában és a kegyestanitőrendi atyák temesvári főgimnáziumában, jogi tanulmányait pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. Jogtudorrá 1904-ben avatták. 1906-ban a budapesti államrendőrség szolgálatába lépett. A rendőri szolgálat különböző ágazataiban működött, majd 1912-ben a belügyminiszteriumba szolgálattételre be-
rendelték. Hadi szolgálatot 1914 júliusától 1917 augusztusáig a szerb, román, orosz frontokon és a Doberdón teljesített. Sebesülése után visszarendelték a belügyminiszterium rendőri főosztályába. 1922-ben a budapesti főkapitányság helyettes detektívőnöke, 1923-ban helyettes rendőrfőparancsnok, 1924-ben a Kormányzó úr a m. kir. rendőrség budapesti rendőri őrségének főparancsnokává nevezte ki.

Török Lajos

1891—

Dr. Török János budapesti rendőrfőparancsnok testvér-
öccse Török Lajos m. kir. rendőrfelügyelő. Született Temes-
várott 1891 június 30-án. 1918-ban Temesvár szabad királyi

város rendőrségének szolgálatába lépett, ahol mint kerületi osztályparancsnok működött. Imperiumváltáskor az eskü-tételt megtagadta. 1920 januárjában fegyveres összeesküvés vádjával a román katonai hatóságok 140 társával együtt le-
tartóztatták (Temesvári levante per) és húsz évi, majd öt évi kényszermunkára ítélték. A magyar kormány közbelépésére, politikai fogolycsere útján 1921 decemberében társaival együtt szabadságát visszanyerte, 1922-ben a m. kir. rendőrség szol-
gálatába lépett. Rendőri szakíró; három munkája jelent meg: „Hatályos jogszabályok gyűjteménye“, „A fegyelmi jog“ és „A fegyverhasználati jog“.

A magyar igazságszolgáltatásban.

A magyarországi örmények közül többen már közvetlenül a szabadságharc után az igazságszolgáltatás szolgálatába léptek és rövidesen mint járásbirósági vezetőbírák, mint tör-
vénszéki elnökök tűntek ki, sőt többen a legmagasabb birói rangot is elérték. Sok nagy tudású, éles ítélőképességű bírót adott már a hazai örménység, akikben a kellő rátermettség, az ítélkezéshez megkívánt komolyság is mindig a teljes mértékben megvolt. Róluk a tárgyilagos bírálat csak azt a meg-
állapítást teheti, hogy a birói székben megállották helyüket, mindig jó bírák voltak.

Majdnem minden nagyobb létszámú járásbiróságnál és törvénszéken találunk egy-két örmény származású bírót. A felsőbb bíróságaink szolgálatában is többen állottak már és állanak jelenleg is. A magasabb birói tisztet betöltő örmény származású magyarok közül — az alább közelebről ismer-
tetteken kívül meg kell említenem néhai Dániel Lajos és dr. Potovszky András kúriai bírákat, Lukács Ignác (1841—1890) kúriai tanácselnököt, az élők közül dr. Lázár László kúriai bírót, továbbá bobdai Gyertyánffy Ferenc (1846—1888) nagy-
becskereki volt törvénszéki elnököt, a még régebbiekek közül pedig Issekutz Adeodát, volt marosszéki törvénszéki elnököt, aki Szamosujvár diszpolgára is volt és 1876-ban nemességet kapott. Ugyancsak diszpolgára volt Szamosujvár városnak

Réthy Kővér János cs. és kir. főtörvényszéki tanácselnök és úrbéri törvényszéki elnök.

Megfelelő adatok birtokában részletesen ismertetem több magasrangú bíró életrajzát.

Ávédik Simon

kúriai tanácselnök
1850—1918.

Erzsébetvároson 1850-ben született, meghalt Budapesten 1918-ban. 1871-től 1882-ig az erzsébetvárosi örmény katólikus algimnázium tanára volt. Tanári működése alatt az ügyvédi vizsgát letette (1879-ben) s 1882—1885-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1885-ben albiróvá nevezték ki Szentágotára, 1889-ben pedig Nagysinkre járásbíróvá, 1891-ben törvényszéki bíró lett Erzsébetvároson. 1894-ben a marosvásárhelyi ítélőtábla bírója lett, 1904-ben pedig a kúriára rendelték fel szolgálattételre. 1906-ban kúriai bíró lett, 1918-ban pedig kúriai tanácselnök, ahol a VI. polgári tanácsot vezette.

Kiváló jogász volt, az úrbéri elkülönítési, az arányosítási és a tagosítási jogkérdések legalaposabb ismerője s az erre vonatkozó törvényjavaslatok előkészítésében nagy munkásságot fejtett ki.

Ávédik Simon azok közé tartozott, akik örmény származásukra szívesen és az elődök iránti tisztelettel hivatkoznak. 1906-ban, akkor még mint gimnazista, Budapesten a villamoson egy örmény levelet olvastam. Ávédik Simon, aki éppen leszállni készült, a levélre tekintve kérdezte: „Öcsém, maga örmény?” Igenlő feleletemre azt a megjegyzést tette, hogy ő is az.

Simay Gergely

kir. tanácsos, törvényszéki elnök
1823—1907.

Szamosujvárott 1823 július 2-án született. Szülei Simay János és Bogdánffy Veronika.

Simay Gergely politikai szereplésének nevezetes szaka-

za a negyvennyolcas idők és az abszolutizmus eseményei között folyt le.

Tanulmányainak a kolozsvári lyceumban való elvégzése után a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblán szerzett joggyakorlatot. Nemsokára ügyvédi vizsgát tett és szülővárosa szolgálatába lépett. Alig volt 25 éves, máris képviselőnek választották az 1848. évi pesti országgyűlésre.

Az akkori országgyűlésnek ő volt a legfiatalabb tagja. Fiatalkora ellenére azonban tevékeny szerepet vitt a nemzeti önvédelem munkájában. Az erdélyi nemzetiségi megmozdulások elfojtására Kossuth Lajos Simay Gergelyt szemléltette ki kormánybiztosnak, mert az ottani nemzetiségi viszonyok alapos ismerője volt. A nyílt felkelés folytán azonban e tisztséget nem tölthette be. Résztvett az erdélyi honvédség és nemzetőrség felállítására körüli szervezési munkálatokban és szülővárosában is ő szervezte meg a nemzetőrséget. Az 1844-i detronizáció proklamálásában aktív részt vett. Világosi fegyverletétel után Kolozsváron önként jelentkezett az osztrák haditörvényszéknél és egy évig tartó vizsgálati fogságot szenvedett.

Simay Gergely politikai szereplésének második szakasza az abszolutizmus alatt kezdődött.

1861-ben szülővárosa polgármesterévé választotta. Amikor az osztrák abszolutisztikus uralom királyi kormánybiztos küldött az országra, Szamosujvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csikszépviz, vagyis a négy erdélyi örmény település tisztikara Simay indítványára egyszerre lemondott hivataláról és óvást emelt a törvénytelen intézkedések ellen. Simayt 1863-ban Szamosujvár háromszor egymásután megválasztotta a nagyszebeni tartománygyűlésbe követnek. Simay mindannyiszor lemondott és sem ő, sem Gajzágó Salamon, sem a többi örmény koloniák követői nem voltak rávehetőek arra, hogy a nagyszebeni tartománygyűlés törvényességét elismerjék.

Szülővárosát 1865-től 1874-ig öt ízben képviselte a kolozsvári, majd pedig a pesti országgyűlésen.

1871-ben az újonnan felállított szamosujvári kir. törvényszék elnökévé nevezték ki. Több országgyűlésen vett

részt mint képviselő. Jeles szónok. 1868-ban az ő indítványára fogadta el a ház az örmény katolikus egyház közjogi helyzetének biztosítására foglaltakat. A koronázás alkalmával a közügyek terén szerzett érdemei elismerésül kir. tanácsosi címet nyert. Élete végéig főgondnoka volt a szamosújvári örmény katolikus egyháznak.

Mint örmény műfordító is gazdag munkásságot fejtett ki. Örményből magyarra fordított költeményei a Budapesti Szemlében és Armeniában jelentek meg. 1907-ben halt meg, szülővárosában van eltemetve.

Mály István

törvényszéki elnök
1834—1898.

A békésmegyei Csákópusztán született 1834-ben. Tanulmányainak elvégzése után birói pályára lépett, 1859-ben törvényszéki segédbíró, 1861-ben Temesvármegye tiszti alügyésze, 1867-ben törvényszéki bíró, 1869-ben megyei főügyészé választatott. 1873-ban a fehértemplomi kir. törvényszék, 1875-ben pedig a brassói törvényszék elnöke, ahol a bíróságnál az államnyelvnek az ügyvédekkel szemben érvényt szerzett; a nem magyarul szövegezett beadványokat hiánypótlás végett visszaadta és csak magyar nyelvű beadványt fogadott el. 1879-ben a temesvári kir. törvényszék élére került, 1897-ben kúriai birói rangra emelkedett (Armenia, 1899 február).

Mály István 1849-ben, alig tizenöt éves korában, önként beállott Bem tábornok hadseregébe, ahol csakhamar tizedes lett. Ugyanakkor Mály Istvánnak három fivére harcolt mint honvédtiszt.

Alapos jogtudás, kiváló szervezőképesség, szív és ész, erély és szigor jellemzik törvényszéki elnöki működését.

Mint törvényszéki elnök Temesvárt halt meg 1898-ban. Catói jelleménél fogva Temesvár városában és az egész Temesvármegyében közbecsülésben és közszeretben részesült Mály István.

Dr. Simay Gyula

ny. bpesti kir. ítélőtáblai tanácselnök
1863—

Dr. Simay Gyula (fia Simay Gergelynek) a budapesti kir. ítélőtábla ny. tanácselnöke, született 1863 november 13-án Szamosújvárott. Jogi tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen végezte, ott avatták 1887-ben a jogtudományok doktorává. Ugyanabban az évben a budapesti kir. törvényszék joggyakornoka, 1891-ben a kolozsvári járásbiróság, 1897-ben a nagyváradai törvényszék, 1901-ben pedig a budapesti kir. ítélőtábla birójává, 1917-ben pedig tanácselnökévé nevezték ki s a VII. polgári tanács vezetője volt 1934-ben történt nyugdíjbavonulásáig. A táblán főként hiteljogi pereket tárgyalt. 1908. évtől nyugdíjbavonulásáig tagja volt a budapesti egységes birói és ügyvédi vizsgálóbizottságnak. Nyugalombavonulása óta a Színész Szövetség és a Színigazgatók Szövetségének felkérésére vezeti a Szövetség tagjai között a választott bírósági tárgyalásokat. A m. kir. Iparügyi-, valamint Kereskedelemügyi és Közlekedésügyi miniszteriumok megbízásából mint országos elnök vezeti a legkisebb munkabérek megállapítására kinevezett bizottságok tárgyalásait és e téren fontos szociális munkát végez.

Világi elnöke a budapesti Örmény Katolikus Egyház-községnek, melyet az Erdélyből kiutasított magyar örményekből és a keletről Budapestre menekült törökországi örményekből 1929. évben alapított Gopcsa László és dr. Ávédik Félix közreműködésével. Felesége Fáy Szeréna, a Nemzeti Színház 1934. évben elhalt nagy művésznője volt.

Dr. Jakabffy Pál

törvényszéki elnök
1860—

Dr. Jakabffy Pál 1860 május 15-én született Lippán. (Atyja ugyancsak Jakabffy Pál előbb ügyvéd, majd törvényszéki bíró volt és Temesvárt elnöke volt az általa alapított

Honvédegyletnek és a Magyar nyelvterjesztő egyletnek). Dr. Jakabffy Pál középiskolai tanulmányait Szegeden, Aradon, Temesvárott, jogi tanulmányait Budapesten, Bécsben és Németországban végezte. Ügyvédi pályára készült, de hamarosan bírói pályára lépett, előbb Karánsebesen albiró, 1898-ban temesvári törvényszéknél bíró, majd Vingán vezető járásbíró volt. Onnan Fehértemplomba, később a temesvári ügyészséghez került vezető minőségben és azt nyolc éven át vezette. 1908-ban a temesvári ítélőtábla elnöki titkára, ugyanazon évben a karánsebesi törvényszék elnöke lett.

Szolgálati éveinek túlnyomórészét Temesvárott töltötte, élénk részt vett a megyei életben és mint a megyei ellenzéki párt vezére a közügyek érdemleges döntésébe is befolyást gyakorolt, ami a Jakabffyaknál egyébként is családi tradíció volt mindig.

Az összeomlás dr. Jakabffy Pált Gyulafehérvárt érte, ahol nehéz és keserves küzdelmekkel állott szembe. Folyékonyan beszélt ugyan a román nyelvet, a románok kövelte hűségeskü letetését megtagadta és menekülnie kellett. Budapestre jöve, egy ideig a Budapesti Büntető Törvényszéken teljesített szolgálatot, majd az újonnan szervezett menekültügyi hivatal déli osztályának vezetője lett, amíg ez a hivatal a Népjóléti Miniszteriumba be nem olvadt.

Dr. Jakabffy Pál pályafutását és működését az örmény szívósság és akarat erő jellemzi. Szívós munkával és bátor fellépésével nyomta el, mint a temesvári ügyészség vezetője, az akkori vasutas sztrájkot és már veszedelmessé vált általános sztrájkot. Ugyancsak sikerült elnyomni a nemzetiségi izgatásokat is; egyetlen egy vádiratában 120 izgató cikket inkriminált.

Az Örmény Magyar Egyesület megalakulásánál tevékeny részt vett.

Dr. Ávédik Félix

Budapesti büntető törvényszék másodelnöke
1888—

Született Erzsébetvároson 1888-ban. Jogtudori képesítésének megszerzése után a kincstári jogügyi igazgatóságnál kezdte

(1912) működését. 1917-ben a rózsahegy kir. járásbírószághoz bíróvá nevezték ki, 1919-ben a budapesti központi királyi járásbírószághoz helyezték át — néhány hónapi működés után a kuriához rendelték be tanácsjegyzőnek, 1926-ban a budapesti büntető törvényszék bírója, majd az elnöki (sajtó) tanács h. vezetője lett. 1929-ben a budapesti büntető járásbírószághoz elnökévé, — 1939-ben pedig budapesti büntető törvényszék másodelnökévé nevezték ki. Világháborúban harctéri szolgálatot teljesített, több kitüntetéssel van.

Festészeti tanulmányokat is folytatott Budapesten, Berlinben és Párisban. A Műcsarnok és a Nemzeti Szalon állandó kiállítója.

Beutazta egész Európát, Szíriát, Palesztinát, Egyiptomot. Utleírásai a napilapokban és önálló munkákban jelentek meg. Önálló ilyen munkája: „Északi rokonainknál és barátainknál. „Több jogi, társadalmi, valamint örménytárgyú, történelmi cikke jelent meg a különböző bel- és külföldi lapokban. Önálló tanulmánya: „A büntetőbíráskodás“. A büntetőbírószághoz gyakorlatát három kötetben ismertette. A Jogi Hírlap büntető-jogi részét szerkeszti.

A kommunizmus alatt ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki s tagja volt a harminchárom tagból állott Fehérház néven ismert ellenforradalmi központnak. József kir. herceg 1929-ben a győzelmes ellenforradalom évfordulóján emlékgyűrűvel tüntette ki. A Tesz társelnöke és emlékjelvény tulajdonosa. Az Országos Sajtótanács tagja.

A magyar-örmények társadalmi szervekedésének kezdeményezője és intézője. A budapesti örmény katolikus egyházközség alapításában és kiépítésében oroszánrésze van.

A külföldi örménység előtt is jól ismert egyéniség.

Ávédik névnek dicsőséget szerzett

Dr. Ávédik István orvos is (szül. 1804. Ujvidéken, meghalt Wienben 1884-ben), akiről Wienben egy utcát neveztek el a XIV. ker.-ben az 1848-i forradalom idején ottan kifejtett emberbaráti működésért. Tanulmánya: „De ophthalmia neonatorum“.

Az ügyvédi pályára való hivatottságot az örménység magasabb értelmisége is megadja. Ezzel szemben érdekes jelenség, hogy a magyarországi örménység az ügyvédi pályát nem özönlötte el és számuk még egy százalékot is alig tesz. A bírói pályán, valamint a közszolgálat más ágazataiban lényegesen nagyobb százalékban találunk magyar-örményeket. Az ügyvédi pálya kétségtelenül a korlátlan vagyonszerzés lehetőségeit is magában foglalja, ez a lehetőség azonban az örménységre nem gyakorolt különösebb vonzóhatást, mint ahogy a bankszakmában is csak egészen kis mértékben találkozunk örményekkel. A tőzsdei életben pedig részvétük a semmivel majdnem egyenlő.

Az örmény származású ügyvédek ügyvédi gyakorlata mindenütt élénk közéleti tevékenységgel volt és van egybekötve. Mindenütt a székhelyükön intenzíven foglalkoztak a közügyekkel. Többen voltak közülök országgyűlési képviselők, lakóhelyükön gyakran képviselték a helyi sajtót, lapot szerkesztettek és ha nem volt helyi sajtó, akkor gondoskodtak megfelelő helyi lap megindításáról.

Több örmény származású ügyvédről a magyar közéletben ismert egyéniségek csoportjában emlékeztem meg. Az ügyvédek sorában említem meg

Dr. Novák Elemér ny. jogügyi főtanácsost, aki mint a m. kir. kincstár ügyvédje hosszú éveken át állott jogügyi igazgatóság szolgálatában.

Nem mehetek el szóltanul **dr. Issekutz Győző** volt erzsébetvárosi ügyvéd és országgyűlési képviselő és **dr. Papp Gusztáv** szamosujvári ügyvéd mellett sem. Dr. Papp Gusztáv (1878—1938). Szamosujvár életében tevékeny részt vett és az ottani örménység mozgalmában is szerepelt. Egyideig ennek a városnak tanácsnoka volt, Szamosujvár jövője címen terjedelmes munkát adott ki, tervezetet készített Szamosujvár fejlesztése érdekében a város csatornázására, parkirozására, villanyvilágítására és aszfaltozására. Szerkesztette éveken át a Szamosujvári Közlönyt, társszerkesztője volt egy ideig Armenia c. folyóiratnak, résztvett az Örmény Múzeum Egyesület

alapításában és igazgatója volt a szamosujvári örmény fiú-árvaháznak.

Hirneves erdélyi ügyvéd volt **Voit Miklós** is, valamint **dr. Bogdánffy Lajos** volt tordai ügyvéd, aki több fővárosi lapnak munkatársa volt és műfordításokkal is foglalkozott.

Meg kell emlékezmem még **dr. Zakariás János** volt brassói ügyvéd és függetlenségi párti országgyűlési képviselőről is, jelenleg kir. közjegyző, aki a székelység mozgalmában is tevékeny részt vett. Erdélyben lapot szerkesztett, számos erdélyi magyar egyesület vezetőségében foglalt helyet és a világháború előtti magyar függetlenségi politikának egyik legbátrabb harcosa volt.

A nemrég elhunyt **dr. Donszky Árpád** vonlt budafoki ügyvéd Budafokon a helyi lapot szerkesztette, a város életében tevékeny részt vett. **Dr. Simay Ernő** volt újpesti ügyvéd aki Újpest várospolitikai mozgalmában tevékenykedett. Meg kell emlékezmem **Simay — Molnár Aladár** budapesti ügyvédről, aki az Örmény Magyar Kereskedelmi r. t. megalapítása körül szerzett érdemeket és annak elhalálzásáig ügyésze volt. A budapesti ügyvédi karban előkelő helyet foglalt el néhai **dr. Korbuly József** budapesti és **dr. Szappanyos Gerő** budapesti ügyvéd.

A magyar politikai életben tevékeny részt vesz **dr. Ember Sándor** budapesti ügyvéd, országgyűlési képviselő, aki már egyetemi hallgató korában az is egyetemi ifjuság hazafias mozgalmában kezdeményező és irányító módon vett részt. **Dr. Ember Sándor** a magyar légoitalom megszervezésében is érdemeket szerzett.

A közoktatás terén.

Magyarországon az örmény — úgy mint minden letelepülési helyén — jó pedagógusnak bizonyult. Lelkes tanítók, tudós tanárok kerültek ki eddigi soraikból. A felsőbb oktatás szolgálatában nagynevű örményszármazású orvosokat, jogtudósokat és filologusokat találunk. Az egyetemi katedrákon az örménység számarányát messze meghaladó mértékben

foglal helyet. Többek pályafutását, alább közelebbről is ismer-
tetem, de meg kell emlékezni dr. Csiky Viktor (szül. 1839-ben
Marosvásárhelyen) a kolozsvári egyetem néhai tanáráról, dr.
Cziffra Ferenc ugyancsak kolozsvári egyetemi tanárról. Zolnai
Gyula, valamint ennek fia Zolnai Béla egyetemi tanárok, akik
a M. kir. Tudomány Akadémiának is tagjai, mint nyelvtudósok
fejtenek ki tudományos munkát és tettek szert hirnévre.

A jelenlegi nemzedékhez tartozik

erzsébetvárosi Issekutz Béla

egyetemi r. tanár
1886—

aki 1886-ban született, előbb a szegedi egyetemen volt a
gyógyszertan nyilvános rendes tanára, 1937-ben a budapesti
Pázmány Péter tudományegyetem gyógyszerismereti intézeté-
nek igazgatója volt és nyilvános rendes tanára lett. Gyógy-
szerismeretből és Gyógyszerrendelésről nagyobb munkái jelentek
meg. Issekutz Béla a gyógyszerertannak egyik legnagyobb is-
merője és országos szaktekintély.

Orvostudományi pályán tűnt ki

dr. Verzár Gyula, az erdélyi örmény eredetű Verzár
család tagja. Számos szakmunkája jelent meg.

A fiatalabb orvosi generációhoz tartozik **Korbuly György**
(szül. 1903.) orvos, egyetemi magántanár, aki a magyar
orvostudomány történetének művelője.

A magasabb közoktatást szolgálta **Mártonffy Marcell**
(1875) nyug. egyetemi tanár és jogi szakíró is, valamint

Mártonffy Márton (1848—1917), aki országos iparokta-
tási főigazgató volt és akinek több szakkönyve jelent meg.

A tudósok sorában megemlítést érdemel **Korbuly Mihály**
(1868—1939) vegyész-mérnök is, aki a Halélettani és Szenny-
vztisztító kísérleti állomást alapította, annak főigazgatója lett

és akinek a halbiológiáról és szennyvztisztítás kérdéséről irt
dolgozatai a külföldszakkörök figyelmét is magukra vonták.

A műegyetem tanári karának tagja és egyúttal mint gya-
korlati mérnök is tevékenységet fejt ki

Pattantyús Ábrahám Géza dr.

műegyetemi tanár
1885—

aki Selmecebányán született 1885-ben. 1907-ben a budapesti
József nádor műegyetemen mérnöki oklevelet nyert és nyom-
ban a műegyetem elektrotechnikai tanszékén mint tanársegéd
működött. 1910—12-ig Németországban, Angliában és Ame-
rikában hosszabb tanulmányutakat tett, visszatérése után mű-
szaki doktori oklevelet szerzett. 1921-ben a műegyetem ma-
gántanára lett, 1930 óta pedig az általános géptan nyilvános,
rendes tanára.

Tanári működése mellett tudományos és szakirodalmi
tevékenységet fejt ki, ő tervezte meg Ózd—Nádasd között
megépült 7000 lóerős villamos erőátviteli berendezést, vala-
mint a hajdúszoboszlói földgázüzemi villamosműveket.

Ugyancsak a műszaki tudományokat szolgálja

Pattantyús Ábrahám Imre is (1891), aki a selmec-
bányai akadémián kohómérnöki oklevelet nyert és rövidesen
az oklevél megszerzése után a göllnicbányai fémipariszakiskola
tanára lett. Selmecebánya elvesztése után a soproni bánya és
erdőmérnöki főiskolán tanította a kohógéptant. A magyar mér-
nök és építész egyesület soproni osztályának alelnöke.

Az elmúlt század egyik kiváló orvosa és a pesti tudó-
mányegyetem hirneves tanára volt

Dr. Csasz Mårton

orvos, egyet. tanár
1796—1860.

1796 augusztus 8-án született szatmármegeyi Felsőbá-
nyán. Elemi és középiskolai tanulmányait Nagyváradon foly-

tatta, 1816-ben iratkozott be az orvostudományi karra. Mint szegény szülők gyermeke egyetemi tanulmányait csak úgy tudta folytatni, hogy egyidejűleg tanított. 1820-ban mint fiatal orvos kezdte meg Budapesten működését. Tudásával, betegeivel való bánásmódjával és önfeláldozó orvosi tevékenységével hamarosan Pest és Buda egyik legkeresettebb orvosa lett. A kiegyensúlyozott egyén lelkinyugalma sugárzott ki magas intelligenciát eláruló szemeiből, ami betegeire is jótékony hatással volt. Hamarosan országos hirre tett szert. 1824-ben már a budapesti kir. tudományegyetemen tanít, ahol az orvostudományi kar dékánja lett. Mint egyetemi tanár kiváló tanítómesternek bizonyult. Harmincegy éven át tanított az egyetemen. Beutazta egész Európát, egyik olaszországi útja alkalmával XVI. Gergely pápánál kihallgatáson jelent meg. 1860-ban hunyt el 64 éves korában. Jellemző mély vallásosságára, hogy minden vasárnap misét hallgatott és minden déli harangszónál elmondta az „Urangyalá“-t.

Munkás életével és szerény életmódjával vagyonna is szert tett és 100.000 forint körüli vagyont hagyott hátra. Végrendeletében 35.000 forintot jótékony célokra hagyott. Megemlékezett szülővárosáról, a pesti vakokról és a váci siketnémákról és több tudományos intézetről. A tudományegyetemre hagyta valamennyi orvosi és természettudományi munkáját. 12.000 forintot hagyott szegénysorsú orvostanhallgatók részére, hogy annak kamataiból négy orvostanhallgató megfelelő ösztöndíjban részesüljön.

Érdekes kis epizód dr. Csasz életéből az alábbi elbeszélés, amit dr. Mály István mint jelenlevő tanu jegyzett fel. 1848 március 15-én dr. Csasz Márton a pesti egyetemen éppen az agyról tartott előadást és e célból egy emberi koponya volt előtte. Egyszerre felpattant a tanterem ajtaja és belépett Petőfi, kezében széles karddal, hajadon fővel és utána egész sereg ember. Petőfi megszólalt: „Uraim a hazának szüksége van anatómusokra, de nem hullákkal, hanem élőkkel szemben!” Tekintettel a jelenlevő tanárra, csak félénk éljenzés volt rá a felelet, mire dr. Csasz így szólt: „Uraim, menjenek és teljesítsék kötelességüket, amint jó hazafiakhoz illik!“¹⁾

¹⁾ Armenia XX. évfolyam 111. old.

Dr. Vertán Emil

orvos, egyetemi m.tanár
1883—

Dr. Vertán Emil 1883 augusztus 13-án született Kézdivásárhelyen. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott és Budapesten végezte. Tisztiorvosi és középiskolai egészségügy-tanári képesítését Kolozsvárt nyerte, 1911 márciusában Pécs szabad királyi város közkörháza műtőorvosa, 1917 májusában közkörházi sebészfőorvossá nevezték ki. Az Erzsébet Tudományegyetemnek Pécsen történt elhelyezésénél a gyermekklinika személyéhez kötött külön, önálló sebészeti osztály vezető-főorvosa lett. 1930-ban egyetemi magántanárrá képesítették; „A csecsemő- és gyermekkor sebészete“ c. tárgykörből. A közegészségügyi szolgálat terén kifejtett igen értékes munkásságáért egészségügyi főtanácsosi címet kapta.

A sebészeti majdnem minden ágára kiterjedő tudományos munkásságot fejtett ki, önálló műtéti- és kezelési eljárásai jelentős eredménnyel jártak.

A jód-hiány elmélettel szemben már 1911 óta „Az összes hormonokat tartalmazó szárított pajzsmirigy készítmények gyógyhatása a strumákra“ c. műve szerint alkalmazta a pajzsmirigy-készítményeket. Bel- és külföldi orvosi lapokban több önálló dolgozata jelent meg.

A középiskolai tanárok közül külön megemlékezést érdemel:

Patrubány Lukács

tanár — nyelvtudós
1861—1924.

Patrubány Lukács 1861-ben született Erzsébetvárosban Budapesten végezte középiskoláit és egyetemi tanulmányait és 1884-ben középiskolai tanári oklevelet nyert. Három évtizeden át működött tanári pályán, közben hosszabb időre a Velencei Mechitarista Rend San Lazzarói rendházába ment, ahol a klasszikus örmény nyelvet tanulmányozta és visszatérve Budapestre, összehasonlító nyelvtudományból egyetemi

magántanári habilitációt nyert és a budapesti egyetemen több mint egy évtizeden át tartott az örmény nyelvből és az összehasonlító indogermán nyelvtudományból előadást. Külföldi szaklapokba is irt tudományos cikkeket, különösen a bécsi Mechitaristák kiadásában megjelenő *Handes Amsorya*-ban jelentek meg indogermán és örmény nyelvtudományi cikkei. Szerkesztésében jelent meg a *Beiträge zur armenischen Ethymologie* című nyelvtudományi és Örmény tanulmányok c. munka.

Patrubány Lukács 1924-ben hunyt el Budapesten. Atyja dr. Patrubány Gergely (1830—1891) híres erzsébetvárosi orvos volt, akit 1869-ben országgyűlési képviselővé választottak, akkor költözött fel Budapestre és később mint Budapesti tisztifőorvosa működött.

Az elmúlt században élt a jogtudományok fiatalon elhunyt

dr. Korbuly Imre

jogtudós
1844—1876.

Dr. Korbuly Imre 1844 november 9-én született a szilágy megyei Nagy-Dersidán. Atyja vitézségi érdemmel kitüntetett harcosa volt a 48-as nagy időknek. Korbuly Imre iskolai tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte, az érettségi vizsgálatot az ottani református Collegiumban tette le. Már mint negyedik gimnázista meglepte tanárait egy híres dolgozatával, majd Széchenyi halálára irt politikai költeményével nagy figyelmet vont magára. Eleinte papi pályára lépett, amitől egészségi okokból megvált és a budapesti papnöveldéből kilépve a jogi karra iratkozott be, ahol 1863-ban mint harmadéves joghallgató egy közjogi dolgozatával pályadíjat nyert. Jogi tanulmányainak befejezése után 1868-ban a győri jogi akadémiához tanársegéddé és könyvtárnoká nevezték ki. 1869-ben alig huszonötéves korában rendkívüli egyetemi tanár lett a pozsonyi jogakadémián, 1871-ben pedig a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanára, ahol 1876 március hó 5-én bekövetkezett haláláig tanított.

Az alig huszonhét éves rendes egyetemi tanár kartársai között a legfiatalabb volt. Számos jogi dolgozata jelent meg szaklapokban és korának egyik hírneves jogtudósa volt.

Dr. Szongott Kristóf

tanár — író
1843—1907.

Marosbogáton született 1843 március 21-én. Szongott János és Donovanák Ripszima szülők gyermekeként. Középiskoláinak Gyulafehérváron való elvégzése után 1863-ban a szamosújvári örmény katolikus algimnáziumhoz választják meg tanárnak s attól kezdve negyven éven keresztül szolgálta az ifjúság nevelésének ügyét. Közben minden szabadidejét az armenisztikának szentelte. Elévülhetetlen érdemei vannak a hazai örménység történetének kutatásában.

1887-ben megalapította s husz éven keresztül szerkesztette az *Armenia* c. magyar örmény folyóiratot. Lefordította Petőfi több költeményét örményre, kiadta Chorenei Mozes „Nagy Örményország” című krónikáját magyar nyelven. Megírta Szamosújvár Monographiáját négy kötetben. Könyvet irt a magyarhoni örmények Genealogiájáról. Halála előtt két héttel jelent meg utolsó nagy műve: „A magyarok eredete” melyben a magyar örmény rokonságot igyekszik bizonyítani. Százakra menő tudományos cikk és értekezés jelzi félszázados irodalmi munkásságát. Kezdeményezésére alakult többek segítségével 1905-ben az Örmény Múzeum Szamosújváron, amely gazdag könyvtárát és gyűjteményét is örökölte. Utolsó percéig dolgozott. 1907 január 24-én hunyt el Szamosújváron, az örménykatolikus főtemplom kriptájában nyugszik.

Szongott Kristóf a hazai örménység egyik legmarkánsabb alakja volt, akinek neve nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon élő örménység előtt ismeretes. Nagy szolgálatot tett nemcsak a magyar, hanem az örmény irodalomnak is. Magyarországon armenisztikával sem előtte, sem utána senki annyit és oly eredményesen nem foglalkozott, mint ő. A magyarhoni örmények genealogiájáról irt könyve hiányt pótló mű

és ma már pótolhatatlan kútforrás. Az általa szerkesztett és évtizedeken át fenntartott Armenia című lapban nemcsak irodalmi és nyelvészeti értekezések, hanem történetírás szempontjából is nagybecsű cikkek jelentek meg. Az örmény őseivel szembeni nagy tisztelet és izzó magyar hazafisága készítették őt arra, hogy „A magyarok eredete” c. munkájában a magyarok és az örmények közeli rokonságára igyekezzen rámutatni.

A hazai örménység Szongott Kristóf nevét mindig tisztelettel fogja emlegetni, mint olyanét, aki az erdélyi örménység sajátos kulturájának megőrzése és ápolása érdekében legtöbbet tett.

Gábrus Zakharias

tanító, polihistor
1794—1870.

1794-ben született Szamosujvárt. Elemi iskoláit Szamosujvárott, középiskoláit és a bölcsészeti tanfolyamot Kolozsvárt végezte. Előbb adóíró-biztos, majd néptanító volt szülővárosában, ahol 42 évig tanított, több ezer gyermeket nevelt fel. Vallásos és örménytárgyú irodalommal is foglalkozott, számos könyvet is írt és egyidejűleg ezermester volt. Szongott Kristóf emliti könyvében (Szamosujvár 1893), hogy földgömböt és száz esztendőre szóló naptárt, szinpadi diszleteket készített, miseruhát himezett és térképeket is készített.

Örmény és magyar nyelven írt könyvei egész könyvtárt tesznek ki. Több verses könyve jelent meg örmény nyelven is. Számos szindarabot írt. A kolozsvári „Hetilap” 1854. évi 20. számában Kőváry László róla írt cikkében őt az örmény Sion Dávidjának nevezi. 1860-ban hasznos közéleti tevékenységéért arany érdemkeresztet kapott. 1870-ben hunyt el szülővárosában.

Az ilyen vallásos, hazafias gondolkodású, őseit és hagyományait tisztelő derék tanítók nevelő munkájára vezethető vissza, hogy Szamosujvár, ez a kis erdélyi város, a magyar hazának oly sok derék államférfit, politikust és katonát adott.

Gajzágó Salamon is Gábrus Zakhariás tanítványai közé tartozott.

A közoktatás terén kiváló érdemeket szerzett

Czetz Gergely

1822—1889

aki Désen született. Tanulmányainak befejezése után 1847-ben Szamosujvárra költözött, ahol az örmény elemi iskolában tanított 1861-ig, a városi algimnázium felállítását pedig ez utóbbiban.

Czetz Gergely kiváló paedagógus volt és részt vett a város közéletében is. Negyven évig tanított az örmény metropolisban és egész sereg szamosujvári örmény ifjú lelkébe oltotta a magyar nemzeti gondolatot, de egyúttal a saját fajtájának tiszteletét is. Városára és az ifjúság nevelésére gondolt végrendeletében is. 35.000 forintot hagyott a szamosujvári Világosító Szent Gergely árvaháznak. Az akkori viszonyok mellett a 35.000 forintos adomány országos viszonylatban is a legnagyobbak közé tartozott. Közcélokra, iskola, árvaház-alapítványokra, templomépítésre való bőkezű adományozás az örmények között egyébként nem ismeretlen.

Egy illustris embersort vonultattam fel. És ez a sor nem kimerítő, hanem csak egy része annak a végnélkülinek mondható ember sornak, amelyben megtalálhatjuk mindazokat az örményszármazású magyarokat, akik izig-vérig magyarokká lettek, sőt azok voltak születésük pillanatában is.

A szigorú kritikusra, az olvasóra bizom a bírálatot. Méretessék meg ezeknek az embereknek magyarsága és rajtuk keresztül az örménység magyarsága, önzetlen közéleti tevékenysége és hazaszeretete. Nem hinném, hogy könnyűnek fog találtatni. Súlyos, tartalmas és értékes magyarság ez! Magyarabb magyarságot annál, amit ezek az emberek éltek és kifejtettek, nehezen tudunk elképzelni.

Holtak és elevenek egy kis népcsoportból emelik fel

tiltakozó szavukat minden oly megnyilatkozással szemben, ami a hazai örménységre nézve bármily vonatkozásban is lekicsinylő vagy kedvezőtlen lehet. Holtak és elevenek tiszteletet követelnek azzal a közösséggel szemben, amihez származásuknál fogva ők is tartoznak, ahonnan ők is, illetve ősük egykoron elindultak.

A magyarországi örmények még abban az időben sem szervezkedtek nemzeti csoporthoz, amikor még egymás között örményül beszéltek. A XIX. századtól kezdve pedig annyira beolvadtak a nagy magyar nemzeti egységbe, annyira egygyé lettek azzal, hogy *minden vonatkozásban izig-vérig magyaroknak érzik és tartják magukat. Sőt hozzáteszem, még azt is, hogy örmény származásuk, az erdélyi örmény ősök, a jelen szerény munkámban felvonultatott embersorok őket az átlagnál nagyobb és mélyebb magyarságra kötelezik.*

Ezt a kötelességtudatot éleszti és táplálja az örmény leszármazás tudata és ennek a tudatnak ébrentartása. Az örmény leszármazás hirdetése nem jelenti az egységes magyar nemzeti jellegben belülről valamilyen al-jelleg hirdetését. Viszont az ősök és a nagy elődök tisztelete nem egyeztethető össze a közös leszármazás kifejezett vagy hallgatóságos tagadásával, amire mi szükség sincs.

A magyarországi örmények múltja és eddigi szerepe például szolgálhat arra, hogy miként kell a befogadó nép nemzeti életébe beleilleszkedni, miként kell a haza érdekeit szolgálni, hogy kell magyarnak lenni! Az örmények faji felsőbbrendűségét igazolják azok, akiket felvonultatam és akiket még felvonultatni lehetne. A hazai örménység szerepe egyúttal a magyarság faji felsőbbrendűségét és nagy nemzeti tartalmát is igazolja, mert az arra alkalmas népanyagot ösztönszerűen és fokozottabb odaadással saját nagy nemzeti élete szolgálataiba illeszti be.

Ismertetésem nem teljes. Foglalkozhatnék azzal a kérdéssel is, hogy az örmény származású egyéneknek tisztán magyar származású személyekkel kötött házassága a múltban és jelenben szerencsés volt-e a vérkeveredés szempontjából? Ennél a kérdésnél legelsőnek néhai Szilágyi Dezső, a legnagyobb magyar jogász nevét kell, hogy megemlítsen, akinek

édesanyja Lukács Anna, néhai Lukács György leánya, örmény származású volt. Néhai Tóth Tihamér megyéspüspök, nagy hitszónok és író, apai nagyanyja Gajzágó Teréz, ugyancsak örmény származású volt. (Gajzágó Teréz férje Tóth Mátyás szolnoki ügyvéd volt, ezeknek gyermekei Tóth Berta, Tóth Csongor és Tóth Julia. Tóth Csongor fia Tóth Tihamér volt). Tóth Mátyás és Gajzágó Teréz unokája Czákó Elemér ny. kultuszminiszteri államtitkár is, valamint Schirilla Achillesz, kir. törvényszéki tanácselnök. Anyai ágon örmény származású dr. Lászlóffy Mihály bpesti ítélőtáblai tanácselnök is, akinek édesanyja Kapatán-Lászlóffy család tagja volt.

Csupán példázóan soroltam fel néhány esetet, mert szinmagyar családok az örmény vérrel való keveredés eseteiben nagynevű, kiváló tehetségű utódokat adtak, szembetűnően nagy számban. Megjegyzem, hogy az u.n. armenoid típus az ilyen vérkeveredéseknél majdnem mindig észrevehető.

A jelen munkám kissé szűkre szabott méretei, adatok hiánya, hozzáteszem még, hogy egyesek közönye folytán sok oly egyén bemutatása maradt ki, aminek hiánya érezhető és a teljesség kárára van. Könyvem már nyomás alatt állott, amikor Törös Tivadar és Petelei István életrajzi adatait is sikerült megkapnom, miértis azokat pótlólag ideiktatom.

Törös (Marusán) Tivadar

író
1859—1895.

Törös Tivadar 1859-ben Szamosujvárt született. Apja Marusán Bogdán kereskedő volt. A kolozsvári egyetemen orvostanhallgató volt, de hajlamát követve, az ott megjelenő „Ellenzék” munkatársai közé lépett (1882), 1884-ben „Budapest” szerkesztőségének tagja lett. Aradon levéltárnok volt. Sokoldalú írói tevékenységet fejtett ki, novelláit melegsíve, mesélő kedélye, előadásának zamatos magyarsága és könnyedsége jellemzik. „Az örmény” című eredeti énekes művét, melynek zenéjét Barna Izsó szerezte, többször előadták Budán, Aradon és Nagyváradon 1890—92. években, Afanisztán Vartán néven 1882-ben „Ürminy—magyar kalen-

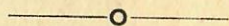
dárium“-ot adott ki, „Válogatott trifás iszmagzásokkal“. Humoros gúnnyal csipkedte meg azokat, kik származásukat megtagadták. Kedvesen örökitett meg sok élcet is, amelyek szülővárosa, Szamosujvár polgárainak kedélyét, szellemességét és sajátos „magyar-örmény“ kifejezőmódját tükrözik vissza.

Petelei István

író és ujságíró
1852—1910.

Petelei István Marosvásárhelyen született 1852 szeptember 13-án. Az erdélyi lokal patriotizmus nagyszerű író-képviselője. Rómer Flóris történetnarrának kedvelt tanítványa volt, aki nagynevű tanárának bölcs, izzó hazaszeretettől áthatott tanításait Magyarország, a Nagyvilág, a Kelet hasábjain megjelent rajzaiban, novelláiban élte át. Már 1880-ban a Kemény Zsigmond és a Petőfi Társaságok tagja. A Keresztek című első kötetét követték „A vidéki emberek“, „Az élet“, „A fülemile“ című munkái. Nagyszámú kiadatlan novellái vannak, amelyek most kerülnek nyilvánosságra. Az erdélyi Szépműves Cég kiadásában megjelent Erdélyi csillagok című kötetben (1935) Járosi Andor nagy tanulmányban ismerteti Petelei István írói jelentőségét. „Idebenn Erdélyben eleven kultusz illeti, odatúl őszinte szeretet, megbecsülés, elevenné tett élet. Ez kijár neki, ennek a nagy értékét, az egyetemes magyar irodalmat és életet a maga sajátos értékeivel gazdagító kedves erdélyi embernek“.

„Petelei nemcsak szerette Erdélyt, de fel is tudta áldozni érte magát. Amikor mindenki Pest felé törekedett, ő akkor adta ki az „Erdélyben maradni!“ jelszót. Novelláiban — mert ezeknek volt utólrérhetetlen tökéletességű mestere, a vidéki székely emberek életébe vezet, olykor olyan mélyen, mintha a legnagyobb magyar elbeszélők egyikét hallgatnánk“. (Kozócsa Sándor: Erdély szellemi élete)

Igyekeztem megvilágítani a magyarországi örmények multját és jelenét. Mozaik képekre irányítottam a figyelmet és ez a mozaik kép még egyes részeiben is, egészben is, fényes, csillogó, folt nélküli.

Dokumentum arról, hogy miként és mekkora számban állottak a hazai örmények a nemzet szolgálatában. A jelen munka iránt mutatkozó érdeklődés foka és méretei lehetővé és szükségessé tehetik, hogy minden közéleti személyre kiterjedő és részletes ismertetést tartalmazó munka kövesse a jelen könyvet.

Többszáz embert vonultattam fel. Annyi érték, ahány név. **Ez a magyarországi örménység, ezek az örmény származású magyarok.**

II.

A magyarországi örmény családok
névsora.

A magyarországi örmények letelepülési főhelyei: Szamosujvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csikszépviz. Csúpnán e négy helyen van örmény katolikus plébániatemplom. Kimondottan örmény alapítás: Szamosujvár és Erzsébetváros, amelyek szabad királyi város címet is nyertek. Az előbbi örmény metropolis, ami egykorú írásokban Armenopolis néven is szerepel, örmény írásokban mint Hajakaghak. Román megszállás alatt Szamosujvárból Gerla, Erzsébetvárosból Dubroveni, Gyergyószentmiklósból Gheorgheni, Csikszépvizből Frumoasa lett. Mire e sorokat írom Szamosujvár, Gyergyószentmiklós, Csikszépviz visszatért az ezeréves Hazához, így egyedül az erzsébetvárosi plébánia maradt román uralom alatt.

Nagy számban találunk örményeket Kolozsvár, Marosvásárhely, Csikszereda, Dés, Ditró és Kézdivásárhely városokban, kisebb számban pedig minden nagyobb erdélyi helységben, különösen Torda, Déva, Radnóth, Székelyudvarhely, Bethlen, Beszterce, Nagysomkút, Kraszna, Balászfalva és Nagysármás helyiségekben. Kolozsvár és Marosvásárhely már nagyobb örmény központ, mint Erzsébetváros, vagy Gyergyószentmiklós.

Örmény települések találhatók még Máramarosban és Szilágyságban.

Nagyobb számban Budapesten is élnek magyar-örmények, más helyeken csupán odavándorolt egyesekről, illetve odakerült örmény származású köztisztviselőkről lehet szó.

Az erdélyi örmény egyházközségek lélekszámban állandó csökkenést mutatnak. Szamosujvárott valamikor abszolút örmény többség volt, sőt volt idő, amikor más mint örmény ott le nem települhetett. A világháború előtt ott közel 1400 örmény élt, ma számuk 600 körül van. Gyergyószentmiklóson kb. 350 örmény katolikus lelket számlál az ottani egyházközség, Csikszépviz pedig kb. 260-at. Legsomorúbb a helyzet Erzsébetvárosban. Valamikor erős örmény egyházközség volt, ma már számuk kettőszázat sem tesz ki. Ez a folyamat már a békeidőben is észlelhető volt. 1911 nyarán felkerestem valamennyi erdélyi örménykatolikus plébániát, mindenütt csak

azt a szomorú megjegyzést hallottam, hogy „ . . . egyre csak kevesebben leszünk! ” Erzsébetvárosban a sekrestyés szomorúan mondta, hogy ha örményt akarok találni, menjek ki a temetőbe, mert ott legalább a sírkövek feliratai jeleznek egy-egy örményt.

Székesegyháznak is beillő gyönyörű templomok közül az egyházközségek immár erősen elnéptelenedtek, az összezugorodási folyamat sajnosan még mindig nem állott meg, pedig ezeknek a községeknek az örmény jellegük különös értéket adott.

Az 1848-as szabadságharc utáni években indultak el ezekről a helyekről az örmények nagyobb tömegekben Budapest és Kolozsvár felé. Ma már elszéledtek az egész országban és örmény családnevekkel minden nagyobb városban találkozunk.

Szongott Kristóf „A Magyarhoni Örmény Családok Genealogiája” cím alatt 1898-ban Szamosújvárott kiadott munkájában megtalálunk minden örmény családnevet; sőt az Erdélyben használatos keresztneveket is, úgy a már használatban levőket, mint a már kihalt családok neveit is. A könyv bevezető részében a „Kolozsvári Ellenzék” c. lap 1894 február 11-i számából idéz, ahol ez a lap a következőket írja: „Ezen neveket a tulajdonosok (örmények) tiszteltté tették a becsületes munka, a hazafiság, a szorgalom, a haza, a társadalom és az egyház terén szerzett érdemeikkel”.

Ezeket a szavakat iktatom ide én is, hiszen alábbiakban patinás nevek vonulnak fel előttünk.

Magyarországon egyes örmény családnevek tipikusan örmény jelleget nyertek, habár azoknak csak egy kis része örmény, túlnyomó része magyar, román, vagy török eredetű szóból származik. Ezek a tipikusan örmény családnevek magyarországi örmény származást árulnak el. Keleten és Armenia területén az örmény családneveket „-ian” végződés jellemzi, Kaukázusban pedig leginkább „-ianc” végződés. Örmény vezetéknévre mutat Keleten az „-uni” végződés is, így Pakratuni, Sziruni stb. Keleten az örmény vezetéknévek „-ian” végződése is olyan jellegzetes, mint „-vics” „-off” a szerb és a bolgár vezetéknéveknél.

Magyarországon tipikus magyar-örmény nevek:

Áján, Ájváz, Amberbo, Amírás, Áved, Ávédik, Ázbej, Begidsán, Bocsántzi, Bogdánffy, Csiky, Czetz, Dajbukát, Donogán, Duducz, Eranosz, Esztegár, Fáraó, Fogolyan, Gajzágó, Gopcsa, Gorove, Govrik, Issekutz, Jakabbfy, Kapután, Kapdebo, Korbuly, Kovrig, Kritsa, Mály, Mardirosz, Mártonffy, Masztig, Mélik, Merza, Nuridsán, Patrubán, Placsintár, Pungucz, Simay, Szaruchan, Szongott, Turdsa, Urmánczy, Vákár, Vertán, Verzár, Zárug.

E neveknek csak kisebb része örmény eredetű, a nagyobbik rész magyar, török, román. Ez a felsorolás nem teljes, hiszen van még sok tisztán örmény eredetű név, de kevésbé ismertek, továbbá van sok magyar hangzású név is, amely mögött számos hirnévre szert tett örmény családot találunk, így Antalffy, Karácsonyi, Ágoston, Lengyel, Lukács, Sárga, Cifra, de ugyanezen névvel igen sok nem-örmény származású családot is találunk, miértis nem mondható, hogy a köztudatba mint tipikusan örmény nevek mentek át.

Alfabetikus sorrendben ismertetem a ma is élő örmény családok neveit, kihagyva az alig egy-két tagot számláló, kevésbé ismert családokat. Általánosságban hivatkozom Szongott Kristófnak már idézett alapvető munkájára, amely az örmény név kérdésével a lehető legnagyobb részletességgel foglalkozik. Sok névnél kútfőül használom ezt a munkát és ahol a név eredetét illetően álláspontom eltérne, Szongott Kristóftól, azt külön kiemelem. A kihalt, illetve csak kevés tagot számláló és kevésbé ismert örmény családok neveit a felsorolás végén külön sorolom fel.

Szongott Kristóf az említett könyvében 1235 családnevet dolgozott fel a legnagyobb részletességgel, régi anyakönyvek, jegyzőkönyvek és egyéb okmányok figyelembe vételével. Az örmény nevek összeállítására körül hervadhatatlan érdemeiket szerzett, mert a munkát még idejében végezte, amikor a nevek eredetére való visszavezetés biztosabban megtörténhetett, különösen az örmény letelepülések területén, sok régi okmány birtokában.

Hogy az örmény családnevek felsorolása teljes legyen, a Függelék végén Szongott Kristóf összeállításában sorolom

fel a kevésbé használatos, valamint a teljesen kiveszett neveket, még azokat is, amelyekre ma még az örmény letelepülési helyeken sem emlékeznek vissza az emberek.

Antalfi, Antalfy

Szamosujvári eredetűek az Antalfyak. A név előfordul a nem örmény családoknál is. Antal névnek az örményben „Anton“ felel meg. Ezért szerepel az Antalfy név a régi feljegyzésekben „Antonás“ alakban is. Az örmény származású Antalfyak ma már kevesen vannak.

Ábrahám

Eredetileg keresztnév lehetett és idővel vezetéknevévé vált. Pattantyús előnévvel kivétel nélkül örmények. Több közéletű férfit ismerünk e néven, politikust, tanárt, ügyvédet stb.

Ágopsa

Agop (Hagop) és dsan szavakból lett. Hagop=Jakab, dsan=elket jelent törökül. Keleten az örményeknél gyakran találunk ilyen eredetű örmény nevekkkel, így: Ohandsa, annyi mint János lelke, Aghadsan, Hagopsa. Az „n“ betű elmaradásából lett Agopdsan-ból, idővel Ágopsa. (-dsan, -sa végződésnek megfelel). Nincs összefüggésben a perzsa „sah“ szóval, mert keleten a dsan és dsa formában használatos, nem „s“ hanggal, hanem mindig „tse“ hanggal.

Ágoston

A keleti örményeknél kevésbé használt keresztnév, amiből Erdélyben vezetéknevé is lett. Miután e névre ismételt névmagyarosítások történtek, csak az örmény-katolikus plébániák területéről való leszármazás engedhet vélelmet örmény eredetre.

Áján

török szó, vezetőt, előljárót jelent. A család szamosujvári.

Ájváz

török szó jelentése: a cselédség feje, ispán. Török pasák háztartásában voltak ájvázok. Keleten is gyakori vezetéknevé: Ajvazian érsek és fivére Ajvazovszky, a híres tengerfestő. A család erzsébetvárosi. Szongott tévesen vezeti vissza e nevet az „ájváh“=törökül birsalmát jelentő szóra.

Ákoncz, Ákontz

görög szó jelentése: dárдавető (akontisztész). Gyakran fordul elő kettős családi név alakjában: Ákontz—Kövér, Ákoncz—Manug. Szongott szerint a család egyik része 1789-ben a nevét Szebenire változtatta, másik része pedig Fark nevet vette fel. Gyergyószentmiklós egyik legrégebbi örmény családja. Az ottani örmény katolikus templom megépítésekor — 1733-ban — az egyháztanács elnöke Ákontz Tódor volt. A régi egyházi anyakönyvekben a család Krikorian (Gergelyfi) néven is szerepel. Híres orvosokat adott a család. Velencei Mechitarista Rend egyik érseke Ákontz—Kövér István volt.

Álács

szamosujvári család. Szongott szerint Álács és Rátz egy család. Ma már ritkábban fordul elő ez a családnév.

Alexa

minden valószínűség szerint az örmény Alikszan-ból lett (=Sándor; alexis=görögül oltalmazó). Előbb keresztnév, utóbb vezetéknevévé lett. A család szamosujvári; a város alapításakor a terveket Alexa nevű mérnök készítette el. A város jelenlegi örmény katolikus plébánosa Alexa Ferenc, akit 1914-ben szenteltek fel örmény katolikus pappá Rómában. (Az ottani „Propaganda Fide“ papnöveldeiben végezte áldozó papi tanulmányait). Az Alexa család több örmény-katolikus papot adott, innen Alexa Derder, Der—Kirkor (Pap Gergely) Alexaian stb. nevek is. A család egy része Elekesre magyarosította nevét.

Ámberbo

Magyarországon a család kihaló félben. Torda vidékén élnek kevés számban Ámberbo-k. A háború előtt Erzerumban élt Amberbo Mózes, magyarországi származású örmény katolikus püspök. Amberbo jelentése: ambar=kamra, raktár, ambarabed=raktárfőnök örményül; ambarabah=raktárőr. E szóból alakulhatott a név. Szongott szerint a perzsa amberbuh=jó illat — szóból ered.

Amirái, Amirás

Arabul emr, omr=parancsolni, emir=parancsnok. Törökör-

szágban „amira“ szultáni tanácsost, rangot és előkelő címet jelentett, mint a „cselebi“ szó is, Amirá-ból alakult Amirás. Keleten is ismeretes az Amirajan név. Szongott szerint az erdélyi örmények az Emericus név kifejezésére használták az Amirás nevet. Ugyanezen eredetre vezethető vissza Amirovics név is. Kaukázusban Amirov hirneves család.

Anieczhi

örmény jelentése Ani városbeli; „czi“ rag a város nevek mellett odavalót jelent. Így Ani-eczi, Botosan-czi, Gamen-czi, Urmán-czi stb. Az Anieczhi név Anierdsi alakban is előfordul, valamint Anyegdsi alakban.

Ánton, Ántonás, Antonovics

Antal névből alakított vezetéknevek, részben magyaros, részben szlávos képzővel.

Aszvadur

Asztvadz=örményül Istent jelent; Asztvadzadur=Istenadta, szláv formában Bogdán; Aszadur, Aszvadur ennek népies megrövidítése; Keleten ma is ily módon rövidítik meg ezt a nevet és Asztvadzadur helyett egyszerűen Aszadurt mondanak. Eleinte csak mint keresztnév szerepelt.

Ávák

örmény szó, jelentése fő, vezető, nagy. A húsvéti nagyhét napjait „ávák“ szóval jelölik, így avak — sapat=nagyszombat. Ahol több pap működik, ott a vezető pap címe ávák — erez (erez=pap).

Áved

örmény szó, jelentése „jó hír“. Avedaran=jó hirt tartalmazó, azaz evangelium.

Ávédik

Áved szó többese, jelentése: jó hírek. A név Keleten is használatos Avedikian és Avediszian alakban, ismert családnevek. Magyarországon két Ávédik család van, az egyik Erdélyből származik (Erzsébetváros) az anyakönyvekben „stambulci=konstantinápolyi“ névvel van jelölve. A másik Ujvidékről, ahová 1739-ben Belgrádból 40 örmény család menekült a

törökök elől. Lengyelországban, főleg Lembergben is éltek Ávédik-ek. Dr. Ávédik István orvos, Ávédik Lukács esperes és dr. Ávédik Simon kúriai bíró emlékét Budapesten a II. kerületben az „Ávédik utca“ örökíti meg. Bécsben pedig dr. Ávédik István orvos (szül. Ujvidéken 1804-ben) emlékét a XIV. kerületben örökítették meg egy róla elnevezett utcával.

Azbej, Azbé

török szó: athbej=lófő, lovas parancsnok, ath=ló. Örményül aszbed=nemes, parancsnok; Azbej ezek egyikéből alakult ki. Gyergyószentmiklóson élnek Ázbé-k. Az erzsébetvárosi ág Károli-ra magyarosította nevét.

Babig

Bab=nagyapa örményül, babig=nagyapus. (-ig kicsinyítő rag). Keleten Babigian gyakori vezetéknev.

Bajáczi

Baja-czi=Bajából való. Baja romániai helység a régi magyar határhoz közel. Baja románul bányát is jelent, „czi“ örmény rag származási hely megjelölésére, odavalót jelent. Bajáczi név magyarra fordítva=Bányai, Bajá-ból való, bányából való. Szongott szerint a Bányai család Nagybányán lakott és e városról nyerte a nevét, ami Bánójian alakban is előfordul.

Balta

szamosujvári család, magyar nemességet kapott. Szongott a nevet az oroszországi Balta község nevére vezeti vissza és Ohaneszian nevű család megjelölésére szolgált.

Bányai

Bajáczi család magyarra átültetett neve. Szamosujvári család. Ennek a családnak tagja volt Bányai Elemér (Zuboly.) Lásd fentebb Bajáczi nevet. Régi irásokban Bajáczi és Bányai együtt is szerepel, így egy helyen „Bajáczi másképp Bányai.“

Bárány

Baron szóból fejlődött ki. Az értelmiséghez tartozó férfinak az örmény nyelvben „baron“ megszólítás jár, urat jelent. Baronból Bárány lett és később az anyakönyvekben ezt a Bárány nevet visszaörményesítették tévesen Karimisz-re, ami

bárányhúst jelent. Az örmény származást csupán a Szamosujvári eredetű „Bárány“-okról feltételezhetjük.

Batrin

szamosujvári család, románul öreget jelent. Azonos Dzerig családdal, ami örményül ugyancsak öreget jelent.

Beczás, Beczási

Szongott szerint Beregszászból valót jelent, a középső szótag kihagyásával alakult ki. Beregszász-czi=beregszászi. Beregszászból lett Beszás majd Beczás, illetve Beczási.

Begidsán

Begdsi — törökül — ört, éjjeli ört jelent. Az örmény névképző rag hozzáadásával: Begdsian, amiből Begidsan lett. Örmény formában Bahagian is szerepel, „bahag“ örményül ört jelent; szamosujvári család. (Lehetséges, hogy bejdsan-ból alakult ki ez a név. Bejdsan, begdsan=uram—lelkem, bej=úr, -dsan=lélek törökül; Beg-dsanból Begidsan.)

Belcsug

szamosujvári család. Szongott szerint román szó, bőséget jelent. A szó végződése viszont örmény eredetre mutat (ug=kicsinyítő rag).

Beteg

eredetileg Betag, Bethag, Bethag alakban szerepel. Bethag örményül méhkast jelent. Nincs adat, amely szerint ez a név „betegségre“ volna visszavezethető.

Bocsánczi

Botusan-czi, azaz Botusanból való. Botusán moldva város, ahonnan sok örmény jött át Erdélybe. Ugy Szamosujvárt, mint Gyergyószentmiklóson élnek Bocsáncziak. A név Botosani, Botusanczi alakban is szerepel. A család magyar nemességet nyert.

Bogdán, Bogdáni, Bogdándi

szláv nyelven „istenadta“, így az örmény Aszadurnak, a görög Theodornak felel meg.

Bogdánfi, Bogdánffy

család neve eredetileg Bogdán volt. Moldvából vándorolt be

a család őse Vajdahunyadra és pedig még a nagy örmény bevándorlás előtt. Apafi Mihály fejedelemtől 1667-ben magyar nemességet kapott a Bogdánffy család, előneve „vajdahunyadi“. Bogdán Miklós vette fel a Bogdánfy nevet.

Szongott említi, hogy 1782-ben a szamosujvári örmény templom tornyának felépítésénél Bogdánfy Gábor volt a munkafelügyelő, akit egyik helyen Gabriel Bogdánfian-nak, másik helyen Gabriel Gajzagoiannak neveznek a feljegyzések. ebből arra következtet, hogy a Bogdánfy és Gajzágó egy család.

Bor, Boór, Borbiró

Erzsébetvárosban és Gyergyószentmiklóson éltek. A név szerepel Boros alakban is. Örményes alakban Kinovian=Kini=bor, Kinov=boros, részeg. Az erdélyi örmények között a Borbiró név is előfordul, örmény anyakönyvekben Borbirojan, Borbirovjan alakban is.

Budzát, Buzát, Buzáth

Szongott ezt a nevet román szótöbblől származtatja, ami ajakot, ajakost jelent.

Buslig

örmény hangzású név, Szongott szerint „rövidlátót“ jelent.

Chácsig

Chács örményül kereszt, chácsig=kis kereszt; gyakori kereszt-név keleten, megfelel Keresztélynek. Keresztnévből alakult idővel vezetéknevvé, ami ma már nem fordul elő, mert a család kihalt.

Charib

Charib törökül idegent, bevándoroltat jelent, de kizárólag férfiakra alkalmazzák e szót, így bevándorolt, magányos iparosokra, tisztviselőkre stb... Megkülönböztetett névül szolgált eleinte és pedig a meglevő vezetéknev mellé, idővel az eredeti vezetéknev kiesett és a megkülönböztető névből lett a vezetéknev. Ez a név ma már alig fordul elő. Azonos a Harib névvel. Leginkább Lengyelországból bevándorolt örmény családokat jelölték meg külön Charib, Harib melléknévvél.

Cheul

szamosujvári örmény család. A név Chevul alakban is szerepel

Capdebo lásd Kabdebo-t.

Császár

Csikszipviz, Erzsébetváros, Marosvásárhely, Dés városokban élnek örmény származású Császár nevéek. Csak az örmény katolikus plébániák területéről való leszármazás esetén feltételezhető az örmény származás. A család neve eredetileg Chontikhar volt, amit Császárra magyarosítottak.

Csausz

törökül „csaus“ parancsnokot jelent, ma az örmestert nevezik csausnak. Örmény anyakönyvekben a név „csaus“ alakban szerepel, idővel változott Csausz-szá. Simai család egyik ágának volt ez a megkülönböztető neve. Csausz Márton híres orvos és egyetemi tanár volt.

Csiki, Csiky

mindenesetre csikmegyeit jelent. A „Csiki“ név leginkább örmény eredetre mutat, habár vannak nem örmény származású Csiky nevéek is. Nagyszámú család. Erdély legtöbb városában találkozunk Csiky névvel, legtöbbit Gyergyószentmiklóson, Erzsébetvárosban és Kolozsvárt. A család egyik ága nemességet is nyert. Csiky Gergely hirneves író. Régebben örmény anyakönyvekben Csukczi név is szerepel, ami ugyan csak Csikit, csikmegyeit jelent.

Czárán

Dél-Magyarországba költözött erdélyi örmény család. Erdélyben, Erzsébetvárosban élnek még Czáránok. Egyik ága magyar nemességet kapott. Moldovából vándorolt be a család Erdélybe, onnan pedig egy része Dél-Magyarországba ment.

Czetz

jellegzetes örmény családnév; elég nagy számban élnek Erdély különböző városaiban, ahová Szamosujvárról költöztek be. Czetz János 48-as tábornok.

Czifra, Cziffra

az erzsébetvárosi és a gyergyószentmiklósi örmény katolikus

plébániák területéről jutottak Erdély különböző városaiba. Örmény anyakönyvekben Czufra alakban is szerepel.

Dajbukát

román eredetű szó, jelentése „adj gabonát“. Eredetileg gabonakereskedő család megjelölésére használtott. Jellegzetes magyar-örmény családnév, valamennyi erdélyi örmény katolikus plébánia területén találkozunk Dajbukát névvel. Eredetileg megkülönböztető név volt és Dajbukát Ágopsa, Dajbukát Zakhariás nevé egyének voltak.

Dániel

eredetileg előnévből alakult a családnév. A család egy része nemességet nyert „szamosujvárnémeti“ előnévvel, Dániel Ernő v. kereskedelmi miniszter pedig báróságot.

Dávid

székely vidékeken előforduló örmény családnév.

Deák

a kántor megjelölésére használt szó, amiből később családnév lett.

Derder

a lelkészt, a plébánost nevezték „derder“-nek és keleten a nem egyesült örmények ma is ezzel a névvel jelölik meg a papot, ami der=úr szónak megkettőzéséből lett.

„Der“ több családnév elején szerepel, Der Kirkor — Pap Gergely, Der Szimon=Pap Izsák stb. . . Der szócskával keleten a családnevekben gyakran találkozunk, így például Der-Hagopian, ami ott használatos, ahol valamelyik papnak leszármazójáról van szó. (A nem — egyesült örményeknél az alsópapság házasságot köthet.) Ha a lelkész neve Hagop volt, őt Der Hagopnak, azaz Jakab tisztelendő úrnak szólították, gyermeke pedig Der Hagopian családnévet vehette fel és ez a név átment a további leszármazókra is mint vezetéknev.

Dobál

törökül topál sántát jelent, így topál Ahmed=Sánta Ahmed. A kezdetleges név-viszonyok mellett keleten még jelenleg is így keletkeznek családnevek.

Dobos

magyar szó, szamosujvári család.

Dobribán

Dobrak=zsák, tarisznya. A „ban“ képző örményül foglalkozást jelent (így például tur=ajtó, Trneban=portás, Bardez=kert, bardizban=kertész)

Dobribán=aki a zsákokat őrzi, kezeli. Nincs összefüggésben a szláv „dobre=jó“ szóval.

Dondon

Szongott eredeti magyarázatot ad: Der Chacsadur és Der Ohanesz családok összeházasodtak, a Csacsadur és az Ohanesz neveket kihagyva a két Derből Derder, abból pedig szlávos formában (Der=Don) Dondon lett. Megjegyzem, hogy don örményül ünnepet jelent.

Donogán, Donagán

Don=ünnep; donagan=ünnepi, ünnepélyes örményül.

Donszki, Donszky

jelentése Don vidékéről való.

Dragomán

tolmácsot jelent. Idegen szó, örmény alakban tharkman=tolmács.

Duha

gyakori név; csak az erdélyi örmény plébániák területéről való származás adhat vélelmet örmény eredetre. Jelentése vitás, mert ez a név magyar, tót, román és szláv vidékeken is előfordul.

Duducz

szamosujvári család. Előbb keresztnév volt, idővel vezeték-névvé alakult. Szongott a nevet „duducz=sokat fecsegő, boldogost jelentő szóra vezeti vissza. Dudu szóval a nagyanyót jelölik. Duducz további kicsinyítés, így lehet „vénasszonyos“.

Dzárug

Zárug alakban is szerepel, magyarázatát lásd ott.

Dzerig

Dzer — örményül — öreg, Dzerig kis öreg. Szongott kuta-

tásai szerint ugyanaz a család Dzerig és Zárug átírással is szerepel. Ig és ug kicsinyítő ragok.

Elekes

Alexa név magyarosított alakja.

Ember

Szongott „embej“ — „ebe“ török szóból származtatja, ami nagyanyót, dajkát jelent. Embej név is előfordul Eráélyben.

Eranosz

görög eredetű szó, főnököt, vezetőt jelent. Erani örményül boldogot jelent.

Erszényes

Dobribán név magyarosított alakja.

Esztegar

románul Stegar=zászlóvivő, ebből a szóból lett Esztegar. Több régi, szamosujvári okmányon Stegar alakban is szerepel a név.

Fáraó

az egyiptomi fáraó örmény átírásban pharavon. Szamosujvári iratokban faravonian név is előfordul. (-ian családnév képző rag) Ezzel azonos a Fáraó név.

Fehér

Eredetileg a család neve Dsermag volt, ami örményül fehéret jelent. Ezeknél a magyarra fordított neveknél a származás megítélése csak a legnagyobb óvatossággal történhet meg. Több „Fehér,“ nevű zsidó mondta magát az utóbbi években örménynek, aki eredetileg Weisz volt.

Fekete

ritkábban fordul elő az örmények között. A család eredeti neve Szievmitkó volt, ami örményül fekete eszű, de egyúttal feketefejú, feketehajú jelzésre szolgál. Emellett szól az, hogy Nyegrucz és Karakas (=törökül feketehajút jelent) alakban is szerepel ez a családnév.

Flóra

Várteresz=rózsaaarcú örmény családnév románra történt át-

fordításával keletkezett a név. Előfordult Flória, Florian alakban is.

Fogolyan

Eredetileg Fugulyan alakban. Szongott a román fug=futó szóra vezeti vissza akként: fug=futó, fugul a futó, hozzá a családképző rag: -ian, Fugulian, Fuguljan, majd Fogolyan. A név Fogulan, Fegulan alakban is előfordul. A család egyik része Kandra nevet vette fel, egy másik része pedig Forgácsra magyarosította a nevét.

Gajzágó

a régi örmény nevek között gyakran találkozunk Gagh, Gah jelzővel, ami örményül sántát jelent. Így pl. Gah Lukács, Gagh Márton stb. A gh torokhangot sok helyen „h“-nak ejtik ki. Szakó az örmény Szahagnak népies formája (így Margosz helyett Margó, Mardirosz helyett Mardo, Mrdo stb..) Szahag Izsákot jelent. Gagh Szakó tehát Sánta Izsák. Gagh—Szakó, Gáh—Szakóból lett Gajzágó. A sok módosítás ellenére ez a név örményhangzású ma is annyiban, amennyiben Gajdzág—villámot jelent. Egyesek ez utóbbi magyarázatot fogadják el és hivatkoznak arra, hogy az egyik, Itáliába került Gajzágó neve olasz alakban mint „Fulgore“ szerepel, török nyelven pedig Yildirim-nek van jelölve, ami ugyancsak villámot jelent. Szamosújvárott az örmények Gajzágót hosszú évtizedekig Gagh—Szákónak ejtették ki, ekként hívták a Gajzágókat, az ottani anyakönyvekben a név Gág Szákó, Gáj Szákó, Gaghszákó alakban is szerepel.

Gábrus

Gábriel névből lett, annak kicsinyítő alakja.

Gál, Kál, Kail

kail örményül farkast jelent, Kailból lett Kál, majd Gál, ami azonos úgy a Farkas, mint Wolf családnévvel. Átalakulhatott Gágh szóból is, ami sántát jelent. Az örmény gh torokhangnak a görögben l felel meg, így Levontes=Ghevont. Gághból ilyen átírással Gál lesz.

Gamenczi

Kamenec lengyel város, egyike volt a legnagyobb örmény le-

települési helyeknek, ahonnan idővel többen jöttek át Erdélybe. „-czi“ örmény rag, megfelel a latin — iensis — nek. Kamenec-czi=Kámanecből valót jelent, ebből lett Gámenci.

Gáspár

keresztnévből alakult vezetéknev, eredetileg Gászpár volt.

Gárábed, Garabeth

örmény keresztnev, vezetőt jelent. Keresztelő Szent Jánost értik alatta. Keleten ma is igen gyakori név. Szurp Garabed híres búcsújárárhely volt Kis Ázsiában, ahová még a mohamedán kurdok is jártak.

Gergely, Gergelyfi, Gergelyffy

az örmény Krikor — népies alakban Kirkor — Gergely keresztnévből lett, lásd Kirkosa-t is. Kirkor=Gergely az örmények között gyakori keresztnev volt, hiszen védszentjük Világosító Szent Gergely.

Gogomán

szamosújvári család. Eleinte mint megkülönböztető melléknév szerepelt, román eredetű szó. A család egyik része Tódorfira magyarosította nevét.

Gopcsa

szó örmény jelentése gomb. Szongott szerint Ágopsa (l. ott) névből alakult át az „á“ kihagyásával.

Gorove

örményül „gorovi“=erőst jelent. Egyik ága nemességet kapott.

Govrik

a család egy része Govrig-nak, sőt Kovrig-nak írja nevét, egyesek szerint a török „gevrek“-re vezethető vissza, ami tojásos tésztából készült perecet jelent. Román nyelven is Kovrig=percec, e szót a románok is a törököktől vették át. Mivel a gevrek belül szivacszerű és könnyű a török „gevrekesi“-nak nevezi azokat, akik sokat és feleslegesen, tartalom nélkül beszélnek. Lehetséges, hogy Govrik név Gorove-ből lett. Gorove=erős, Gorovig=a kis erős, Gorovig-ből lett idővel a mássalhangzók felcserélésével, ami gyakori jelenség, Govrig,

majd Kovrig. A Govrik család egy része nemességet kapott. A név mindenesetre örmény hangzású.

Görög

a görögöt az európai Törökországban „urum“-nak, azaz rómainak nevezik, az örmények pedig „horom“-nak, horom alatt csak a törökországi görög értendő, míg a görögországi görögöt a törökök „iunan“-nak, azaz ionainak nevezik, az örmények pedig „hujn“-nak. Horom, Honan=(iunan) magyarországi örmény családnevek voltak, ezeknek a magyaros „Görög“ felel meg, idővel arra fordították le a nevet.

Gyergyai

Gyergyóból valót jelent, ritkán előforduló magyarörmény név.

Gyergyánfi, Gyertyánffy

a család neve valamikor Dserak volt, ami örményül fényt, gyertyát jelent. Szeme világa=acski dserake. Ennek fordításából lett Gyertyánfi, Gyertyánffy. Nemességet nyert.

Hákovits

előfordul Hankovits alakban is, sőt Hánkovicsian formában is. Hankó név további alakításából keletkezett név.

Hari, Harry

Szongott szerint Chárib, Háríb névből lett, az utolsó betű elhagyásával.

Harmath, Harmat

magyarra fordított családnév. Szamosujvári anyakönyvekben „Harmat alias Moroz“ bejegyzés található, Moroz lengyelül harmatot jelent. Szongott szerint Harmat név Moroz magyar alakja, miértis eredetileg Lengyelországból bevándorolt család.

Haraga, Haragai, Hárága

szamosujvári család. Szongott „hara-ga“ örmény szavakra vezeti vissza, ami „mindig meglevőt“, örökkévalót jelent. Ámde egész mondatokból nem igen szoktak nevek kialakulni.

Harib

idegent, bevándoroltat jelent törökül; lásd Charib nevet.

Hollósi, Hollósy

Korbuly család egyik megmagyarosított neve. Nemességet nyert.

Issekutz

Iszaak (röviden Szahak) örményül Izsák. Utz kicsinyítő rag, Iszahak-utz=kis Izsák. Ebből lett Issekutz. A név Szekutz, Issekutz, Iszekuczján, Iszikutz alakban is előfordul. A család több ága kapott nemességet.

Izmael

a név eredetileg Izmaelczi volt, azaz Izmail-ból való. (Romániai város.)

Izsák

szerepel Izsáki, Izsáky alakban is.

Jagamas, Jagamast

Désen, Szamosujvárott előforduló név. A legkülönbözőbb alakokban fordul elő ez a név, így Jogomos, Jagomos, Jogomosján és rövidítve még Gomosta alakban is.

Jakab, Jakabb

keresztnévből lett családnév. (Jakabb Bogdán képviselő.)

Jakabfi, Jakabffy

nemességet nyert család. Jakab örményül Hagop; a név Hagopfi, Ágopsa alakban is szerepelt korábban. Jakabfi név a szamosujvári anyakönyvekben már 1768-ban előfordul. (Szongott id. munkája, 88 old.)

Kapatán

a család egy része Lászlóffi, Lászlóffy néven is szerepel és pedig már a XVIII. sz. végén. Lászlóffy-ak magyar nemességet nyertek. A név Kapitán alakban is szerepel. Kapitán alatt hajóparancsnok is érthető, valamint hadseregbeli kapitány.

Kapdebo, Kabdebo

román szó, ökörfejet jelent. A család nemességet nyert. Előfordul Capdebo alakban is. Szongott szerint Bogdán család egyik része nagykereskedést űzött marhákkal, amiért a család cimérében levő ökörfejről Kapdebonak neveztetett.

Karácsony, Karátsonyi

a család egy része nemességet nyert, sőt egyetlen örmény család, amelynek egyes tagjai grófi rangra emelkedtek. Az örmény nyelven Krecsuniannak nevezik a családot. Ez a név is a legkülönbözőbb formákban fordul elő, így Karátson, Karácsonyi, Karátsony, Karácson és Krecsunian.

Kasza, Kosza, Khosza

szamosujvári család, magyarra fordított neve Kopár, a név eredetileg Kosza.

Katona

magyarra átültetett név, csak örmény alapítású városokból való leszármazás esetén vélelmezhető az örmény eredet.

Kazacsai, Kazocsay, Kozocsa

és szerepel Kozocsay alakban is.

Kendov

erzsébetvárosi család, előfordul Khendov, Kendof alakban is. Szongott szerint jelentése kopasz.

Keresztes, Keresztesi

az erdélyi örményeknél a XVIII. században gyakori volt a Chacsig név, ami kis keresztet jelent. (chacs=kereszt) Ennek magyarra fordításából lett a Keresztes név.

Kirkosa, Kirkos

Krikor=Gergely, népiesen Kirkor, -csan, -csa rag hozzáadásával (lásd Ágoposa-t) lett idővel Kirkorsa, majd Kirkosa, amit a család egyik része Gergelyfi-re magyarosított.

Kis, Kiss

Szongott szerint Bizdi örmény név magyar fordítása. Bizdig örményül kist, kicsit jelent; Bizdigből lett Bizdi. Összefüggésbe hozza Ázád családdal is. Ázád örményül szabad-ot jelent. Szabad törökül Kisi.

Kopár

Kosza család magyarra fordított neve.

Kopasz

Előfordul Kopacz, Kopocz alakban is.

Korbul, Korbuly

magyar nemességet nyert a család. Egyik ága a nevét Hol-lósy-ra magyarosította. A név régi anyakönyvekben Korbu, Korbul, Korbully, Korbulian alakban is szerepel.

Kovrig

lásd Govrikot. A család neve Szongott szerint eredetileg Haraga volt és Ambrus, Haraga, Kovrig család egy család.

Kosztin, Kosztánda

Mindkettő Kontantinusból lett, amit örményben Kosztan-nak mondanak.

Kozocsa

lásd Kazacsay.

Kövér

régebben szerepelt Kövérjan és Kiuvirján alakban is, magyarra fordított név, Ákontz család egyik része Ákontz—Kövév kettős névvel szerepel.

Kritsa, Kricsa

Cirilből lett. Ciril=Kiril, csan-csa raggal Kirilcsan (régirásokban ebben az alakban szerepel). Kirilcsából lett Kritsa. Szongott ezen következtetését alátámasztja az a tény, hogy XVIII. században a név még Kirilecsa-alakban szerepel. Csan-csa magyarázatot lásd Ágoposa névnél.

Láda, Ládai

magyar szó. Örményül láda=Szendug. Lásd Szongott nevet.

László

szamosujvári család. Kapatán, Lászlófi, Lászlóffy családdal azonos.

Lászlófi, Lászlóffy

Lászlóján, Vaszilján alakban szerepel régi irásokban a név. További magyarosítással Lászlófi, Lászlóffy lett belőle.

Lázár

örmény Ghazar (Chazar) magyar alakja. Nemességet nyert.

Lengyel

lengyelországi származásra valló név, Ilách alakban is szerepel. Lech örményül lengyelt jelent. Nemességet nyert az egyik ága.

Leon

Leo, örményül Levon-ból lett. Örmény nyelvű anyakönyvekben Levonian alakban is szerepel. Levonian intézet Rómában, XIII. Leo alapítása.

Lukács

egyik legelőkelőbb örmény család, nemességet nyert. Kiváló államférfiakat adott a Lukács család.

Lukácsi, Lukácsy

Lukácsból alakult.

Máli, Mály

Mál örményben is használt török (eredetileg arab) szó : árút, vagyont jelent. Mál-li (török -li rag, -os, -as) vagyonost, gazdagot jelent.

Málnási, Málnásy

Málnásból való. Ma Gyergyószentmiklóson élnek Málnásiak. A név Mánási alakban is előfordul.

Mánya

Szongott rámutat arra, hogy Manugian Kristóf ugyanazon régi okmányon Christophoros Mánya néven is szerepel. Manug örmény név, kis fiút jelent; Manug, Manugian, keleten ma is használatos kereszt-, illetve vezetéknev.

Máramarusán

Máramarosianból lett, ami máramarosit jelent.

Mardirosz

martír, vértanú örményül; gyakori keresztnév az örményeknél ma is és pedig annyira, mint nálunk István, Lajos stb. nevek.

Márnai

szamosujvári család, a név eredetileg Márne volt.

Mártonfi, Mártonfy, Mártonffy

Mardirosz örmény keresztnévet magyarosan Mártonnak írták. (A velencei Szent Mózes templomban egy örmény kereskedő van eltemetve, sírkövén neve latin betűkkel Martinus, örmény betűkkel Mardirosz szerepel. Mártonfi=Mardiroszian, azaz Mardirosz fia. A család nemességet kapott. Mardirosz mártírt, vértanút jelent.

Mechitarian

Mechitar örményül vigasztaló, gyakori keresztnév örményeknél. Mechitarian=Mechitar fia. Előfordul Mechitarean alakban is és Keleten ma is előforduló családnév.

Mélik, Melikh

arab szó, törzsfőnököt, családfőt jelent, sőt bizonyos vonatkozásban fejedelmet jelent; vallási vonatkozásban az angyal szó kifejezésére is használják, gyergyószentmiklósi család. Melikian keleten ma is előforduló vezetéknev. Kaukázus népéinél, különösen a georgiaiaknál igen sok a „melik“, akik fejedelmi ősökkel dicsekednek.

Merza

Mirza perzsa nyelven előkelő urat, herceget jelent, valamivel magasabb rang, mint a khán. Mirzából lett Merza. Régi írásokban Mirza alakban fordul elő. A mirza szó mint cím az örményeknél is használatos volt. (Mirza, Mrza, Merza)

Meskó

Erzsébetvárosban élő család. Wolf család egy része Meskónak is írja magát. Szongott e névnek igen érdekes magyarázatot ad. Egy váltót talált 1772-ből, amelyen ugyanazon váltóadós nevét Melkon-nak és Mesko-nak írta alá. Az örmény l (lion) betű és s (sa) betű nagyon hasonlít egymásra, könnyen összetéveszthető a kézírásoknál. A név eredetileg Melkon volt, abból elírás folytán lett volna Meskon, majd Mesko. Melkon örmény keresztnév, Melkonian családnév, keleten ma is használatos, jelentése Melchior.

Miklósi

használatban Miklósy alakban is szerepel, gyergyói család.

Minász

keresztnev, ma is használatos keleten, Minaszian alakban családnév.

Miron

Meron, müron az a szentelt olaj, amellyel a keresztelés után a csecsemőt megkenik, konfirmálják. Mint keresztnev előfordul keleten is. A szó görög eredetű. Ha valakiről azt mondják, hogy nem maradt rajta már meron, azt jelenti, hogy erőlcseleg lecsuszott ember.

Misug

örmény szóból lett, ami középest, közép nagyságút jelent, például közepes magasságú ember=micsug mart.

Moldován

moldvai, Moldovian alakban is szerepelt ez a név. Előfordul a Moldovci név is, ami ugyancsak Moldová-ból valót jelent.

Molnár

csak az esetben vélelmezhető örmény leszármazás, ha valamelyik erdélyi örmény plébánia területéről származik.

Muradin, Murad

Murad keresztnev úgy örményeknél, mint törököknél; arab eredetű szó és vágyat, óhajt jelent. Gyakori keresztnev és Muradian alakban vezetéknév most is keleten. Szamosujvári család.

Násztur

Nestor elferdített alakja, seniort jelentett eredetileg, így azonos volna Dzerig családdal. Szongott szerint Kapatán, László, Dzerig, Násztur egy család.

Negrucz, Nyegrucz

Neger kicsinyítő raggal, Negerucz, Negrucz. Jelentése azonos Fekete, Szev-mitko (fekete, azaz sötétfejú, barnahajú) vezetéknévvel.

Nigol

Miklós örményül Nigoghos, de rövidítve keleten is Nigholt

mondanak. Eredetileg keresztnev volt. Gh és l hangok változását lásd Gál névnel!

Novák

Szongott szerint Avak volt a család eredeti neve és Novak, Avak, Donovanék egy család. Nemességet kapott.

Nuridsan, Nuritsan, Nuridsány

Nur arabul világosság, fény, dsán=lélek; Nuridsan=világosság lelke. Használják e szót „lelkem, szemem fénye“ értelmében is. Keresztnev ma is keleten. Nur szó arab nevekben gyakran fordul elő, így Nureddin, Nurichan szóval csak az esetben hozható összefüggésbe, ha a nevet „Nurikhán“-nak ejtették volna ki.

Osztian

Keleten is előforduló családnév. Szamosujvári örmény család. Szongott a román Ostein-ből származtatja, ami katonát jelent.

Ötvös, Ötves

a család eredeti neve Voszgerics, Oszkerics volt, ami örményül aranyművest jelent (vosgi=arany). Szamosujvári és erzsébetvárosi család. A nevet Ötvesnek is irták. Voszgericsian családnév keleten ma is gyakori. Oszkerics családnak szászok által lakott vidékre került tagjai nevüket Goldschmied-nek irták. Eleinte a név megkülönböztető melléknévül szolgált.

Pakulár

szamosujvári család. Szongott Pecurariusra vezeti vissza, mert Pecurial, Pekurár alakban is előfordul.

Pap, Papp

a család eredeti neve Derder volt. Lásd Der, Derder. Der Hagop=Jakab főtisztelendő, Der Kirkor=Gergely főtisztelendő, Der Szimon=Simon főtisztelendő. Ezek magyarosan Pap Jakab, Pap Gergely, Pap Simon. Jakab, Gergely, Simon stb. elhagyásával magyarázza Szongott ezt a nevet.

Pászákász

nemességet kapott. Előfordul Pasekas alakban is.

Pattantyus

Ábrahám család által felvett kiegészítő név. Előfordul a Karátsonyi családnál is; nemességet kapott.

Pátrubán, Patrubány

román szó, négy (patru) pénzt (bani) jelent. Mint névnek így nem volna értelme. A család neve eredetileg Csoriban volt, ami öszvérpásztort jelent. A névnek románra való átfordításánál Csori szót összetévesztették „csorsz“=négy örmény szóval, azt patrúnak fordították le, a „ban“ képző pedig a román „bani“ lett. Nemességet kapott a család.

Perint

szamosujvári család. A román Parinte=atya=pater, azaz pap szóból származik. Megfelel az örmény Derdernek, a magyar Papnak.

Persian

Régebben Perszia-czi=perzsiai alakban fordul elő. Perszia a Perzsiának nem örmény alakja, mert az Parszig, Parszgaszdan volna. Persian örményes formában Parszigian lenne. Mindenesetre Perzsiából való bevándorlásra mutat. A név mai formában -ian végződéssel örményes hangzású.

Petraskó

nemességet kapott. Mindenesetre Péter névnek szlávositott alakja.

Placsintár

Szongott placsinta, palacsinta szóra vezeti vissza, így a jelentése palacsintakészítő lenne. E magyarázat ellen szól egy 1718 évbéli okmány, amelyen a név Blcnitar-nak van írva. Nemességet kapott. A név Plecsintár, Plecsentár alakban is íródott régebben.

Polyák, Pollák

alakban is előfordul, jelentése: lengyel, lengyelországból való; ritkán fordul elő ez a név az örményeknél.

Pongrácz

magyarosított név, eredetileg Pungutz volt. Szamosujvári család.

Potoczky, Pototszky

Lengyelországból bevándorolt örmény család, a név is lengyel. Lengyelországban ma is élnek Potoczki nevű lengyel és örmény családok, nemesi és főnemesi rangban.

Publik, Publig

Bulbul törökül fülemile, éneklő (bülbül alakban is); -ig örmény kicsinyítő rag. Bulbulig=kis fülemile, kis énekes, amiből idővel Publik lett. A német Publik-kel nincs összefüggésben. Pupul ma is használatos örmény név, amiből kicsinyítő raggal Pupulik, Puplig, Publig leszármaztatható.

Pungucz, Pungutz

Punga románul erszény, -uc kicsinyítő rag, (Mint Issekutz-nál) így jelentése kis erszény volna. A család egy része nevét Pongrácz-ra magyarosította.

Rätz, Rác

mivel a család neve Pát alakban is szerepel, pát örményül kacsát jelent, aminek a román „ratia“ felel meg, Szongott szerint román szóra vezethető vissza. Nemességet kapott.

Rizoli

gyergyószentmiklósi család.

Román

szamosujvári család.

Sahin

török szó, csinos, bájos kifejezésére használják. Sahin göztlü=csinos, bájosságú. Nincs összefüggésben Sahinsah szóval. Előfordul Sahinovics név is.

Sirin

csinost, formást jelent; keleten ma is használatos név.

Sogeldja

előfordul Sogeldia, Sogeldea alakban is. Erzsébetvárosi család.

Sárga

régi írásokban Sárgáján alakban is szerepel.

Szacha

szamosujvári család. Törökül szakha=vizhordó ember; foglalkozást jelentő név. Szongott szerint Szácha és Tologán egy család.

Szálási, Szállási

török eredetű szó. Eredetileg Szálár, majd Szálás volt; örmény anyakönyvekben Szálásian, Szálasjan, Szálási, később pedig kizárólag Szállási alakban szerepel. (Ugyanazon folyamattal, mint Sima, Simajan, Simay.)

Szappanyos

a család eredeti neve Szabondsi volt. (Szabon-törökül szappan, Szabondsi=szappanárús.)

Szarukán, Száruchan, Szárokán.

A név Szaruchanian alakban is szerepel, ami keleten ma is előforduló családnév, különösen Kaukázusban.

Száva

előfordul Szávu, Szávojan alakban is. Csikszépvízi család.

Szebeni, Szebeny

magyarosított név. Fark nevű család egy része magyarosította nevét Szebenire.

Szenkovics

a név a legkülönbözőbb változatban fordult elő, így Simkovics, Szenkovicsian, Szungovics, stb. . .

Szentpéteri

erzsébetvárosi család, nemességet kapott. A név előfordul Szentpetrian, Szentpiteri alakban is. Szongott szerint Lázár nevű örmény család egyik tagja a kolozsmegyei Uzdi-Szent-Péterre vándorolt be és a község nevéből vette fel megkülönböztető melléknévül a Szentpéteri (Szentpétery) nevet.

Szungott

Bogdán (örményül Aszvadur) német alakja=Sohn-Gottes. Ezen átalakulással magyarázza Szungott a név keletkezését. Ezzel szemben örmény külföldi lapok Szungott nevét gyakran

Szungugiannak írják. Szundug=láda. A mássalhangzók felcserélése előfordul a magyarban is, így bödöny, dödöny. Ha ebből származtatjuk a nevet, akkor az átalakulás fokai: Szundug-Szungud-Szungod-Szungott és azonos a Láda névvel.

Temesváry

előfordul Temesvárczi alakban is, ami Temesvárból valót jelent. Eleinte csak megkülönböztető melléknévül szolgált és alkalmasint azokat jelölték meg e névvel, akik Temesváron is megfordultak.

Todorán, Tedorean,

megfelel Tódorfinak, előfordul az előbbi alakban is, sőt Tódorfijan alakban is. Azonos jelentése van az ugyancsak előforduló Theodorovics (marosvásárhelyi család) és Todorovics névnek.

Tolokan,

előfordul Tullokan, Tologán alakban is.

Török

örményül Thurk=török. A család nevét régebben Turk, Thurk alakban írta, nemességet nyert.

Turcsa

Szungott a román Turcia-ból származtatja, ami Törökországot jelent és így szerinte Török család elrománosított neve.

Tutsek

eredetileg Tütsek volt a név, azonos a Tucsig névvel, amit Tutsig, Tutcsigian alakban is irtak.

Urmánczhi, Urmánczy

Orman, Urman, törökül erdő; -czi rag, a származási helyet jelenti. Urmánczi — erdős vidékről való, jelentése tehát „erdélyi“.

Vákár

románul tehenészt jelent. A név azonban örmény hangzású, így lehetséges, hogy egy elferdített örmény szó.

Vártán

örmény nemzeti hős neve. Vártán zoravar=Vártán hadvezér volt az avarairi hős. Gyakori és kedvelt fiunév még ma is keleten, Erdélyben régebben mint keresztnév fordult elő gyakran. Elferditett alakja Vertán. Vart örményül rózsát jelent.

Várteresz

Várt=rózsa, eresz, jeresz=arc, tehát rózsarcút jelent és pedig helyes kiejtéssel.

Vertán:

lásd Vártán.

Verzár,

románosan Verzerescu. Egyik ága nemességet kapott.

Vikol,

nemesi család.

Voith

Lengyelországban a községi bírót nevezték Voithnak. Az előljáróság tagjai is voit-hok voltak. Lengyelországból bevándorolt család. A név Vaith, Voit, Voeth, Vajth, Wojt alakban is előfordul régi írásokban, anyakönyvekben.

Wolf

Kajl=farkas örményül. Ezt a nevet németlakta területeken Wolfra, Volfra fordították át és az illető nevét Kál=Farkas helyett egyszerűen Wolfnak írták. Káj, Kál, Gál, Wolf, Farkas egy és ugyanazon név.

Zabulig, Zabulik

örmény hangzású név,-ig kicsinyítő raggal. A név Zabel-ből alakult, Zabelig=kis Zabel, Zabeligből lett Zabulig. Ez a magyarázat már azért is helytálló, mert a használatból kiment családnevek között Záblu családnév is szerepel, ami Szongott szerint is Zabel-ből lett.

Zacharias, Zakhariás

sok tagot számláló család. Leginkább Szamosujvárott laktak Zakhariások. Van nemesi ága is.

Zarug, Zarugh

azonos Dzarug névvel. Zareh örmény férfinév: Zárug=Zareh kicsinyített alakja. Keleten ma is a Zareh nevű egyéneket becézve Zarugnak szólítják.

Az itt felsorolt családneveken kívül ritkábban előforduló családnevek:

Antal, Antalfi, Ábrahám, Ábu, Áffumi, Ászlán, Bázár, Beltegár, Beszenszki, Beszter, Betá, Bézá, Bihul, Biluska, Blágá, Bogdándi, Bogdánovics, Boghosz, Borítás, Bosnách, Budzeskul, Buzesko, Bulbuk, Bumbár, Burgya, Burnáz, Buslig, Chácsko, Csákány, Csercser, Cshár, Cshicshág, Csillag, Csokán, Csonka, Csontos, Czholun, Czirák, Dalmai, Danigovics, Diraczhu, Dombi, Donovanák, Dregán, Drótos, Dsehez, Dsokebin, Erős, Fark, Farkas, Fätter, Frenkucz, Gágh-Márko, Gágh-Szákó, Gágugh, Girágosz, György, Hamari, Hácsko, Hándsul, Hándsulovics, Hánkovics, Hébas, Hercz, Hofer, Hornoj, Horom, Istvánfi, Jákobi, Jákubovics, Jásik, Jégdáli, Jeremias, Jolbej, Joseffi, Juhász, Jursa, Kandra, Kandrai, Kákicz, Káluszd, Kárengecz, Kárimisz, Kätteró, Kehes, Kepri, Kerekes, Kerpit, Kincses, Király, Kok, Kokonyigá, Kokor, Kolcza, Kondrai, Konrád, Kontrás, Kopács, Kosotán, Kosza, Kovács, Kovásznai, Kresztis (Kristis), Kristóf, Lába, Láth, Lulim, Lutz, Maradék, Marosán, Marosfi, Márkovics, Másvilági, Másztig, Medgyesi, Meszir, Mihály, Minga, Mitfisz, Morár, Moroz, Mug, Munds, Nágo, Návai, Nevelics, Onucsán, Pál, Pálfi, Pánicz, Páped, Páskucz, Páskul, Pát, Petelei (Peteláczhi), Petul, Piktör, Pipás, Polgár, Popovics, Pribág, Rátotta, Remundás, Retezár, Roska, Rozsdás, Rusz, Sárbej, Sárosi, Sáska, Simkovics, Simon, Simonovics, Slafkovics, Slakovics, Stefánovics, Szabó, Száchá, Számtartó, Szász, Szefer, Szeferovics, Szimáon, Szejvmitko, Szutás, Tamási, Tarisnyás, Tákesz, Thochor, Todorfi, Todorovics, Tolokán, Toth, Tömlő, Trásztádsi, Tüzes, Vastag, Vászil, Virág, Zászlófi, Zuhál.

A főrészen, valamint az itt felsorolt családok közül **Szamosujvárott** találjuk a következő nevű örmény családokat, a legutóbbi kimutatás szerint:

Áján, Alács, Alexa, Anyegdsi, Bányai, Bárány, Bátrin Begidsán, Belcsug, Bocsánszi, Bulbuk, Buzecska, Czetz, Cheul, Dájbukát, Dániel, Deák, Dobos, Donogán, Dudutz, Duha, Esztegár, Flóra, Flórián, Fogolyan, Gábrus, Gopcsa, Govrik, Haraga, Haragai, Háríb, Izsáky, Jagamas, Kapatán, Kasza, Kárniol, Káttero, Kehes, Keresztes, Kosotán, Kovrigh, László, Lászlóffy, Lengyel, Madaras, Mánya, Márvai, Merza, Murádin, Násztur, Novák, Nuridsán, Nyegrucz, Onesán, Osztián, Pakulár, Papp, Pérint, Placsintár, Polyák, Pongrácz, Sahin, Simay, Szácha, Száva, Szongott, Tarisnyás, Temesváry, Todorán, Tódorffy, Turcsa, Urmánczy, Voith, Zakariás, Zábulik nevű családok tagjait.

Gyergyószentmiklóson élnek: Ázbé, Bocsánszy, Bogdán, Boor, Buslig, Cziffra, Csiky, Dániel, Dobribán, Drótos, Erános, Fejér, Gorove, Jakabffy, Karácson, Kabdebó, Keresztes, Kiss, Kopasz, Korbuly, Kritsa, Kosztándi, Lázár, Lengyel, Málnásy, Mánya, Merza, Mélik, Miklósy, Muslin, Polgár, Rizoli, Sáska, Simonovics, Száva, Szenkovics, Szebeny, Szekula, Urmánczy, Vákár, Zakariás és Zárug nevű családok.

Csikszépvizen élő örmény családok: Császár, Dájbukát, Dávid, Dobál, Fejér, Gajzágó, Kabdebó, Mánya, Novák, Nuridsán, Száva, Szentpétery, Zakariás.

Az **erzsébetvárosi** örmény katolikus plébánia hivei között találjuk: Ájváz, Ávédik, Beata (Betá), Császár, Csiky, Czárán, Dájbukát, Dániel, Dsokebin, (Dobó) Esztegár, Gajzágó, Garabeth, Gorove, Iszáj, Issekutz, Jakabffy, Karátsonyi, Kendov, Kopacz, Kosztin, Kozócsa, Lengyel, Markovits, Sogeldja, Szálási, Szász, Száva, Szenkovics, Szentpétery, Wolf, (alias Mesko) nevű családokat.

Természetesen az itt felsorolt családok egyes tagjai szétszórtan Erdély más városaiban, sőt Budapesten és mássutt is élnek. **Kolozsvárt** többek között Ákontz, Bocsánczi, Czetz, Csiky, Donogán, Dragomán, Fogolyan, Gáll, Izmael, Katona, Kabdebo, Kirkosa, Kopár, László, Lászlóffy, Mártonffy, Merza, Novák, Nyegrutz, Páskuj, Papp, Placsintár, Pungutz,

Turcsa, Vikol, Voith, és Zakariás nevekkal találkozunk.

Marosvásárhelyen pedig Bocsánczi, Csausz, Csiky, Dudutz, Duha, Gámenczy, Govrik, Harmat, Hankó, Izmael, Kabdebo, Nuridsan, Papp, Pototzky, Sántha, Theodorovits nevekkal találkozunk.

Tordán Amirás, Csiky, Gogomán, Háry, Miron, Osztián, Vertán, Wolf név is előfordul.

Désen Bocsánczy, Bulbuk, Donogan, Gámenczy, Gajzágó, Gogomán, Haraga, Placsintár nevű családok élnek.

Ditrón Bányai, Császár, Keresztes, Kopacz, Miklósi, Szász, Tarisnyás és Zakariás nevűek.

Csikszeredán is elég szép számmal vannak örmények, többek között Ájvász, Dájbukáth, Fejér, Jakab, Keresztes, Merza, Nuridsany, Pototzky, Szentpéteri, Száva, Vákár, Verzár és Zakariás nevűek.

A kihalt családok számát Szongott Kristóf 1898-ban 181-re tette. Ezeknek neveit nem soroltam fel, csupán mint érdekességet közülök néhányat megemlítek, így: Apostol, Allahverdi, Arakel (apostolt jelent) Báráncsi (báránykereskedőt akar jelenteni.) Berbiar (borbély), Chácsig, Chev-Luszig, Chutlube, Cuhár, Dolváth, Edel, Edelbej Edgarian, Erzerumczi (erzerumi), Fonod, Gurjegh (=Cyrill), Halvádsi (halva-árus) Hárig (hairig=atyus), Hajrabad, Ibasfalaovczi (erzsébetfalvai), Iszmirian, Jámbor, Kornás, Kulmig, Kuság, Mechitarian, Nahabed, Nosztopian, Ohanian, Örmény, Paghneban (=fürdős), Pepugár, Petrasko, Piperdsi (borsárus), Pobig (=mezitláb), Ripszima (Hripszima keresztnévből lett), Sahnázár, Sinkuly, Susán (virágnév), Sildonigian, Silmanugian, Szuliman, Therbet, Tolokán, Vártábed (tanító-szerzetes), Zsákota, Zsóra stb. . .

Használatból kiment családnevek.

Több örmény családnév részben más név felvétele, részben a névnek idők folyamán bekövetkezett átalakulása, valamint a névmagyarosítás folytán kiment a használatból. Szongott Kristóf 388 ilyen, használatból kiment családnevet sorol fel, amelyek közül csupán a jellegzetesebb neveket emlitem meg, így:

Ádsám (perzsát, járatlan idegent jelent) Ándon, Antonás, Ávedum, Ázád (=szabad), Badgerahan (=fényképész), Bar-chodár, Bedrosz (=Péter), Bunda, Chull (=süket) Chontikhár, Csobotár, Csoribán, (1. Patrubány), Delbej, Dsermág (=fehér), Dsigár, Dzurperán (=ferdeszájú), Dzurthekian, Dzurkithian (=görbeorrú), Embej, Fedik, Fojsza, Gágh (=sánta), Gerláci (Szamosujvári), Goldschmied, Glorig (=glorig gömbölyűcske), Gondág, Hádsi, Hajruszep (=József atya), Hászt (=vastag), Hurmuz, Jolmelik, Kál, Kerebi, Khel (=kopasz), Kirkor, Kristóffi, Lebed, Lupig, Lupul, Luszigian, Máhdesi (=Hádsi), Mítko, Mok, Muhib, Mundra, Nerszesz, Oszkerics (=arany-míves), Párlusz (=parilujsz=jó regelt), Roth (szász területen), Simá, Szábel, Szárkisz, Szilágian, Szjev (=fekete), Szultán, Szúr (=éles kard), Tájvel, Thorosz, Thurk, Tuluk, Zádíg (=husvét), Zártun, Zerif, Zoruthiun (=erősség), Zugráv, stb.

Az örmény családnevek felsorolását azért tartottam szükségesnek, mert e téren a legutóbbi időkben sok visszaélés történt. Több helyről hallottam, hogy oly egyének, leginkább korábban kikeresztelkedett zsidók mondták magukat örmény származásuaknak, akiknek az örménységhez semmi közük sem volt. E téren a vakmerőség annyira ment, hogy volt Drexler nevű kikeresztelkedett zsidó is, aki magát erdélyi származású örménynek mondtotta, nem is beszélve Adorján, Fejér, Agoston, Lukács és hasonló magyarosított nevű zsidókról, akiknek faji hovátartozását csak a szülők és nagyszülők kinyomozása deríti fel kétségtelenül, habár fellépésükből, magatartásukból, beszédmodorukból és vérmérsékletükből is megállapítható ez. A keleti embertípusokat valamennyire ismerő egyén azonban az arckifejezésről, különösen a szemekből a fülek és a fej alakjáról is megkülönböztetheti a zsidót az egyéb keleti és déli elemektől.

Visszapillantás.

Amikor a jelen munkám megírásához hozzáfogtam, még nem hihettem azt, hogy mire a munkám végéhez érek, az örmény katolikus plébániatemplomok Erdély északi részével együtt visszatérnek. Szamosujvár, Csikszépvíz, Gyergyószentmiklós újra magyar. A magyar honvédség bevonulása napján rendezett ünnepeket a rádió közvetítette, a szamosujvári bevonulást pedig többször leadta.

A visszatérés feletti örömük mértékére mutatnak azok a levelek is, amelyeket közvetlenül a bevonulás utáni napokban kaptam erdélyi örmény katolikus plébánosoktól. Bodurian János a csikszépvízi örmény katolikus plébános a magyar posta megnyitása napján irt levelét ekként kezdi: „Hála a jó Istennek, magyarok vagyunk!”

Vákár József, gyergyószentmiklósi örmény katolikus plébános 1940. szeptember 18-án hozzám intézett levelében a következőket írja: „Érzületünk, viselkedésünk a román impérium alatt mindig magyar maradt. — Részt vettünk minden ilyen jellegű társadalmi, kultur és politikai mozgalomban. Választások idején kizárólag a magyar párt listáját ismertük magunkénak és kivétel nélkül erre is szavaztunk. Ezzel különben tisztában volt a román vezetőség is, hisz ismerte egybeforottságunkat. Az örménység a dicső multhoz méltóan becsülettel megőrizte magyarságát, együttérzéssel ápolta „hazavágyó” ragaszkodását, hálát ad a jó Istennek a várva várt feltámadásáért, áldozatos hazaszeretettel veszi ki részét a nemzetépítő munkából, állhatatos hűséggel viseltetik a főméltóságú Horthy kormányzó úr iránt, áldó imádsággal élteti a karjaiba zárt Édesanyát, Magyarországot és a drága szülőföldünket visszafoglaló daliás honvédséget!”

Szamosujvár örmény plébánosa, Alexa Ferenc írja ugyancsak 1940. szeptember 18-i levelében.

„Az elrománosító állami kísérletek dacára Erdély örménysége magyarnak maradt meg továbbra is, s a nemzetet mozgató örömnéppel különösképpen érintette Erdély örmény társadalmát is.”

Erdély visszatérével kapcsolatban a m. kir honvédség

bevonulása alkalmával Szamosujvár város közönsége országra szóló ünnepélyt rendezett. Az elhangzott beszédek jelentőségükkel és súlyukkal erősen kiemelkedtek az ünnepségek átlagából. Épp ez okból a magyar rádió is többször ismertette a szamosujvári fogadtatást és országszerte emlegették a bensőséges ünnepélyt. Lengyel Zoltán erdélyi örmény katolikus egyház apostoli kormányzója tüzes beszédben adott kifejezést annak a nagy örömnök, amit az erdélyi örménység érzett a hazatérés napján, Hivatkozott arra, hogy sok hirneves közéleti férfit adott az örménység, különösen Szamosujvár a Hazának és a jövőben is az a törekvésük, hogy minél több hasznos és derék polgárt adjon Magyarországnak a hazai örménység.

Lengyel Zoltán apostoli kormányzó a bevonulás utáni napokban írt levelében panaszolta el, hogy a románok a szamosujvári örmény katolikus árvaház vagyionát erősen megnyirbálták. A fiúárvaháznak összesen 1225 h. 429 öl birtoka volt a Szamosujvár melletti Czoptelkén és a Maros-Torda megyei Szentjakabfalván és Magyarfrátán. Kisajátítottak belőle 1064 holdat és 128 ölet. Maradt 161 hold 301-öl.

A megszállás éveiben ezek az örmények őrt állottak a magyarságért, mint magyarok szenvedték végig a megszállást és boldogan tértek most vissza az anyaországához.

Ezek és ilyenek a magyarországi örmények!

Tárgymutató

Abgarovics 17	Balta Béla 64
Ábrahám Dezső 31	Balta Emánuel 30
Agbababof 17	Balta Márton 30
Ágoston Géza 63	Bányay Elemér 57
Aivazovszky 17	Bárány Lukács 47
Ajdinian Arzen 46	Barcsay Domokos 61
Akszentovics 17	Bodurian János 139
Ákontz-Kövér István 42	Bogdánffy Géza 59
Alexa Ferenc 139	Bogdánffy Lajos 91
Althen János 15	Bogdánffy Ödön 77
Amirof 17	Boghas Nubar pasa 13
Ani 7 20 21	Bölcs Leo 11
Arakelovics 17	Buzáth János 63
Arakel bey Nubar 12	
Ararát 25	Chorenei Mózes 97
Araxes 26	Ciamcian Giacomo 15
Arlen Michael 14	Csausz Márton 93
Argutinszky-Dolgorukoff 17	Csiky Gergely 49
Armenia folyóirat 98	Csiky Vidor 92
Atamian 17	Czakó Elemér 101
Avakovics 17	Czetz Antal 74
Ávédik 17 20	Czetz Gergely 99
Ávédik Félix 31 87 88	Czetz János 25 28
Ávédik István 89	Cziffra Ferenc 92
Ávédik Lukács 45	
Ávédik Simon 84	Dájbukát Ilona 59
	Dániel Ernő báró 35 62
Bagratidák 7	Dániel Lajos 83

Dániel László 63
Dániel Pál 62
Dániel Tódor 35
Dikrán pasa d'Abro 13
Donszky Árpád 91
Duha Dávid 48
Duse Eleonora 15

Ember Sándor 91
Eminescu Mihály 14
Esztegar Vártán 42

Fáraó Simon 48

Gábrus Zacháriás 98
Gajzágó Ferenc 62
Gajzágó László 63
Gajzágó Salamon 32 62 99
Ghukasoff 17

Gopcsa László 69 87
Gorove István 31 34
Gorove László 50
Govrik Adeodát 33
Govrig Gergely 43 44
Govrik Tivadar 48
Görög Joáchim 46 48
Gülbenkian Kaluszd 15
Gyertyánffy Dávid 63
Gyertyánffy Ferenc 83

Hollóssy Kornélia 53
Hollóssy Simon 56

Ibraileanu Garabed 14
Issekutz Adeodát 83
Issekutz Aurél 63
Issekutz Béla 92
Issekutz Győző 62 90

Jakabb Bogdán 65
Jakabffy Bogdán 62
Jakabffy Elemér 55 62
Jakabffy Ferenc 55
Jakabffy Gyula 63
Jakabffy Imre 55 62 63
Jakabffy István 56 63
Jakabffy Károly 78
Jakabffy Pál 87
Jakabffy Simon 63
Jókai Mór 62
Juszufian Boghos bey 12

Karátsonyi Guidó 64
Karátsonyi Grazián 64
Karátsonyi Jenő gróf 62 65
Karátsonyi László 64
Karátsonyi Lázár 64
Kazacsay Tibor 59
Kiss Antal 27
Kiss Ernő 25 26
Kiss Izsák 26
Konta Vasul 14
Korbuly Bogdán 61 62
Korbuly György 92
Korbuly Imre 96
Korbuly József 91
Korbuly Mihály 92
Kovrig Béla 80
Kovrig János 30
Kovrig Márton 30
Kujumdjian Dikran 14

László Márton 79
Lászlóffy Antal 62
Lászlóffy Mihály 101
Lázár János 28
Lázár Vilmos 25

Lazareff 17
Lengyel Gabriella 61
Lengyel Zoltán dr. 79
Lengyel Zoltán 140
Loris Melikoff 17
Lukács Antal 67
Lukács Béla 35 36 62 64
Lukács Dénes 64
Lukács Gergely 51
Lukacs György 35 39 62 63
Lukács Ignác 67 83
Lukács László 35 37 62
Lukács Móríc 51
Lukács Sándor 63
Lukács Simon 36
Lukácsy Kristóf 44

Macedoniai Basilides 11
Madatian herceg 17
Mály István 25 48
Mály István dr. 70
Mály István tvszéki elnök 86
Mály János 66
Mály Mihály 66
Mály Sándor 68
Mantasof 17
Mártonffy Marcell 92
Mártonffy Márton 92
Mártonffy Miklós 30
Mechitarista Rend 17 42 44
Melikoff Loris 17
Merza Gyula 23 48 75
Meskó Sándor 63
Molnár Antal 62
Musa Dagh 18

Napoleoni háborúk 30
Nazarian 17

Norman Sylva 15
Novák Elemér 90
Novák Jakab 30
Novák János 30
Novák Márton 30 62
Novák Tódor 34
Nubarian Nubar 13

Orbeliani 17
Örmény Leó 11
Örmény Muzeum 75 79
Örmény települések 107
Ötvös Ágoston 58

Papp Antal 75
Papp Géza báró 62 71
Papp Gusztáv 90
Papp Miklós 52
Pátkanian 17
Pattantyús Ábrahám Ernő 60
Pattantyús Ábrahám Géza
62 93
Pattantyús Ábrahám Imre 93
Patrubány Gergely 96
Patrubány Lukács 95
Petelei István 61 102
Petőfi Sándor 71 94
Pompili Aganoor 15
Porphyroenet Konstantin 11
Potovszky András 83

Salamon templom 47
San Lazzaro 17 42
Simay Ernő 91
Simay Gergely 62 84
Simay Gyula 87
Simay-Molnár Aladár 91
Sirág 22

Surabekoff 17
 Szappanyos Gerő 91
 Szamosujvár 37 43 62 97 107
 Szamosujvári Közlöny 79
 Szilágyi Dezső 100
 Szongott Ádám 63
 Szongott Kristóf 23 29 97 108

Tcherakian Artin bey 12
 Tchobanian Archag 15
 Teleki Sándor gróf 24
 Temesváry János 61
 Thurkh-Török család 81
 Trancu-las Gergely 14
 Török János 81
 Török János dr. 82
 Török Lajos 82
 Török Tódor 81
 Török-templom 81
 Törös Tivadar 101
 Tóth Tihamér 101
 Tutsek Anna 54
 Tutsek Géza 59
 Tutsek Piroska 59

Urmánczy Nándor 62 72

Vákár József 139
 Vákár P. Arthur 64
 Vártánof 17
 Vertán Emil 95
 Vertán Etele 62
 Verzár Gyula 92
 Verzár Lukács 30
 Verzár Oxendius 41
 Világosító Szt. Gergely
 árvaház 99
 Voith Miklós 91

Wolf Gábor 74

Yakub Artin pasa 12
 Yeprem 14

Zakhariás János 62 91
 Zejtunioták 26
 Zolnai Béla 92
 Zolnai Gyula 92
 Zuboly 57

Tartalomjegyzék.

	oldal
I. Az örményekről általánosságban — — —	5
II. Az örménység az idegenben — — — —	10
— Örmény uralkodók a byzánci trónon — —	11
— Egyiptomban — — — — —	12
— Persiában — — — — —	14
— Angliában — — — — —	14
— Franciaországban — — — — —	15
— Oroszországban — — — — —	16
— Legyelországban — — — — —	18
III. A magyarhoni örménység — — — —	19
IV. Örmények a magyar közéletben — — —	24
— A magyar szabadságharc éveiben — — —	24
— Örményszármazású miniszterek — — —	34
— Örmény főpapok — — — — —	40
— Írók és művészek — — — — —	48
— A magyar közéletben — — — — —	62
— A magyar igazságszolgáltatásban — — —	82
— Az ügyvédi pályán — — — — —	90
— A közoktatás terén — — — — —	91
Függelék:	
A magyarországi örmény családok névsora — —	107
Visszapillantás — — — — —	139

A szerző korábban megjelent munkái:

1. **Arménia népe** 302 oldal, 1934.

Ismerteti az örmény nép irodalmát és évezredes kultúráját, faji és nyelvi hovatartozását. Eredeti kútforrások felhasználásával rávilágít az örmény mészárlások és a deportáció okaira és méreteire. Külön fejezetben foglalkozik a magyarországi örménységgel. Ára 5.— P.

2. **Az örmények szerepe Londontól Kalkuttáig.** 1921.

(A M. Ö. E. által kiadott „Az örmények“ c. füzetben).

3. **Gödöllő a múltban és most** 214 oldal. 1933 ára 1·50 P

4. **Tervek és gondolatok Gödöllő község fejlesztéséhez,** 64 old. 1938. Ára 1.—P.